

Slovenský historický ústav v Ríme

Lamačská cesta 8/A, 811 04 Bratislava

**Výročná správa o činnosti
Slovenského historického ústavu v Ríme
za rok 2014**

Bratislava apríl 2015

OBSAH

1. IDENTIFIKÁCIA ORGANIZÁCIE.....	3
1.1 Identifikačné údaje.....	3
2. HLAVNÉ ÚLOHY SHÚR	3
2.1 Vybudovanie základných štruktúr SHÚR.....	3
2.2 Vedecká rada a Rada ústavu.....	4
3. KONTRAKT ORGANIZÁCIE S ÚSTREDNÝM ORGÁNOM A JEHO PLNENIE.....	4
4. POSLANIE A ČINNOSŤ SHÚR.....	5
4.1 Výskumné projekty SHÚR.....	5
4.2 Inaugurácia SHÚR Ríme.....	8
4.3 Vydavateľská činnosť SHÚR.....	9
4.4 Vedecká spolupráca v Ríme.....	9
4.5 Knižnica a archív SHÚR.....	10
4.6 Spolupráca s MŠVV a Š SR.....	11
5. ROZPOČET ORGANIZÁCIE.....	11
5.1 Rozpočtové opatrenia.....	11
5.2 Plnenie príjmov.....	11
5.3 Čerpanie výdavkov.....	11
6. PERSONÁLNE OTÁZKY.....	13

1. IDENTIFIKÁCIA ORGANIZÁCIE

1.1 Identifikačné údaje

Názov:	Slovenský historický ústav v Ríme
Forma hospodárenia:	rozpočtová organizácia štátu
Sídlo:	Lamačská cesta 8/A, 811 04 Bratislava
Zriadený:	zákonom č. 116/2013 Z. z. z 30. apríla 2013

Slovenský historický ústav v Ríme (ďalej SHÚR) je samostatnou rozpočtovou organizáciou štátu, ktorá je napojená finančnými vzťahmi na rozpočet Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

Slovenský historický ústav v Ríme bol zriadený na základe Zákona NR SR č. 116/2013 Z. z., ktorý vstúpil do platnosti 1. januára 2014. Fakticky začal fungovať k 1. marcu 2014, kedy jeho vedenie prevzala prvá riaditeľka, zvolená na návrh ministra školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky Dušana Čaploviča na ustanovujúcom zasadnutí Vedeckej rady SHÚR dňa 17. februára 2014.

2. HLAVNÉ ÚLOHY SHÚR

V súlade so zákonom č. 116/2013 Z. z. zabezpečuje SHÚR vo svojej činnosti dve hlavné úlohy: vedeckovýskumnú činnosť a prezentáciu výsledkov výskumu národnej a medzinárodnej vedeckej komunity. V rámci vedeckého výskumu sa zameriava najmä na výskum slovacík uložených v archívoch Talianskej republiky, Vatikánu, Republiky San Maríno a Zvrchovaného rádu maltézskeho rytierov, v knižniciach, galériách a múzeách na území uvedených subjektov. Tento výskum vykonáva prostredníctvom výskumných spolupracovníkov, ktorých vyberá Vedecká rada SHÚR na základe podaných žiadostí a ústav vysiela na výskumné pobyty do Talianska a Vatikánu. Obsahovo sa ťažiská výskumu SHÚR sústreďujú na štyri výskumné okruhy:

1. Veľkomoravské obdobie, cyrilo-metodská misia a cyrilo-metodské dedičstvo;
2. Slováci v Uhorsku, slovenský podiel na uhorskom štáte;
3. Vývoj slovenského národného povedomia a slovenskej národno-štátnej identity;
4. Dejiny Slovenska a Slovákov v 20. storočí vo svetle vatikánskych a talianskych archívov.

Výsledky výskumov prezentuje SHÚR medzinárodnej vedeckej komunitě predovšetkým vydávaním vlastného cudzojazyčného vedeckého časopisu *Slovak Studies*, vlastnej edičnej série ústavu a ilustrovaného spravodaja *Bollettino dell'Istituto Storico Slovacco di Roma* a organizáciou prednášok a iných vedeckých podujatí v Ríme, Vatikáne resp. v Taliansku, a to samostatne alebo v spolupráci s inými historickými inštitúciami.

2.1 Vybudovanie základných štruktúr SHÚR

V krátkej dobe od faktického zriadenia SHÚR v marci 2014 do konca kalendárneho roka sa podarilo zabezpečiť všetku základnú personálnu, právnu a materiálnu infraštruktúru potrebnú na reálne fungovanie ústavu. Boli konštituované všetky orgány SHÚR (Vedecká rada, Rada ústavu, Redakčná rada *Slovak Studies*), vypracované a schválené základné dokumenty ústavu (Štatút SHÚR, Pracovný poriadok, Smernica na vysielanie výskumných spolupracovníkov na ZPC), ústavu bolo pridelené IČO,

DIČ, otvoril si účty v Štátnej pokladnici, zriadil vlastnú internetovú stránku www.shur.sk, zriadil si kanceláriu v Bratislave na Lamačskej ceste 8A v priestoroch zapožičaných Centrom vedecko-technických informácií a po dohode s Konferenciou biskupov Slovenska a rektorom Pápežského slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme (PSÚSCM) si zriadil rímske sídlo v budove PSÚSCM na via M.D. Brun Barbantini 31, 00123 Roma. SHÚR si vybudoval aj potrebnú personálnu štruktúru: okrem riaditeľky a tajomníka na čiastkový úväzok aj dve spolupracovníčky na dohodu, ktoré spracúvajú ekonomicko-rozpočtovú a personalistickú agendu, a spolupracovníka na dohodu, ktorý zabezpečuje potrebnú agendu v Ríme.

2.2 Vedecká rada a Rada ústavu

V zmysle zákona č. 116/2013 Z. z. Vedecká rada SHÚR (ďalej iba VR) stanovuje, garantuje a kontroluje odborné a vedecké smerovanie ústavu. Vedeckú radu tvorí deväť odborníkov z odborov histórie, archeológie, práva, dejín staroveku, stredoveku, moderných a cirkevných dejín, archívniatva či knihovníatva, ktorých vymenoval ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu spomedzi kandidátov navrhnutých ministrom zahraničných vecí a európskych záležitostí Slovenskej republiky, ministrom kultúry Slovenskej republiky, predsedom Slovenskej akadémie vied a dekanmi filozofických fakúlt so sídlom na území Slovenskej republiky.

Zloženie VR v roku 2014:

prof. PhDr. *Marta Dobrotková*, CSc. dekanka Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, profesorka katedry histórie;

doc. PhDr. *Martin Hetényi*, PhD., riaditeľ Ústavu pre výskum kultúrneho dedičstva sv. Cyrila a Metoda pri Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína filozofa v Nitre;

prof. PhDr. *Ján Lukačka*, CSc., profesor v odbore slovenské dejiny na katedre slovenských dejín Filozofickej fakulty UK v Bratislave, predseda Vedeckej rady SHÚR;

PhDr. *Peter Olexák*, PhD., vysokoškolský pedagóg na katedre histórie Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku;

PhDr. *Matej Ruttkay*, CSc. riaditeľ Archeologického ústavu SAV v Nitre;

doc. PhDr. *František Šimon*, CSc., vysokoškolský pedagóg v odbore klasickej filológie, Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach;

PhDr. *Pavol Šimunič*, generálny riaditeľ sekcie kultúrneho dedičstva Ministerstva kultúry SR

Mgr. *Stanislav Vallo*, v čase vymenovania generálny riaditeľ sekcie ministra, Ministerstvo zahraničných vecí a európskych záležitostí SR, neskôr veľvyslanec SR v Bruseli;

Mgr. *Martin Zborovjan*, PhD., pracovník Slovenského národného archívu v Bratislave.

Mgr. Martin Zborovjan, PhD. sa v auguste 2014 z osobných dôvodov (ukončenie pracovného pomeru v SNA, odsťahovanie do Prešova) vzdal členstva vo VR. Minister školstva Juraj Draxler na jeho miesto vymenoval v januári 2015 Mgr. Lenku Pavlíkovú, riaditeľku Štátneho archívu v Bratislave.

VR sa v roku 2014 zišla trikrát:

1. 17. februára 2014 na ustanovujúcom zasadnutí, na ktorom si zvolila predsedu VR prof. PhDr. Jána Lukačku, CSc., riaditeľku ústavu prof. Dr. phil. Emíliu Hrabovec a prerokovala plán činnosti ústavu v roku 2014;
2. 22. apríla 2014, kedy prerokovala a schválila vedecké ťažiská SHÚR, text výzvy na udeľovanie výskumných podpôr a prerokovala rozpočet SHÚR na rok 2014;
3. 16. júna 2014, kedy prerokovala žiadosti o udelenie výskumných podpôr SHÚR a vybrala výskumných spolupracovníkov, ktorí mali byť vyslaní na výskum do Ríma v druhom polroku 2014.

Rada ústavu pozostáva z riaditeľky ústavu ako štatutára SHÚR, z riaditeľa Slovenského inštitútu v Ríme a napokon tajomníka SHÚR, menovaného riaditeľom.

Zloženie Rady ústavu v roku 2014:
prof. Dr. phil. Emília Hrabovec – predsedníčka
doc. Peter Dvorský – riaditeľ Slovenského inštitútu v Ríme
Mgr. Marek Púčík – tajomník SHÚR.

3. KONTRAKT ORGANIZÁCIE S ÚSTREDNÝM ORGÁNOM A JEHO PLNENIE

Slovenský historický ústav v Ríme nemal s MŠVVaŠ SR na rok 2014 uzatvorený kontrakt.

4. POSLANIE A ČINNOSŤ SHÚR

4.1 Výskumné projekty SHÚR

V rámci svojho vedeckovýskumného poslania zverejnil SHÚR v roku 2014 jednu výzvu na udelenie výskumných podpôr na historický výskum v Ríme a Vatikáne resp. na území Talianskej republiky. Na výzvu, ktorá bola publikovaná v máji 2014, si podalo žiadosti osemnásť uchádzačov. Po posúdení kvality predložených projektov a odbornej pripravenosti žiadateľov bádať vo vatikánskom a talianskom prostredí Vedecká rada na svojom zasadnutí 16. júna 2014 rozhodla udeliť výskumné podpory šiestnástim projektom z rôznych historických disciplín od archeológie cez stredoveké, novoveké a najnovšie dejiny až po dejiny umenia a slavistiku. V jeseni 2014 (od otvorenia archívov po letnej prestávke po začiatok vianočných prázdnin) nakoniec absolvovalo výskumné pobyty dovedna štrnásť vedcov. Dvaja požiadali o preloženie výskumného pobytu na rok 2015, a to Mgr. Michal Kšiňan, PhD. (téma *Milan Rastislav Štefánik vo svetle talianskych a vatikánskych archívov*), ktorý bol v jeseni na Fulbrightovom štipendiu v USA, a Mgr. Eva Kotláríková Specogna (téma *Vzdelávacia rola Accademie di San Luca v období 17. – 19. storočia a jej vplyv na vzdelávanie v architektúre v strednej Európe*), ktorá ochorela a musela byť hospitalizovaná.

Pobyty absolvovali nasledovní slovenskí vedci:

Mgr. Viera Bartková, PhD.

Výtvarná kultúra 19. storočia: Umelci zo Slovenska v Ríme – archívny výskum

Projekt, korešpondujúci svojím tematickým zameraním s výskumným ťažiskom SHÚR „Slováci v Uhorsku, slovenský podiel na uhorskom štáte“, sa sústredil na prítomnosť umelcov zo Slovenska v Ríme 19. storočia. Jeho cieľom je prebádať a spracovať časti fondov Štátneho archívu v Ríme a vatikánskych archívov, ktoré sa týkajú ciest a pobytu zahraničných umelcov v meste. Z tohto dôvodu sa zameriava na archívne fondy štátnych orgánov poverených kontrolou a reguláciou aktivít cudzincov v Ríme.

RNDr. Pavol Demeš, CSc.

Výskum niektorých aspektov cyrilo-metodského dedičstva v Ríme

V nadväznosti na doteraz vytvorenú pozoruhodnú fotografickú kolekciu autora, ktorá mapuje život a dielo solúnskych bratov Konštantína a Metoda, prezentovanú na výstavách na Slovensku na Bratislavskom hrade i v mnohých európskych krajinách a v USA, bol výskumný pobyt zacielený na štúdium príslušných archívnych materiálov v Ríme a vo Vatikáne a na konzultácie s odborníkmi na cyrilo-metodskú problematiku pre potreby pripravovanej knižnej publikácie.

PhDr. Bohumila Ferenčuhová, DrSc.

Malá dohoda medzi Francúzskom a Talianskom 1914 – 1940

Malá dohoda bola do značnej miery realizáciou slovenských zahraničnopolitických koncepcií, tak ako ich formuloval Milan Rastislav Štefánik, Štefan Osuský či Milan Hodža, a zohrávala významnú úlohu z hľadiska bezpečnosti Slovenska. V rámci 4. témy SHÚR („Dejiny Slovenska a Slovákov v 20. storočí vo svetle vatikánskych a talianskych archívov“) sa uskutočnil výskum v Historicko-diplomatickom archíve Ministerstva zahraničných vecí (Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri). Výskum umožní spracovať vzťahy Malej dohody s Talianskom, slovensko-talianske vzťahy a osvetliť francúzsko-talianske vzťahy, ktoré zásadným spôsobom ovplyvnili medzinárodnopolitický vývin a jeho vyústenie v roku 1940.

PhDr. Anna A. Hlaváčová, CSc.

Cestopis Choždenije vo Florenciju z perspektívy slovenských kultúrnych dejín

Cieľom rozsiahlejšie koncipovaného projektu je rekonštrukcia cestopisu Choždenije vo Florenciju na základe konfrontácie odpisov chránených v ruských archívoch s aktami Florentského koncilu, zhromaždenými vo vatikánskych archívoch. Dôraz sa kladie na časť cestopisu, ktorá opisuje chrámové predstavenia hrané počas koncilu, a teda je najstarším teatrologickým dokumentom slovanského sveta.

Mgr. Erika Maliniaková (rod. Jackuliaková)

Inštitúcia manželstva v kríze na prelom 19. a 20. storočia (Historická sonda do spoločenských pomerov)

Projekt je zameraný na doplnenie doteraz zistených poznatkov o postoji Katolíckej cirkvi k civilným manželstvám v Uhorsku z pozície Svätej stolice. Sústreďuje sa na analýzu jej postoja k zavádzaniu civilného manželstva na Slovensku na prelome 19. a 20. storočia a charakterizovanie jej záujmu, ako aj záujmu cirkevnej hierarchie vo všeobecnosti, o zachovanie sviatostného manželstva v liberalizujúcej sa spoločnosti.

doc. PhDr. Miroslav Kamenický, CSc.

Význam ženských rehoľných komunit na území Slovenska v slovenskom národnom vývoji v 17. a 18. storočí

Pre novoveké ženské rehole bola – na rozdiel od stredovekých, prevažne kontemplatívnych reholí – charakteristická rôznorodá aktivita. V 17. a 18. storočí sa uršulínky a notredamky na Slovensku zameriavali na výučbu dievčenskej mládeže, a teda na Slovensku zakladali školy nového typu. Projekt bol zameraný na výskum archívnych materiálov vo Vatikánskom tajnom archíve k ženským rehoľným spoločenstvám a ich aktivitám.

Mgr. Ivana Kvetánová, PhD.

Zobrazenie slovenských miest na freskách v Apoštolskom paláci vo Vatikáne a v Palazzo Vecchio vo Florencii

Predmetom výskumu boli zobrazenia slovenských miest na vatikánskych a florentských freskách z 2. polovice 16. storočia. Prvá časť projektu bola zameraná na revíziu mapy Uhorska, ktorá je umiestnená na treťom poschodí Rafaelovej lóže, presnejšie na západnej stene tzv. Tretej lóže Apoštolského paláca (Loggia della Cosmografia) vo Vatikáne. Dôvody výberu slovenských miest zobrazených na mape sa zisťovali podľa politického a hospodárskeho významu jednotlivých miest alebo iných faktorov, ktoré mohli výber ovplyvniť. Výskum sa tiež upriamil na preverenie dostupnosti tých mapových podkladov v Ríme v 2. polovici 16. storočia, ktoré mohli poslúžiť ako podklad na zhotovenie máp Tretej lóže. Objektom druhej časti výskumu bolo zobrazenie veduty Bratislavy v Palazzo Vecchio vo Florencii. Táto inak pomerne známa a pre návštevníkov ľahko prístupná freska, ktorá sa nachádza na prvom nádvorí paláca, je momentálne, žiaľ, v značne porušenom stave.

Mgr. Drahošlav Magdoško, PhD.

Košickí dominikáni

Mendikantské rehole predstavovali neodmysliteľnú súčasť stredovekej meštianskej spoločnosti. Takými bol aj košickí dominikáni. Takmer všetky písomnosti týkajúce sa tejto rehole, ktoré boli uchovávané v mestskom archíve Košíc, boli počas druhej svetovej vojny cielene odcudzené, až napokon skončili v centrálnom dominikánskom archíve v Ríme. Získanie ich fotokópií, nová analýza (najprv pre skúmanie košických pomerov v stredoveku) a aspoň takýto ich pomyselný „návrat“ do Košíc ako výsledok tohto projektu predstavujú východisko pre viaceré ďalšie výskumné témy.

doc. Mgr. Miloš Marek, PhD.

Monumenta Vaticana Slovaciae. Tomus III. Registra Vaticana ex actis pontificum Romanorum res gestas Slovaciae illustrantia. Volumen I. Ab Iohanne VIII. usque ad Benedictum XII. (872 – 1342)

Cieľom výskumu boli pápežské listiny týkajúce sa Slovenska z obdobia rokov 872 (pontifikát pápeža Jána VIII.), odkedy sa zachoval prvý register pápežských búl, až 1342 (pontifikát pápeža Benedikta XII.).

PhDr. Miroslav Musil, CSc.

Archívne dokumenty vo vzťahu k Milanovi Rastislavovi Štefánikovi v talianskych a vatikánskych archívoch

Milan Rastislav Štefánik ako historická osobnosť a bohatý repertoár jeho aktivít ostávajú aj napriek desaťročiam výskumov zaujímavým predmetom bádania. Dôvodom je aj široká paleta jeho pôsobenia na viacerých kontinentoch. Významné realizácie a úspechy zaznamenal obzvlášť v Taliansku a v kontexte Vatikánu. Projekt sa preto zameria na kompletizáciu dosiaľ získaných poznatkov k osobnosti a aktivitám Milana Rastislava Štefánika vo vatikánskych archívoch.

doc. PhDr. Vladimír Rábik, PhD.

Camera apostolica 2: Obligationes et solutiones.

Konkrétnym predmetom výskumu bola špecializovaná séria registrov pápežského komorského úradu s označením Obligationes et solutiones a príbuzných registrov s cieľom spracovať slovaciká pre prípravu osobitnej vedeckej edície v edičnej rade Monumenta Vaticana Slovaciae.

PhDr. Ján Rajtár, CSc.

Rímska fortifikačná architektúra a ikonografické pramene k markomanským vojnám

Prvým zámerom projektu bolo štúdium stavebných techník, postupov a materiálov používaných pri budovaní rímskej fortifikačnej architektúry a využitie získaných poznatkov pri vyhodnotení archeologického výskumu rímskeho kastelu v Iži. Druhým cieľom bolo štúdium autentických pamiatok a ikonografických prameňov k historickým udalostiam z obdobia markomanských vojen a ich konfrontácia s výsledkami archeologického bádania o rímskych vojenských výpravách v tomto období severne od stredného Dunaja.

Mgr. Adriana Sarközyová FMA

Výchovná koncepcia Jána Bosca v kontexte pedagogického myslenia 19. stor. v Taliansku. Jej vznik a vývin na Slovensku až po súčasnosť

Výskum zahŕňa analýzu pedagogického myslenia v druhej polovici 19. storočia v Taliansku, keď sa sformoval nový model výchovného systému Jána Bosca. Jeho výchovná koncepcia má svoju dlhoročnú tradíciu aj na Slovensku. Cieľom výskumu je spracovať dejiny saleziánskej výchovy i dejiny saleziánov a saleziánok v kontexte slovenských dejín od roku 1924 až po súčasnosť.

Mgr. Svorad Zavorský, PhD.

Quinquaginta rationes: Apológia katolicizmu od P. Martina Sentivániho-Svätojánskeho SJ

V rámci prípravy kritického vydania (s prekladom a komentárom) apológie katolicizmu od Martina Sentivániho-Svätojánskeho SJ *Quinquaginta Rationes et Motiva, Cur in tanta varietate Religionum et Confessionum Fidei, in Christianitate moderno tempore vigentium, sola Religio Romano-Catholica, sit eligenda, et omnibus aliis praeferenda* (Trnava 1702), diela, vychádzajúceho v mnohých vydaniach a prekladoch do viacerých európskych jazykov nepretržite až do polovice 19. storočia a zaradujúceho sa medzi tie knihy, ktoré v 18. storočí získali najviac konvertitov pre katolícku cirkev, bol projekt zameraný na výskum vo Vatikánskom tajnom archíve (najmä vo fonde Albani), v Historickom archíve Spoločnosti Ježišovej, vo Vatikánskej apoštolskej knižnici a v Anglickom kolégiu.

4.2 Inaugurácia SHÚR v Ríme

SHÚR bol slávnostne inaugurovaný v Ríme 15. decembra 2014. Slávnostné podujatie, ktorým sa ústav verejne predstavil rímskej vedeckej a kultúrnej obci, sa uskutočnilo v priestoroch Veľvyslanectva Slovenskej republiky v Taliansku a zišiel sa na ňom mimoriadny počet účastníkov – vyše sto osobností vedeckého, verejného a kultúrneho života. Osobne sa ho zúčastnil predseda Národnej rady Slovenskej republiky Peter Pellegrini, poslanci Dušan Čaplovič a František Mikloško, slovenská veľvyslankyňa v Taliansku Mária Krásnohorská a veľvyslanec pri Svätej stolici Peter Sopko, z rímskej strany podujatie poctili svojou prítomnosťou kardinál Walter Brandmüller, sekretár Kongregácie pre východné cirkvi arcibiskup Cyril Vasil', úradujúci prezident Únie archeologických, historických a umenovedných ústavov v Ríme a profesor Oxfordskej univerzity Christopher Smith, rektor Pápežskej univerzity sv. Tomáša Akvinského v Ríme (Angelicum) profesor Miroslav Konštanc Adam, prezident Pápežského výboru pre historické vedy P. Bernard Ardura, početní riaditelia národných historických ústavov v Ríme, profesori a akademickí hodnostári rímskych univerzít, zástupcovia rímskych a vatikánskych archívov, magistrátu mesta Rím a zástupcovia diplomatického zboru v Talianskej republike a vo Vatikáne.

Inauguráciu otvorila riaditeľka SHÚR krátkym príhovorom o vzniku a úlohách SHÚR a dejinách slovenských historických výskumov v Ríme. Predseda NR SR Peter Pellegrini vo svojom príhovore zdôraznil potrebu národnej vedeckej inštitúcie v Ríme. Hlavným bodom inaugurácie bola 50-minútová prednáška riaditeľky ústavu prof. Dr. phil. Emílie Hrabovec na tému *La Slovacchia e la Santa Sede nel contesto della guerra fredda e dell'Ostpolitik vaticana* (Slovensko a Svätá stolica v kontexte studenej vojny a vatikánskej východnej politiky), ktorá mala širokú odozvu v rímskej odbornej verejnosti. Počas podujatia bola v mramorovej sieni veľvyslanectva vystavený výber slovenských vedeckých publikácií, ktoré vzišli z vedeckých výskumov vo vatikánskych a rímskych archívoch, a účastníkom zdarma poskytnuté výtlačky ilustrovaného spravodaja *Bollettino dell'Istituto Storico Slovacco di Roma*, o ktorý bol veľký záujem. Podujatie hudobne sprevádzali v Ríme žijúce slovenské umelkyne Gabriela Ujpálová (piano) a Jana Formánková (flauta). Prominentí účastníci inaugurácie sa na záver zapísali do osobitnej Pamätnej knihy, umelecky vyhotovenej ešte v roku 1991 pre prvý Slovenský historický ústav v Ríme majstrom Galambošom. Po oficiálnej časti podujatia bolo občerstvenie a osobné stretnutie účastníkov v príjemnej atmosfére, ktoré sa pretiaholo do neskorých večerných hodín. Inaugurácia mala široký ohlas v slovenskej i talianskej tlači, SHÚR vydal pred podujatím i po ňom osobitnú tlačovú správu, riaditeľka poskytla médiám viacero rozhovorov a v deň konania inaugurácie vyšiel o diele riaditeľky prof. Emílie Hrabovec polstranový článok v prestížnom vatikánskom denníku *L'Osservatore Romano* z pera známeho talianskeho historika Gianpaola Romanata, profesora na univerzite v Padove.

4.3 Vydavateľská činnosť SHÚR

SHÚR sa podarilo prevziať od Slovenského ústavu Rím/Cleveland do svojej gescie etablovaný, od roku 1961 vo svetových jazykoch vydávaný vedecký časopis *Slovak Studies*, ktorého zväzky sa nachádzajú vo väčšine známych akademických knižníc v západnej Európe a v severnej Amerike. Bola zostavená medzinárodná Redakčná rada časopisu, zložená zo šiestich domácich a troch zahraničných odborníkov:

Prof. P. Miroslav Konštanc Adam

PhDr. Eva Frimmová, CSc.

PhDr. Oľga Gavendová, PhD.

Prof. Dr. phil. Emília Hrabovec – predsedníčka

PhDr. Rastislav Kožiak, PhD.

doc. PhDr. Vladimír Rábik, PhD.

Prof. PhDr. Daniel Škoviera, PhD.

Prof. Dr. Rita Tolomeo

Prof. Dr. Massimiliano Valente

Výkonným redaktorom časopisu *Slovak Studies* je tajomník SHÚR.

Redakčná rada sa zišla 17. júna 2014 na svojom prvom zasadnutí. Na základe uznesenia Redakčnej rady sa začali práce na príprave nasledujúceho čísla vedeckého časopisu *Slovak Studies*, aby mohlo vyjsť v polovici roku 2015. Časopis bude vychádzať v prestížnom talianskom vydavateľstve vedeckej literatúry Il Rubbettino, s ktorým bola podpísaná zmluva, zabezpečujúca nielen vydanie, ale aj medzinárodnú distribúciu časopisu.

V jeseň 2014 vydal SHÚR reprezentatívne stvárnený a bohato ilustrovaný spravodaj *Bollettino dell'Istituto Storico Slovacco di Roma*, ktorého úlohou je prezentovať nový ústav a jeho výskumné projekty rímskej verejnosti. *Bollettino* bol zaslaný všetkým národným historickým ústavom v Ríme a počas inaugurácie ústavu v Ríme poskytnutý všetkým účastníkom, ktorí oň prejavili veľký záujem, takže pred koncom podujatia boli všetky vystavené exempláre rozobrané. *Bollettino* je vystavené v predsieni Veľvyslanectva SR a Slovenského inštitútu v Ríme a poskytované záujemcom pri vhodných príležitostiach.

SHÚR pripravuje aj vlastnú edičnú sériu publikácií.

4.4 Vedecká spolupráca v Ríme

Ambíciou každého národného historického ústavu v Ríme je členstvo v prestížnej Únii archeologických, historických a kunsthistorických ústavov v Ríme (*Unione Internazionale degli Istituti di Archeologia, Storia e Storia dell'Arte in Roma*), ktorá združuje najvýznamnejšie inštitúcie z odborov archeológie, histórie a dejín umenia v Ríme. Členstvo je výberové, nového člena musí navrhnúť jeden z členov Únie a generálne zhromaždenie hlasovaním schváliť. Riaditeľka SHÚR sa v júni 2014 stretla na pracovné rokovanie s úradujúcim prezidentom Únie a riaditeľom *British School at Rome*, profesorom Christopherom Smithom. Bolo veľkým úspechom SHÚR, že ho už v prvom roku existencie, na návrh britského inštitucionálneho člena, generálne zhromaždenie Únie v novembri 2014 prijalo za svojho 36. člena. Po prvýkrát v dejinách Únie tak slovenská inštitúcia dostala príležitosť oficiálne spoluúčinkovať na pôde tohto významného vedeckého združenia, podieľať sa na jeho rozhodovaní a jeho bohatých vedeckých aktivitách a sprostredkovať výsledky slovenskej vedy medzinárodnej vedeckej komunite.

SHÚR nadviazal konkrétnu spoluprácu aj s viacerými historickými inštitúciami v Ríme, napríklad s Rakúskym historickým ústavom v Ríme (*Österreichisches Historisches Institut Rom*), s ktorým

riaditeľka SHÚR aktívne spolupracuje na spoločných projektoch, ale aj ako členka jeho Vedeckej rady, s veľmi aktívnou Maďarskou akadémiou (*Accademia d'Ungheria*), s ktorou riaditeľka spolupracuje na medzinárodnom vedeckom projekte venovanom vatikánskej východnej politike a dohodla výmenu publikácií, s Českým historickým ústavom v Ríme, s ktorým bola takisto dohodnutá vzájomná výmena publikácií, s Poľskou akadémiou v Ríme, s nemeckým historickým ústavom (*Deutsches Historisches Institut*), s prestížnym rímskym ústavom nemeckej Görresovej spoločnosti (*Römisches Institut der Görres Gesellschaft*), s historikmi na rímskych univerzitách La Sapienza, Roma Tre a Università Europea di Roma, s Pápežským výborom pre historické vedy, ktorého je riaditeľka SHÚR členkou a s ktorým pripravuje spoločný koedičný projekt, s vatikánskymi archívami, s archívom dominikánov v Ríme, s archívom Kongregácie pre východné cirkvi, s Pápežským orientálnym ústavom a ďalšími vedeckými inštitúciami. Záujem o kultúrno-vedeckú spoluprácu so SHÚR prejavil aj Magistrát mesta Rím.

Riaditeľka SHÚR sa v roku 2014 aktívne zúčastnila na troch medzinárodných vedeckých podujatiach v Ríme: 20.-22. februára 2014 na medzinárodnej konferencii „*Vatikan & ‚Rassendebatte‘ in der Zwischenkriegszeit. Stand und Perspektiven der Forschung*“ [Vatikán a ‘rasová debata’ v medzivojnovom období. Stav a perspektívy výskumu], 26. septembra na medzinárodnej vedeckej konferencii „*Pastoral Responsibility and/or Evangelical Witness. The Vatican ‚Ostpolitik‘ during Pius XII, John XXIII and Paul VI: Historiographical Status quo and New Perspectives*“ [Pastoračná zodpovednosť a/alebo evanjeliové svedectvo. Vatikánska „východná politika“ počas pontifikátu Pia XII., Jána XXIII. a Pavla VI: Historiografický status quo a nové perspektívy] a 15. - 17. októbra 2014 na medzinárodnom sympóziu „*Inutile Strage. I cattolici e la Santa Sede nella prima guerra mondiale*“ [„Zbytočný masaker“. Katolíci a Svätá stolica počas prvej svetovej vojny].

4.5 Knižnica a archív SHÚR

Zákon č. 116/2013 Z. z. ukladá SHÚR aj úlohu budovať knižnicu. Keďže rozpočtové prostriedky SHÚR sú veľmi skromné, nemôže ústav naraz zriadiť knižnicu, porovnateľnú s knižnicami väčšiny ostatných národných historických ústavov v Ríme, ktoré disponujú státisícovým rozpočtom na knihy a knižnice. Napriek tomu začal systematicky zbierať knižné a časopisecké tituly do svojej mladej ústavnej knižnice, a to: nákupom, výmenou a z darov a pozostalostí. Knižnica SHÚR bude k dispozícii záujemcom v priestoroch ústavu v Ríme po telefonickom dohovore s rímskym spolupracovníkom SHÚR. SHÚR má v úmysle čo najskôr zakúpiť aj potrebný knižničný softvér na spravovanie knižného fondu. Riaditeľka sa skontaktovala s vedúcou knižnice Rakúskeho historického ústavu, aby sa informovala o tom, aké systémy využívajú národné historické knižnice, spojené do jednotného združenia URBS. Keďže URBS na svojom ostatnom zasadnutí v roku 2014 rozhodol, že knižnice združenia prestanú využívať systém Millenium a prejdú na Open-Source systém KOHA, ktorého dodávateľ a technické parametre však ešte neboli určené, považoval SHÚR za rozumné vyčkať, kým bude spoločne stanovený systém aj databázy, aby zbytočne nekupoval systém, ktorý by bol nekompatibilný s URBS.

SHÚR začal zbierať aj vlastný archív, a to tak živý, ktorý vzniká z bežnej písomnej agendy ústavu, ako historický, ktorý riaditeľka získala od inštitucionálnych predchodcov SHÚR

4.6 Spolupráca s Ministerstvom školstva

SHÚR je samostatná rozpočtová organizácia, napojená finančnými vzťahmi na rozpočet Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky. Z tohto prepojenia vyplýva aj konkrétna spolupráca s rezortom, predovšetkým so Sekciou pre vysoké školy, vedu a techniku (do septembra 2014 Sekciou pre vedu a techniku). Riaditeľka SHÚR sa pravidelne zúčastňuje rozšírených porád

vedenia ministerstva, porád zvolávaných vedúcou služobného úradu ministerstva a podľa potrieb operatívne spolupracuje s jednotlivými sekciami a odbormi ministerstva.

5. ROZPOČET ORGANIZÁCIE

5.1 Rozpočtové opatrenia

Rozpočtovým opatrením č. 2014-5305/14824:1-40AA zo dňa 24.3. 2014 bol upravený rozpočet SHÚR, ktorým sa zvyšujú výdavky v programovej štruktúre program 06K – Národný program rozvoja vedy a techniky, podprogram 06K12 – *Koordinácia prierezových aktivít štátnej vednej a technickej politiky*, funkčná klasifikácia 01.3.3 Iné všeobecné služby takto:

Bežné výdavky (600)	78 040,00 €
v tom:	
poistné a príspevok do poisťovní (620)	10 281,00 €
tovary a služby (630)	38 500,00 €
bežné transfery (640)	29 259,00 €.

Rozpočtovým opatrením č. 2014-5787/20411:2-40AA sa zvyšujú záväzne ukazovatele na rok 2014 takto:

Bežné výdavky (600)	0,00 €
v tom:	

mzdy, platy, služobné príjmy a ostatné mzdové vyrovnania o 24 000,00 €.

Počet zamestnancov rozpočtovej organizácie +2 osoby. Rozpočtové opatrenie sa realizuje za účelom zabezpečenia odmeňovania dvoch zamestnancov Slovenského historického ústavu v Ríme, ktorý bol zriadený zákonom č. 116/2013 Z. z. od 1.1.2014.

Rozpočtovým opatrením č. 2014-19447/62311:-40AA zo dňa 12.12.2014 sa znižujú rozpočtové prostriedky v kategórii ekonomickej klasifikácie 610 (mzdy, platy služobné príjmy a ostatne mzdové vyrovnania) o 2 500,00 € a zvyšujú v kategórii 630 (tovary a služby) o 2 500,00 €.

Rozpočtové opatrenie č. 2014-21422/64749:3-40AA zo dňa 30.12.2014 predstavuje úpravu rozpočtu, ktorým sa znižujú výdavky v kategórii ekonomickej klasifikácie 630 (tovary a služby) o 6 660,70 €.

5.2 Plnenie príjmov

Slovenský historický ústav v Ríme k 31.12.2014 nemal žiadne príjmy.

5.3 Čerpanie výdavkov

Upravený rozpočet pre organizáciu na bežné výdavky v programovej štruktúre 06K12 – *Koordinácia prierezových aktivít štátnej vednej a technickej politiky* (zdroj 111) predstavuje sumu 71 379 €. Čerpanie prostriedkov z rozpočtových zdrojov (zdroj 111) na bežné výdavky k 31. 12. 2014 predstavuje sumu 71 123 €, čo je 99,64 % čerpanie k upravenému rozpočtu. Rozdiel medzi upraveným rozpočtom a čerpaním predstavujem vratku z vyúčtovania štúdiijného pobytu stážistu v Ríme.

Čerpanie výdavkov k 31.12. 2014 v EUR

EK	Názov	Upravený	Čerpanie ŠP	%
611	Tarifný plat, osobný plat, základný plat, funkčný plat,	11 942	11 942	100,00
612001	Osobný príplatok	6 754	6 754	100,00
612002	Ostatné príplatky okrem osobných príplatkov	2 003	2 003	100,00
614	Odmeny	800	800	100,00
621	Poistné do Všeobecnej zdravotnej poisťovne	2 353	2 353	100,00
623	Poistné do ostatných zdravotných poisťovní	288	288	100,00
625001	Na nemocenské poistenie	352	352	100,00
625002	Starobné poistenie	3 696	3 696	100,00
625003	Úrazové poistenie	211	211	100,00
625004	Invalidné poistenie	792	792	100,00
625005	Poistenie v nezamestnanosti	252	252	100,00
625007	Poistenie do rezervného fondu solidarity	1 254	1 254	100,00
631001	Tuzemské cestovné	141	141	100,00
631002	Zahraničné cestovné	24 493	24 493	100,00
632001	Energie	200	200	100,00
632002	Vodné, stočné	46	46	100,00
632003	Poštové služby a telekomunikačné služby	331	331	100,00
633002	Výpočtová technika	2 489	2 489	100,00
633003	Telekomunikačná technika	359	359	100,00
633006	Všeobecný materiál	938	938	100,00
633009	Knihy, časopisy, noviny , učebnice, učebné pomôcky a kompenzačné pomôcky	1 244	1 244	100,00
633013	Softvér	431	431	100,00
633016	Reprezentačné	429	429	100,00
636002	Nájomne prevádzkových strojov, prístrojov, zariadení, techniky	10	10	100,00
636007	Prenájom softvéru	884	884	100,00
637004	Všeobecné služby	2 271	2 015	88,73
637005	Špeciálne služby	486	486	100,00
637012	Poplatky a odvody	48	48	100,00
637015	Poistné	293	293	100,00
637016	Prídel do sociálneho fondu	185	185	100,00
637027	Odmeny zamestnancov mimopracovného pomeru	4 904	4 904	100,00
649003	Transfery do zahraničia- medzinárod. org.	500	500	100,00
	Spolu	71 379	71 123	99,64

6. PERSONÁLNE OTÁZKY

V SHÚR je uplatňovaný systém odmeňovania podľa zákona č. 553/2003 Z. z. o odmeňovaní niektorých zamestnancov pri výkone práce vo verejnom záujme a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Štruktúra rozboru zamestnanosti:

Zamestnanci - prepočítaný stav zamestnancov na rok 2014 bol stanovený na 2, skutočnosť k 31.12.2014 predstavuje 1,3. K 31.12. 2014 náklady na mzdové prostriedky bez OVV predstavujú čiastku 21 500 € . Priemerný plat k 31. 12. 2014 v SHUR predstavuje 1 378 €.

Dohody o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru

Dohody o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru za sledované obdobie (k 31.12.2014)	Počet osôb pracujúcich na dohodu o prácach vykonaných mimo pracovného pomeru	Počet hodín odpracovaných osobami pracujúcimi na dohodu o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru	Odmeny v eurách za práce podľa dohôd uzatvorených mimo pracovného pomeru
Organizácia:	8	527	4 903 €
z toho vlastní zamestnanci organizácie	0	0	0

**Závěrečné správy
poberateľov výskumných podpôr
Slovenského historického ústavu v Ríme
za rok 2014**

Mgr. Viera Bartková, PhD.

Výtvarná kultúra 19. storočia: Umelci zo Slovenska v Ríme - archívny výskum - správa

Projekt výskumu bol realizovaný v termíne od 13. 10 do 26. 10. 2014. Cieľom projektu bolo spracovanie časti fondov štátneho archívu v Ríme a vatikánskych archívov týkajúcich sa ciest a pobytu zahraničných umelcov v prvej polovici 19. storočia. Doplnil dlhodobý výskum orientovaný na pobyty výtvarných umelcov pochádzajúcich zo Slovenska na Apeninskom polostrove v 19. storočí. Zamerail sa na jednu z jeho čiastkových úloh – pobyt umelcov v Ríme.

Význam projektu súvisí s relevanciou širšej výskumnej témy. Fenomén ciest umelcov na Apeninský polostrov patrí k atraktívnym témam umenovedy. Európski a americkí bádatelia venujú téme opakovanú pozornosť v podobe výstav a publikácií, aktualizovaných prostredníctvom archívneho výskumu, štúdií dobových publikácií a nových interpretačných prístupov. Výskum spomenutého fenoménu zároveň prispel k obnoveniu záujmu o umenie 19. storočia a umelecké prostredie Talie, ktoré moderna odsúdila ako príliš konzervatívne pre ďalší vývoj výtvarného umenia. Slovenská umenoveda sa musela najprv vysporiadať s problémom percepcie umenia 19. storočia na Slovensku a vymaniť sa z literárnocentrického a etnocentrického modelu národnej kultúry. V 19. storočí bola situácia v umeleckej kultúre Uhorska oproti ostatným európskym krajinám s dobrou inštitucionálnou základňou, rozvinutým systémom podpory a aktívnym trhom menej priaznivá. Z uvedených dôvodov viacero umeleckých talentov odchádzalo zo Slovenska do zahraničia za vzdelaním a uplatnením a nerozvinul sa u nich pocit národnej spolupatričnosti. Ich diela sa po odchode zo Slovenska stali súčasťou inonárodných umeleckých tradícií a mnohé sa v priebehu 20. storočia vzhľadom na pretrvávajúci nezáujem a spoločensko-politické udalosti stratili. Tvorba skupiny umelcov pochádzajúcich zo Slovenska sa tak stala predmetom záujmu maďarských a rakúskych umenovedcov. Ich práce sa zaradili, spolu s niekoľkými monografiami slovenských bádateľov a súvisiacimi prácami talianskych a ďalších európskych bádateľov, k východiskám širšieho výskumu a aktuálneho projektu archívneho výskumu. Po uzavretí prvej fázy výskumu, ktorej výsledkom bola systematická analýza života a diela umelcov pochádzajúcich zo Slovenska a pobývajúcich na Apeninskom polostrove, sa ďalšia fáza bádania zameraila na archívny výskum a dobové pramene.

S ohľadom na dĺžku pobytu sa výskum v októbri 2014 sústredil na obdobie bezprostredne po Viedenskom kongrese, vymedzené rokmi 1815 - 1835. V uvedenom období podľa viacerých zdrojov v Ríme pôsobil sochár Štefan Ferenczy z Rimavskej Soboty (od roku 1818), v rovnakom období je doložený pobyt Eduarda Spira a Františka von Balassu z Bratislavy (obaja od roku 1821,

resp. 1824 až do 30. rokov v Ríme), predpokladá sa pobyt Jozefa Miklošíka-Zmija zo Sloviniek (okolo roku 1825) a príchod Karola Marka staršieho do Ríma (uvádzajú sa roky 1832 a 1834).

Knižničné fondy *Bibliotheca Hertziana – Max-Planck-Institut für Kunstgeschichte* poskytli možnosť aktualizácie stavu bádania v danej oblasti. Štúdium bolo primárne orientované na publikácie monografického a katalógového charakteru, časopisecké a zborníkové štúdie, ktoré sa venovali komunite domácich (napr. monografie o V. Camuccinim, ktorý sa uvádza ako možný pedagóg E. Spira - L. Verdone: *Vincenzo Camuccini. Pittore neoclassico*. Roma 2005) a zahraničných umelcov v Ríme a iných umeleckých centrách Itálie, kultúrnemu turizmu, interkultúrnym a interdisciplinárnym vzťahom (napr. Formica, M. (ed.): *Roma e la Campagna romana nel Grand Tour*. Roma 2008; Enderline, L. – Zchomelidse, N. (ed.): *Fiction of Isolation. Artistic and Intellectual Exchange in Rome during the First Half of the Nineteenth Century*, Roma 2003; edícia Biblioteca del Viaggio in Italia – Centro Interuniversitario di Ricerche sul Viaggio in Italia Torino – Kanceff, E. – Banjanin, L. (ed.): *L'Est Europeo e L'Italia*. 1995; štúdie v periodiku *Strenna dei Romanisti*). Ďalej to boli na Slovensku nedostupné publikácie zaoberajúce sa umeleckou kultúrou 19. storočia na Apeninskom polostrove (Hansmann, M. – Seidel, M.(ed.): *Pittura italiana nell'Ottocento*. Venezia 2005) a v Európe, vrátane súvisiacich kapitoly týkajúce sa podpory umeleckej tvorby, vzdelávania a trhu s umením. V skupine publikácií sa nepredpokladal nálež informácií o skupine skúmaných umelcov, sú zdrojom sekundárnych informácií o archívnych dokumentoch a dobových prameňoch, metodiky a rôznorodých interpretačných prístupov a predovšetkým poskytujú cenné informácie o socio-kultúrnom kontexte. Najväčšia pozornosť s ohľadom na predchádzajúce výsledky bola venovaná dobovým publikáciám. Najdôležitejšou skupinou sú dobové zoznamy umelcov. Dva zoznamy od Enrica Kellera boli preskúmané počas predchádzajúcich výskumných pobytov v roku 2008 a 2013. V prvom zozname z roku 1824 Keller uvádza mená troch vyššie spomenutých umelcov – Štefana Ferenczyho, Eduarda Spira a Františka von Balassu, v ďalšom z roku 1830 je uvedený už len Spiro. Tretí zoznam s priamou nadväznosťou na predchádzajúce publikácie E. Kellera, deponovaný v knižničnom fonde BHR bol preštudovaný počas pobytu v októbri 2014. V zozname Giuseppeho Brancadora *Notizie riguardanti le Accademie di Belle Arti e di Archeologia esistenti in Roma...* z roku 1834 sa nenachádza ani jedno z mien uvedených v prvých dvoch zoznamoch. Spiro a Ferenczyho opäť zaradil do zoznamu umelcov pôsobiacich v Ríme Gherardo Bevilacqua-Aldobradini v roku 1835 (*Elenco di varii artisti italiani e stranieri del secolo XIX*). Uvedené informácie je možné v kontexte doteraz známych informácií o umelcoch interpretovať rôzne. V prípade hluchonemého Balassu sa v roku 1830 uvádza pobyt v Neapole a následný návrat domov. Spiro v roku 1831 uzavrel zmluvu na výzdobu stropu ostrihomskej katedrály, kvôli práci na návrhoch pricestoval do Ríma a v roku 1834 vystavoval vo Viedni, literatúra však uvádza medzi rokmi 1830 – 1835 pôsobenie v Bratislave a vo Viedni.

V oboch prípadoch vieme určiť len predpokladanú dĺžku pobytu, rovnako aj počet ciest a práve z uvedeného dôvodu je potrebné pokračovať v hľadaní zoznamov cudzineckej polície a dokumentov týkajúcich sa cestovných dokladov cudzincov. Vo vyššie spomenutých zoznamoch umelcov z 30. rokov 19. storočia sa (prekvapivo) nevyskytuje meno umelca pochádzajúceho zo Slovenska, jediného maliara prvej polovice 19. storočia, ktorého tvorbu reflektuje aj talianska umelecko-historická spisba - Karola Marka staršieho z Levoče. V súvislosti so spomenutým maliarom bolo preštudované dielo autobiografického charakteru od maliara a literáta Massima d'Azeglia *I miei ricordi*, ktorý podľa maďarských historikov umenia patril do okruhu priateľov Karola Marka staršieho. Massimo d'Azeglio v diele meno Marka neuvádza a kvôli presnejším informáciám je potrebný návrat k písomnej pozostalosti a korešpondencii oboch umelcov.

Výskum v *Archivio di Stato di Roma* a *Archivio Segreto Vaticano* sa zamerával na dokumenty polície a štátnej kancelárie, vrátane dokumentov týkajúcich sa veľvyslanectva monarchie. V prípravnej fáze vyžadoval štúdium zoznamov registrov jednotlivých fondov oboch archívov, ktoré boli dostupné prostredníctvom webových stránok inštitúcií. Následne bolo potrebné lokalizovať hľadaný materiál. Konzultanti Vatikánskeho tajného archívu odporučili okrem analýzy registrov polície (*La Direzione Generale della Polizia dello Stato Pontificio* – deponovaná len menšia časť), štúdium registrov štátnej kancelárie (*Archivio della Segreteria di Stato* – Rubriche, Rubricelle). V štátnom rímskom archíve bola k dispozícii publikácia bádateľiek, ktoré sa dlhodobo venujú reorganizácii fondov polície odkúpených z vatikánskych archívov (Calzolari, Monica – Grantaliano, Elvira: *La Direzione Generale della Polizia dello Stato Pontificio. Archivio del Protocollo Ordinario (1816 – 1870). Inventario dei Registri*. Roma 1997). Zároveň bola využitá možnosť konzultácie s jednou z autoriek Monicou Calzolari.

V registroch uvedených fondov Vatikánskeho tajného archívu boli analyzované heslá týkajúce sa ambasády monarchie (Ambasciata d'Austria), veľvyslanca (Apponyi), polície (Polizia) a pasov (Passaporti) a výskum pokračoval štúdiom materiálov zložiek z roku 1825 a 1826 (Segreteria di Stato, Esteri, busta 530, 531). Orientoval sa najmä na zoznamy cudzincov, nariadenia týkajúce sa cestovných dokumentov, diplomatickú korešpondenciu a ďalšie písomnosti súvisiace s umeleckými dielami a umelcami (odporúčania). Ani v jednom z dokumentov nebolo objavené meno zo skupiny skúmaných umelcov. Podobný postup bol zvolený v prípade dokumentov deponovaných v štátnom archíve. Na základe konzultácie s dr. Calzolari sa v prvej fáze sústredil pozornosť na menný register (Rubricella dei Nomi), ktorý sa však ukázal ako „slepá cesta“, keďže obsahoval len mená cudzincov zapojených do závažného zločinu. Rovnako heslo Passaporti sa týkalo takmer výlučne rímskych rezidentov a zahŕňalo aj licencie na prevádzkovanie komerčnej činnosti v podobe pouličného predaja a kaviarenských služieb. Podľa staršieho registra polície mal byť súčasťou fondu materiál

cudzineckej polície (Protocollo Ordinario. 12 buste della Questura di Roma, nn. 2989 – 3000), ktorý je však momentálne nezvestný. Istý fragment, v podobe zoznamu cudzincov prechádzajúcich cez jeden z územných celkov pápežského štátu (Provincia di Marittima e Campagna), nájdený vo Vatikánskom tajnom archíve, naznačuje rozptýlenosť, pôvodne kompaktného materiálu v rôznych fondoch oboch archívov. Jednotlivé fondy bude však potrebné skúmať chronologicky a v úzkej spolupráci s talianskymi bádateľmi orientujúcimi sa na reorganizáciu spomenutých fondov. Podľa Calzolari ďalšiu možnosť ponúka výskum dokumentov jednotlivých farností, keďže u niektorých umelcov máme k dispozícii vďaka zoznamom E. Kellera a G. Brancadora, či výskumu nemeckého kunsthistorika F. Noacka, adresu ich prechodného bydliska.

Archívny výskum zameraný na cestovné doklady cudzineckej komunity umelcov sa v prostredí slovenskej umenovedy uskutočnil prvý krát a na základe doterajších informácií domácich i zahraničných bádateľov patrí k ojedinelým aj v európskom umelecko-historickom bádání. Uvedený fakt zvyšuje význam, ale zároveň aj náročnosť výskumného projektu a pre komplexnejšie výsledky je potrebné zachovanie možnosti ďalšieho pokračovania. Vyššie spomenuté, resp. naznačené čiastkové výsledky z výskumného pobytu v októbri 2014 budú spracované podrobnejšie v rozsiahlejšej odbornej štúdii.

Správa z výskumného pobytu v Ríme

Pripravil: Dr. Pavol Demeš, CSc.

Sponzorujúca organizácia: Slovenský historický Ústav v Ríme

Dátum uskutočneného pobytu: 11. 12. – 21.12. 2014

Miesto pobytu: ZÚ Rím

Navštívené miesta a uskutočné stretnutia:

- 1) **Inštitúcie:** Kolégium a Pápežský ústav sv. Cyrila a Metoda, Vatikánsky tajný archív, Apoštolská knižnica, Veľvyslanectvo SR pri Svätej stolici, Veľvyslanectvo SR v Talianskej republike
- 2) **Odborníci:** Arcibiskup Cyril Vasil', Kardinál Jozef Tomko, páter Ľudovít Melo, vicerektor reverend Marek Haratim
- 3) **Diplomati** – Veľvyslanec SR pri Svätej stolici Peter Sopko, velvyslankyňa SR v Talianskej republike Mária Krásnohorská, riaditeľ Slovenského kultúrneho inštitútu Peter Dvorský
- 4) **Cirkevné a historicko-kultúrne pamiatky** – Bazilika sv. Petra, Bazilika sv. Klimenta, Lateránska Bazilika, Bazilika Santa Maria Maggiore, Bazilika sv. Praxédy

Počas pobytu v Ríme a Vatikáne som mal za cieľ mapovať cyrilometodské dedičstvo vo Večnom meste pre potreby pripravovanej publikácie o solúnskych bratoch. Ciele pobytu sponzorovaného Slovenským historickým ústavom v Ríme sa mi podarilo naplniť.

Zhotovil som obsiahlu fotografickú dokumentáciu autentických miest spojených s pobytom a účinkovaním sv. Cyrila a Metoda v Ríme. Podarilo sa mi tiež vyhotoviť fotografie najvýznamnejších maliarskych a sochárskych vyobrazení apoštolov Slovanov v Ríme a Vatikáne.

Oboznámil som sa s relevantnými knižničnými a archívnymi materiálmi v Ríme a Vatikáne, ktoré sa viažu na problematiku sv. Cyrila a Metoda.

Diskutoval som s poprednými odborníkmi a diplomatmi historickej témy, ako aj dopad cyrilometodského dedičstva na formovanie modernej slovenskej štátnosti a ich vhodnú prezentáciu.

Zúčastnil som sa inaugurácie Slovenského historického ústavu v Ríme dňa 15. 12. 2015. Zhotovené fotografie z akcie som poskytol jeho vedeniu.

Očakávané výstupy:

1 V spolupráci s arcibiskupom Cyrilom Vasiľom pripravíme informačnú brožúru o sv. Cyrilovi a Metodovi v Ríme. Uvedieme ju počas tohtoročných osláv sviatku sv. Cyrila a Metoda v Ríme, ktoré bude organizovať Veľvyslanectvo SR pri Svätej stolici.

2 Fotografický materiál a získané poznatky budú súčasťou knižnej publikácie, ktorú pripravím tento rok.

3 Zhotovené materiály využijem v popularizačných a odborných prednáškach, a článkoch o sv. Cyrilovi a Metodovi

Správa z výskumného pobytu v Ríme v dňoch 12. – 25. 10. 2015

Bohumila Ferenčuhová

Cieľom môjho pobytu v Ríme bol výskum na tému *Malá dohoda medzi Francúzskom a Talianskom 1914-1940*. Vychádzala som z poznania, že Malá dohoda bola do značnej miery realizáciou slovenských zahraničnopolitických koncepcií, tak ako ich formuloval M. R. Štefánik, Štefan Osuský či Milan Hodža a zohrávala významnú úlohu z hľadiska bezpečnosti Slovenska. Počas 14 dňového pobytu v Ríme som sa sústredila na výskum archívnych dokumentov v *Ministero degli Affari esteri, Unità per la Documentazione storico-diplomatica* a rovnako dôležitý výskum publikovaných dokumentov talianskej zahraničnej politiky v Biblioteca di Storia moderna e contemporanea. Na Slovensku nemáme túto rozsiahlu zbierku dokumentov k dispozícii.

Tematicky som začala obdobím prvej svetovej vojny, a to materiálmi týkajúcimi sa talianskej sekcie Najvyššej vojnovnej rady vo Versailles (f. Rappresentanza italiana a Parigi, kartóny 25-29), najmä počas prípravnej fázy mierovej konferencie v Paríži, talianskej vojenskej misie v Paríži v rokoch 1918-1919, a tiež talianskej delegácie na mierovej konferencii po prvej svetovej vojne. Z týchto materiálov ma zaujala výmena nót medzi Francúzskom a Talianskom 28. – 30. 11. 1918, týkajúca sa zásad rokovaní o predbežnom mieri v Paríži. Francúzska strana považovala za dôležité „preventívne uznanie utvorenia nových nezávislých štátov na území bývalého ruského a uhorského impéria“, kým Taliansko rozlišovalo medzi už uznanými nezávislými štátmi Česko-Slovenskom a Poľskom a štátmi, ktoré sa len utvárajú, medzi ktoré zaradilo Arménsko a Juhosláviu. Na rad otázok malo diametrálne odlišné názory od francúzskej politiky, ku ktorým patrili aj odlišný postoj k vhodnosti či nevhodnosti účasti rakúskych a maďarských delegátov na mierovej konferencii. Vo fonde Rappresentanza italiana a Parigi v dokumentoch z roku 1919 nájdeme aj skoro kompletne zápisnice zo zasadnutí Rady ministrov zahraničných vecí Dohody, na ktorých sa zúčastňovali aj experti. Komplexne osvetľujú narastanie francúzsko-talianskych rozporov. Tie sa týkali najprv rozdeľovania si kolónií po Nemecku a až v druhom rade išlo o Dalmáciu a územia, na ktoré si Taliansko robilo nárok na základe Londýnskej zmluvy z roku 1915.

Hneď na začiatku štúdia som si pozrela dokumenty týkajúce sa Milana Rastislava Štefánika v treťom zväzku šiestej série Talianskych diplomatických dokumentov *I Documenti diplomatici italiani (Sesta serie)*. Volume III. (24. 3. – 22. 6. 1919). Roma : 2007. Na základe tejto publikácie je možné upresniť interpretáciu udalostí súvisiacich s francúzsko-talianskymi spormi v Česko-slovenskej republike a na pobreží Jadranu z prvej polovice roka 1919 a úlohu

M. R. Štefánika v úsilí o jeho vyriešenie. V českých a francúzskych archívoch sú tieto dokumenty zväčša nesignované, a to vrátane veľmi závažnej správy M. R. Štefánika určenej T. G. Masarykovi, publikovanej v českej edícii *Dokumenty československé zahraniční politiky. Československo na pařížské mírové konferenci 1918-1920*, sv. 1. Praha 2001, dok. 168. V talianskej edícii sa nachádza aj jeden dokument, ktorý si zatiaľ slovenskí historici, venujúci pozornosť tejto problematike, vôbec nevšimli. Ide o správu technického experta Paternò ministrovi Sonninovi o dvoch rozhovoroch so Štefánikom v Paríži 22. a 26. 3. 1919, ktoré konkretizujú Štefánikove predstavy o vzťahoch strednej Európy a Talianska. Dokladajú Štefánikovo, aby československá vláda vystríhala Juhosláviu pred politikou vedúcou ku konfrontácii s Talianskom. Štefánik pripravuje hospodársku spoluprácu s Talianskom a zvažuje najmä komunikačné aspekty tejto problematiky (železnica, Terst a jeho spojenie s Rakúskom a ČSR mimo územia Juhoslávie, problematika súčinnosti čs. a talianskeho loďstva). Navrhoval Paternòvi, aby talianska strana vypracovala konkrétnejší program na základe rozvinutia jeho náčrtu v 3 smeroch. Štefánik hovoril aj o zmierlivej politike voči Maďarsku a hospodárskej spolupráci s ním. Tento dokument ilustruje tú skutočnosť, že protimaďarské ostrie vystupovalo v Štefánikovej koncepcii počas vojny, ale utlmilo sa v období mierových rokovaní. Iste tu konal aj v súlade s tendenciami talianskej politiky. Ďalej som sa venovala výskumu vzťahov medzi Talianskom a Československou republikou v rokoch 1919-1928 v Archíve ministerstva zahraničných vecí Talianska a študovala som dokumenty z Kabinetu ministra, pričom som postupovala systematicky. Dôkladne som prezrela všetky kartóny až do roku 1924. Obdobie od druhej polovice roku 1919 do roku 1922 zatiaľ nie je pokryté publikovanými talianskymi diplomatickými dokumentmi. Pri výskume rokov 1925-1928 som postupovala podľa tematických inventárov. Sústredila som sa na problematiku talianskej politiky voči Malej dohode a správy informátorov o tomto zoskupení (f. Affari politici 1919-1930, kartóny 932-943). Dôkladne som zmapovala najmä medzinárodné súvislosti francúzsko-československej zmluvy o spojení a priateľstve a jej vplyv na taliansku politiku (1923-1924). V nasledujúcom období som taliansku politiku voči strednej Európe sledovala v osobnom fonde Dino Grandi. Utváral ju v úzkej súčinnosti s Mussolinim (K. 8), ktorý bol autorom mnohých dokumentov a mnohé signoval. Počas tohto výskumu som sa vedome sústredila na Archív ministerstva zahraničných vecí a doplnila ho veľmi dôležitým štúdiom publikovaných dokumentov, v ktorých sa nachádzajú aj dôležité dokumenty zo Štátneho archívu (Archivio dello Stato). Z publikovaných dokumentov *I Documenti diplomatici italiani, Settima serie : 1922-1935* som si prefotila dôležité dokumenty týkajúce sa najmä taliansko-juhoslovanských vzťahov a francúzsko-talianskej

zmluvy publikovanej roku 1927, a tiež vzťahov taliansko-československých a taliansko-rumunských. Nedá sa však hovoriť o dôkladnej excerpčii všetkých štrnástich zväzkov tejto série. Pobyt bol veľmi užitočný a umožní mi napísať a publikovať viac štúdií. Výskum uľahčilo povolenie fotografovať dokumenty tak v diplomatickom archíve ako aj v *Biblioteca di Storia moderna e contemporanea* na Via Michelangelo Gaetani 32. Urobila som niekoľko tisíc záberov nerovnakej kvality, takže prečítanie a spracovanie prinesených dokumentov si vyžaduje dlhší čas. Pobyt možno hodnotiť ako úspešnú prvú etapu výskumu na tému *Malá dohoda medzi Francúzskom a Talianskom, 1914-1940*.

Ubytovaná som bola pohodlne na Zastupiteľskom úrade Slovenskej republiky, odkiaľ som pešo dochádzala do budovy Ministerstva zahraničných vecí Talianska, čo trvá asi 25 minút rezkým krokom. V tomto archíve možno pracovať od pondelka do piatku od 9. do 14. hodiny. Od 15:30 do 20:00 som pracovala v Historickej knižnici na via Gaetani, v sobotu je otvorená do 14. hodiny. Keďže MHD v Ríme chodí nepravidelne a večer je ešte obmedzenejšia ako vo všedný deň, boli návraty do excentricky situovaného objektu ZÚ po úzkom chodníku málo frekventovanej cesty dosť nepríjemné.

Pôvodným zámerom bolo a zostáva hlbšie preskúmať prameň *Choždenie vo Florenciu*, ktorý s dejinami Slovenska súvisí jednak prostredníctvom udalosti Florentského kocilu, jednak skrze opis početných lokalít na území vtedajšieho Uhorska – medzi nimi i troch miest teritória súčasného Slovenska. Táto štúdia sa na prvý pohľad javí odbočením od skúmanej témy, keďže sa sústreďí na *Poznámku o Ríme*³. Tá však s *Choždením* úzko súvisí, dokonca bola niekedy nazeraná ako jeho súčasť.

Protograf *Poznámky o Ríme* dosiaľ nebol nájdený, dielo sa zachovalo v odpisoch. Nič nenaznačuje, že by bol protograf pri opisovaní prepracovávaný. N. A. Kazakova po preštudovaní 4 odpisov⁴ správne nazerá obe menované diela ako samostatné, avšak v rámci korpusu florentských cyrilických pamiatok: prvý cestopis *Choždenie* je svedectvom o ceste ruskej delegácie do Florencie a naspäť, druhý cestopis svedčí o púti Rusov k hrobom apoštolov do Ríma. Motivácie ciest sú odlišné: kým cestovanie do Florencie je oficiálnou cestou v službách metropolitu Izidora, v ceste do Ríma možno vidieť osobnú iniciatívu ruských pútnikov.⁵

Rozsahom útlý prameň *Poznámky o Ríme* prináša najstarší opis Ríma v cyrilickej spisbe, a tak môže byť jeho sprístupnenie príspevkom k dejinám mentalít ako i dôkazom vedomia hlbokej jednoty kresťanov. V tejto štúdii by som rada priniesla argumenty v prospech tvrdenia, že z perspektívy ruských účastníkov, ktorí do Ferrary prišli vzhľadom na veľkú vzdialenosť oveľa neskôr ako Gréci, sa cesta do Ríma uskutočnila nielenže nezávisle od vyhlásenia Florentskej únie, no na samom začiatku koncilu, v roku 1438. Pokúsim sa preto upresniť okolnosti vzniku i čas konania púte do Ríma.

Stav bádania

Riešenie čisto archeografických otázok (datovanie podľa vodotlače, grafologické stanovenie autorstva na základe identifikácie skriptorovho rukopisu vo viacerých pamiatkach) je podľa mňa najvhodnejšie zatiaľ prenechať bádateľom, ktorí majú možnosti stráviť v ruských archívoch niekoľko rokov. Podobne je to s pohybom textov a odpisovými líniami, čomu sa v súvislosti s *Choždením* ako pamiatkou najbližšou nami skúmanej po systematickom dlhoročnom

¹ О Риме, reflektovaná aj ako *Заметка о Риме*, ďalej v texte ako *Poznámka o Ríme*

² *Хождение во Флоренцию*, ďalej v texte len *Choždenie*. V prípade iných pamiatok žánru choždenie (resp. choženie), u ktorých je slovo označujúce žáner aj v názve, upresníme prameň uvedením celého názvu. Názov žánru neprekladám, lebo hoci by sa zväčša dal preložiť ako cestopis, itinerár, či travelóg (i v ruštine bolo prvý raz *Choždenie* vydané pod označením žurnál), pojem je širší: zachytáva cesty obchodníkov do ďalekých končín za bohatstvom, cesty pútnikov do svätých miest, ale i cesty zázračné ako zostup do pekiel alebo výstup do siedmeho neba.

³ v rukopisoch pamiatka nemá názov, začína sa: «До града Ферары путь писан наперед, а от Ферары до Рима...»

⁴ Kazakova uvádza odpisy protografu ГБА, собр. Румянцева, № 35, л. 16 об.—17 об.; ГПБ, Соф. собр., № 1465, л. 246—246 об.; БАН, 16.8.13, л. 135—136; ГБА, Музейн. собр., № 939, л. 58—58 об. Konvolút Соф. собр., № 1464 N.A. Kazakova nezmieňuje azda preto, že ide o čistopisnú kópiu Соф. собр., № 1465 s integrovanými poznámkami beloozerských starcov Klimina a Efrosina.

⁵ Ak by sme použili terminológiu Jeana Verdon (Verdon, Jean: *Travel in the Middle Ages*. Indiana: University of Notre Dame Press. 2003 (translated by George Holoch from *Voyager au Moyen Age*, 1998) ISBN 0-268- 04222-3.), *Choždenie vo Florenciu* zodpovedá naratívu typu In the service of One's Lord a *Poznámka o Ríme* predstavuje naratív typu In the service Oneself. Hoci prvý cestopis nepochybne odráža aj osobné záujmy pisateľa a druhý odráža spoločné záujmy pútnikov, pričom nie je vylúčená ani možnosť, že pod naratívom v pluráli ide o viacnárrodnú skupinu.

výskume N. A. Kazakovej (1915-1984), venovala v poslednom čase predovšetkým O. N. Novikova.⁶

Zahraničný bádateľ môže nadviazať na kvalitnú prácu niekoľkých generácií ruských vedcov – pričom jeho prínos možno, na zriedkavé výnimky, očakávať v reflektovaní paleografických objavov ako i v interpretácii a kontextualizácii sprístupnených prameňov. Hoci to nie je veľmi pravdepodobné, nemožno celkom vylúčiť ani výskyt pamiatky v cyrilických archívnych fondoch mimo Ruska. Po návšteve archívov Moskvy a Petrohradu na jeseň 2014 v tomto smere vzrástol môj rešpekt a opatrnosť.

Súhlasím s N. A. Kazakovou, ktorá kriticky rezumuje smelý výklad G. Stökla: „*Poznámka o Ríme* bola súčasťou *Choždenia*, kam ju – na miesto po opise Ferrary – vložil autor cestovného denníka, ide však o záznam iného neznámeho autora.“⁷ Okrem toho, že Stöklava prekomplikovaná interpretácia je aj teoreticky vnútorne protirečivá (na jednej strane má byť text súčasťou iného, na druhej celok nemá byť dielom jedného autora), neopiera sa o nijaký rukopis, kde by sa oba texty vyskytovali v podobe fúzie a ignoruje štylistické zhody v oboch textoch.

Rozložme si problém na dve časti: samostatnosť literárnych pamiatok a autorstvo. Čo sa týka autonómie *Poznámky o Ríme*, argumentácia N. A. Kazakovej v prospech samostatnosti literárnej pamiatky je dostatočne presvedčivá⁸. Otázku autorstva skúsím nateraz ponechať otvorenú. Azda k nej niečo povie obsahová analýza, pri ktorej sa nedá obísť bez komparácie s *Choždením*⁹. Keďže rukopisný prameň používa plurál, sprievodný text budem písať v singulári. Plurál, použitý v rukopise odráža skutočnosť, že putovala skupina, a ako sa v texte upresňuje, putovala koňmo. Hoci medzi cyrilickými pamiatkami, spätými s Florentským koncilom, sú tri¹⁰, ktoré vykazujú istú štylistickú blízkosť, z môjho pohľadu nie je podstatné, či ide o diela jedného autora. Pre dejiny mentalít by bolo ešte výpovednejšie, ak by rovnaký tón zachovávali viacerí autori.

Charakteristika pamiatky – žáner a poslanie

Obsahovo sa pamiatka radí k ďalším prameňom žánru choždenie: textu *Choženie Arsenija Selunskogo* do Jeruzalema a textu *Choženie Ignatija Smolňanina* do Carihradu a na horu Atos. Žánrovo sa od oboch spomenutých diel líši tým, že sa sústreďuje na opis cieľa, kým proces putovania len úsporne naznačuje. Skutočnosť, že pamiatka nebola neskôr prepracovávaná, svedčí o tom, že opísané rímske lokality boli v pravoslávnom prostredí i po Florentskom koncile naďalej vnímané ako posvätné. Útla *Poznámka o Ríme* bola od svojho vzniku v 15. storočí pre ruského

⁶ Новикова, Ольга: *Formirovanie i rukopisnaja tradicija „Florentijskogo cikla“*. In С. Н. Кистерев (ed.): *Очерки феодальной России*. Вып. 14 / Ред. С. Н. Кистерев. Санкт-Петербург: Алянс-Архео, 2010. ISBN 978-5-98874-054-4.

⁷ Stökl, G.: *Reisebericht eines unbekannten Russen (1437—1440)*. Europa im XV. Jahrhundert von Byzantinern gesehen. Graz; Wien; Köln, (Byzantinische Geschichtschreiber, hrsg. von E. V. Ivánka. Bd 2). 1954, s. 180—182.

⁸ Казакова Н. А. *Западная Европа в русской письменности XV—XVI веков: Из истории международных культурных связей России*. Л., 1980. s. 53.

⁹ Казакова Н. А.: «*Хождение во Флоренцию*» 1437—1440 гг.: (Списки и редакции) // ТОДРА. Л., 1976. Т. 30. s. 73—94.

¹⁰ Pracovne ich možno označiť aj ako florentské predpolemické: pričom pod nimi rozumiem *Poznámku o Ríme*, *Choženie* a *Ischoženie* (keďže pamiatku spomínam v tomto texte prvý raz, uvádzam jej titul *Исхождение alebo Хождение Авраамия Суздальского на Восьмой Собор с митрополитом Исидором*)

čitateľa jedinou informáciou o Ríme na obdobie 250 rokov, a keď sa v 17. storočí objavili nové opisy Ríma, týkali sa už rekonštruovaného a prestavaného mesta.¹¹

K publikovanému rukopisnému prameňu

Protograf literárnej pamiatky vznikol v intervale rokov 1438-39, no dosiaľ sú známe len jeho odpisy. Keďže N. A. Kazakova roku 1977 publikovala *Poznámku o Ríme*¹² na základe rukopisného prameňa РНБ, Софийское собр., № 1465, л. 246—246 об.¹³), a tento oddelenie starej ruskej literatúry zverejnilo už aj na internete, rada by som na úvod svojej štúdie sprístupnila¹⁴ dosiaľ neprepísaný rukopis z kláštora Belo Ozero, datovaný stredom 20-tych rokov 16. storočia a nachádzajúci sa dnes v knižnici Ruskej akadémie vied v Petrohrade pod číslom БАН, 16.8.13, na listoch 135-136. V tomto zborníku *Poznámka o Ríme*, napísaná iným písmom, nasleduje bezprostredne za *Choždením* (na listoch 109-135).

Vodotlač jeleňa so štvorlístkom umožňuje datovať rukopis БАН 16.8.13 do polovice 20-tych rokov 16. storočia, čiže prakticky do toho istého času ako je datovaný rukopis v Sof. 1465. Moje rozhodnutie pracovať so zväzkom БАН 16.8.13 podmienila predovšetkým skutočnosť, že obsahuje najúplnejší itinerár *Choždenia*, v rámci ktorého zachytáva aj naše územie.

Text *Poznámky o Ríme*, ktorý publikovala N. A. Kazakova (Sof. 1465)¹⁵, sa od rukopisu publikovaného v tejto štúdii líši len nepatrne – preto osobitosti nepovažujem za potrebné zohľadniť v slovenskom preklade, ale len v prepise textu, kde zátvorky kurzívou dopĺňajú prelepené miesto v rukopise БАН 16.8.13 a zátvorky boldom dopĺňajú to, čo je v ňom vynechané v porovnaní so Sof.1465. S výnimkou rozšírenia charakteristiky vôd ako sladkých, sa vynechaním nikde nemení informácia.¹⁶ Keďže ma upútala aj kaligrafická stránka tohto rukopisu, zverejňujem jeho kópiu.

¹¹ Клаутова, О. Ю. : *Западноевропейское искусство глазами русских путешественников XV—XVII вв.* In: S.-Peterburg C.-Петербург, ТОДРА. 1996. Т. XLIX, s. 427-439.

¹² Казакова Н. А. *Заметка о Риме русского путешественника середины XVI в.* // ТОДРА. Л., 1977. Т. 32. s. 252—255.

¹³ РНБ, Софийское собр., № 1465 – zväzok, obsahujúci rukopisy datované od 80-tych rokov XV. storočia a bol zviazaný okolo roku 1530, sa v printovej publikácii označuje ešte pod starším názvom ako ГПБ, Софийское собр., № 1465). Zmena nastala len v dôsledku premenovania inštitúcie. Poznamenajme ešte, že ten istý rukopis publikoval aj dorevolučný bádateľ V. Malinin, avšak bez poznámkového aparátu a komentára.

¹⁴ ...nech by som si tým aspoň dodatočne zaslúžila možnosť pobudnúť vo vzácnom prostredí petrohradských bádateľov v oblasti starej ruskej literatúry.

¹⁵ <http://lib.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=5048> podľa *Zametka o Rime*, s. 488-9. In: Библиотека литературы Древней Руси / РАН. ИРЛИ; Под ред. Д. С. Лихачева, Л. А. Дмитриева, А. А. Алексеева, Н. В. Поньрко. – СПб.: Наука, 1999. – Т. 6: XIV – середина XV века. Тираж 2000 ks. ISBN 5-02-028307-X.

¹⁶ Pristavenie sa pri charaktere zázračných vôd evokuje opis budínskych termálnych prameňov v *Choždení* (osobitne slová „na nej že“ v konvolúte Pogod. 1572 – rozvitie, ktoré iné odpisy vypúšťali alebo modifikovali). Záujem o liečivé bahno (celebny pesok) v Konštantinopoli vidíme aj v inej cyrilickej pamiatke (*Choženie Ignatija Smolňanina*). Cestopis vo vatikánskom archíve (*Viaggio per terra da Dulcigno, a Constantinopoli, con le miglia Italiane, et altri avvertimenti, et note*, Misc. Arm II. 89 p. 185'+186) môže byť príkladom podobných záujmov v latinskej spisbe, keďže jeho autor na viacerých miestach trasy z mesta Ulcinj v Čiernej hore spomína bagni minerali.

[illegible]

154

1576. 2

[illegible][illegible]

порѣшило ^Азавѣствови дѣла.
видѣхъ оже ^ииде ^идревъ, ^ииде
сѣхъ ^ифини ^иднѣ ^ивѣ ^имир ^ивѣ ^ии
днѣ ^ине ^исѣ ^ихъ ^ии

О Риме

До града Ферары путь писанъ напредѣ. А от Ферары града до Рима великаго града 50 миль. А Римъ великий град, стоитъ на рѣцѣ на Тиверѣ, за 12 миль до моря. А около града 32 мили. А ездили есмя около града два дни на конехъ. Стоит же меж горами. А церкви святаго апостола Петра внутри града. А мера ея во длину ступеней великих 105, а по(перекъ)¹⁷ пол 70. А мощи святых апостолъ Петра и Павла лежат в церквах, разделилъ их святой папа Силивестръ, половина в Петрѣ святѣмъ а половина в Павлѣ святѣмъ, а главы ихъ лежат въ церкви святаго Ивана Предтечи. И тамо святой царь Коньстянтинъ

крестился, И крестилница его мраморъ зеленъ. Да были (есмя) на мѣстѣ, кдѣ усѣкнули главу святому апостолу Павлу, Ту Трѣ кладязи. Коли стяли главу, и она прынула трижды, и ис тѣх мѣстъ истѣкають Трѣ кладязи прудко велми, (и вода их пити сладка велми) и студена; И мечем тѣм знаменахоя, которым Павла (его) усѣкнухом, и ту воду святую пихом. От града же до церкви святаго апостола Павла 2 мили. А мѣра церкви той 130 ступеней великих, а поперекъ 70. Церкви же в нем были велми велицы и верхы позлащенны и полаты чюдны. И то все ***

порушилося, запустѣння ради. Видѣхом же и домъ царевъ и домъ Еуфиміановъ велми великъ. А иного не описахом.

Preklad

Cesta do Ferrary je opísaná predtým.¹⁹ A od mesta Ferrara do veľkého mesta Ríma je 50 míľ.²⁰ A Rím veľké mesto stojí na rieke Tiber, 12 míľ od mora.²¹ A obvod mesta má 32 míľ.²² Obchádzali sme ho dva dni na koňoch. Stojí totiž medzi horami. A chrám svätého apoštola Petra je vnútri mesta, jeho miera je po dĺžke 105 veľkých krokov²³ a na šírku pol zo 70²⁴. Relikvie

¹⁷ Slovo môžeme doplniť na základe analogickej gramatickej štruktúry v tom istom rukopise, príp. z iného rukopisu

¹⁸ koniec rukopisnej strany je v prepise vyznačený trojitým asterixom

¹⁹ Veta naznačuje väzbu na *Choždenije vo Florenciu*.

²⁰ 50 míľ – v údají ide nepochybne o dlhú míľu (nemeckú, poľskú). Skutočnosť je zaujímavá preto, že v ďalšom opise sa ráta v talianskych míľach. Letecky vzdialenosť Ferrara – Rím predstavuje 207 míľ (333 km), Ferrara – Florencia 74 míľ (119 km), Florencia – Rím 144 míľ (231 km). Uvedený výpočet však nesleduje konkrétny itinerár a z pohľadu XV. storočia je abstrakciou – pozemná preprava zápasila s terénnymi prekážkami, a tak bolo v realite potrebné prejsť určite viac ako 333 km. Ak však rukopis udáva vzdialenosť 50 veľkých míľ z Ferrary do Ríma, už podľa dnešných mier je vylúčené, že by mohlo ísť o talianske, či rímske míle. Pre predstavu o vzdialenostiach: nemecká míľa sa rovnala 7,5 km a talianska míľa 1,472 km, a tak 50 nemeckých míľ znamenalo ekvivalent približne 250 talianskych míľ, čiže 375 km.

²¹ 12 míľ od mora je tradične udávaná vzdialenosť z Ríma k moru (od Tiberu k Ostii) – je preto príznačné, že autor spomína v súvislosti s vzdialenosťou od mora rieku Tiber.

²² Obvod mesta 32 míľ – pre približný obraz o mierach uvádzame, že antické Mura Aureliane (12 míľ=19 km) chránili prevažne pravý breh mesta a z ľavého len Trastevere. Obvod samého Vatikánu je 2 míle = 3,2 km). Autor je explicitný v upresnení, že chrám sv. Petra sa nachádza vnútri mesta, to znamená, že aj v prípade porušenia hradieb, tieto boli vnímané. Do svojho výpočtu zahrnul Mura Leonine, no aj miesta mimo opevnenia – predovšetkým tie späté s kultom apoštola Pavla – čo výrazne zväčšilo vnímaný urbanistický celok. V nijakom prípade však nie do takej miery, aby bol platný údaj vo veľkých míľach, čo by predstavovalo päťnásobok.

²³ ступеней великих – dlhých krokov – lat. gradum predstavuje približne 2,5 stopy. Stopa je vlastne malý krok, dĺžka chodidla – *Choženie Arsenija Selunskogo* túto mieru v súvislosti s Božím hrobom v Jeruzaleme upresňuje takto: „grob Gospoden 12 stepeni, noga k noge prikladaja“. Uvedené miery sa vzťahujú na rímske chrámy, ktoré predchádzali tie dnešné – autor *Poznámký o Ríme* odhaduje ich rozmery v zhode s vtedajším stavom vecí. V 15.

svätých apoštolov Petra a Pavla²⁵ ležia v chrámoch, rozdelil ich svätý pápež Silvester.²⁶ Polovica relikvií sa nachádza v chráme svätého Petra, a polovica — v chráme svätého Pavla, a hlavy oboch apoštolov ležia v chráme svätého Jána Krstiteľa.²⁷ A tam krstili svätého cisára Konštantína²⁸, a jeho krstiteľnica je zo zeleného mramoru.²⁹ Boli sme na mieste, kde stáli hlavu svätému apoštolovi Pavlovi, — sú tam tri³⁰ pramene; keď odsekli hlavu, tá trikrát poskočila, a z tých miest vytekajú tri pramene³¹ veľmi prudké a studené. A znamenali sme sa tým mečom, ktorým stínali Pavla, a pili sme tú svätú vodu. Z mesta do chrámu svätého apoštola Pavla sú 2 míle.³² A dĺžka toho chrámu je 130 veľkých krokov, a šírka 70. Chrámy v Ríme bývali predtým veľmi veľké, kupoly zlátené a budovy skvelé. A to všetko schádzalo pre spustnutie mesta. Videli sme aj cisársky palác a veľmi veľký dom Eufímia³³. A iné sme neopísali.

storočí bol chrám sv. Petra (L'antica basilica di San Pietro in Vaticano — tá s Giottovou Navicellou) výrazne menší: (105 x 35) v porovnaní s lateránskou bazilikou (130 x 70).

Choženie Ignatija Smolňanina uvádza rozmery Veľkej Lavry na hore Atos „dĺžina 120 sažení a vpreki 40“ a rozmery chrámu Hagia Sofia v Konštantinopoli približuje pomocou „40 okien, pričom jedno okno so stĺpom meria 2 sažení bez 2 piadej“. Sažen je dĺžka medzi rozpaženými rukami = 4 lakte = 8 piadí. Piad' je vzdialenosť medzi palcom a malíčkom, rovná sa pol lakt'u, čo je okolo 20 cm.

²⁴ Publikovaný prameň používa cyrilické číslo пол 70. Čo sa týka Sof. 1465, v prepise Kazakovej je tento číselný údaj uvedený slovom (полсемадесять), neviem, či je tak aj v rukopise. Ak áno, potom by azda bolo možné vysloviť, že nami publikovaný prameň pri číselných údajoch systematickejšie používa cyriliku — vyhodnotenie takéhoto minimálneho symptómu si však žiada opatrnosť. Aj keby to bolo možné, sotva z toho vyvodíme, ktorý rukopis možno datovať ako starší, ak vezmeme do úvahy pozorovanie O. E. Novikovej: „Tie čísla, ktoré sú v Sof. 1465 uvedené slovom, sú v Pogod. 1572 cyrilickým ciframi, a naopak, tam kde je Sof. 1465 číslovanie cyrilikou, v Pogod. 1572 to je spravidla slovom.“ (In: Novikova, cit. lib. s. 59)

²⁵ opísaný relikviár hláv Petra a Pavla je zachytený v lateránskom inventári 14. storočia, no jeho prítomnosť je zdokumentovaná aj v slávnostnom sprievode do florentského chrámu Santa Maria del Fiore pri príležitosti vyhlásenia únie roku 1439 — ďalší argument pre Florentský koncil charakterizovateľný aj veľkým pohybom relikvií.

²⁶ *пapa Силивестръ* - pápež Silvester (314–335), za jeho pontifikátu sa konal Nicejský koncil, ktorému predsedal Konštantín za účasti 318 biskupov, a Rímsky za účasti 284 biskupov. Pontifik Silvester bol súčinný s cisárom Konštantínom — relikvie prvých apoštolov, spomenuté v analyzovanom texte, podmieňovali stavby spomenutých chrámov. V kontexte Florentského koncilu sa pápež Silvester a cisár Konštantín stávajú merítkom pre protagonistov podujatia — cisára Jána VIII. Paleológa a pápeža Eugena IV. — a to sa týka aj účasti biskupov, pričom nejde len o počet, ale čo najúplnejšie zastúpenie kresťanstva rôznych častí vtedajšieho sveta.

²⁷ San Giovanni in Laterano (Archibasilica Sanctissimi Salvatoris et Sanctorum Iohannes Baptista et Evangelista in Laterano)

²⁸ *святый царь Константинъ* — imperátor Konštantín I (324–337) — aj z krátkeho textu presvitá jeho kľúčová úloha v rozvoji kresťanskej materiálnej kultúry. Konštantínom sa cirkev legalizuje a doslovne vychádza na povrch.

²⁹ Krstiteľnica zo zeleného mramoru bola od 5. storočia v San Giovanni in Laterano. Chrám, ktorý bol dlho jediným baptisteriom mesta Rím, utrpel v 14. storočí niekoľko veľkých požiarov, so stopami ktorých sa stretli určite ešte aj pútnici v 15. storočí.

³⁰ Три — skriptor sa v oboch prípadoch kaligrafickým riešením slova три usiloval o piktografické sprostredkovanie zázračnosti troch prameňov spojených s martýriom svätca. Toto slovo zvýrazňuje opakovaným umiestnením na začiatok riadku. Pri dobrej vôli možno postrehnúť aj určitú „kirilizáciu“ číselného údaja, v ktorom sa dajú čítať aj písmená Т и Л, a teda číslo 333 predstavujúce hojnosť. Т (300) Л (30) Г (3).

³¹ Tri pramene - San Paolo alle Tre fontane (resp. Abbatia trium fontium ad Aquas Salvias) — miesto st'atia apoštola Pavla

³² Basilica di San Paolo fuori le Mura — 2 míle od miesta umučenia apoštola Pavla

³³ domom Eufímia sa myslí Basilica di Sant'Alessio all'Aventino (resp. Basilica dei Santi Bonifacio e Alessio) na Aventíne. Rukopisná formulácia naznačuje takú rozšírenosť príbehu Alexeja, božieho človeka, že čitateľovi postačí alúzia na meno jeho otca. A vlastne, skutočne, Alexejovi ten dom nepatrí.

Komentár k rukopisným odpisom

Z porovnania Sof. 1465 a BAN 16.8. 13 sa zdá, že N. A. Kazakova sa v prípade tejto literárnej pamiatky rozhodla publikovať prameň, v ktorom niet nečitateľného slova spôsobeného prelepením. V prípade odpisu v BAN 16.8.13 rozdiely pozostávajú prakticky vždy vo vypustení slov. Podobnosť textov nedokazuje závislosť jedného odpisu od druhého, možno len poukazuje na spoločnú predlohu. Obsahom a rozsahom *Poznámka o Ríme* nedávala motív na prepracovanie, ani priestor modifikáciám, vznikajúcim z roztržitosti a únavy.

V rukopise *Poznámky o Ríme* sa nevyskytujú marginálie Sergeja Klimina, ktoré by dokazovali vzájomný vplyv jedného odpisu na druhý – ako je to v *Choždení*, publikovanom v zborníku BAN 16.8.13.

Kým v rukopise Sof. 1465 belozerský starec Sergej Klimin na liste 234 *Choždenia* pri zmienke o Ríme (presnejšie, po slovách от Рима за 50 миль) dopísal poznámku „А о Риму мало что послѣ написано,“ referujúcu k jeho vlastnému odpisu *Poznámky o Ríme* na konci celého zborníka, „v Sof. 1464 je obsah tejto vsuvky integrovaný do textu.“³⁴

V BAN 16.8.13 by sme stopu Kliminovej redakcie márne hľadali, no pri umiestnení *Poznámky o Ríme* hneď za *Choždenie* na papieri s rovnakou vodotlačou by takéto premostenie textov bolo aj zbytočné. Kliminova verbálna navigácia mohla byť jednoducho integrovaná do radenia textov. Ale následnosť textov má vnútornú logiku, a tak mohla byť obnovená aj nezávisle.

O. I. Novikova uvádza, že Sergej Klimin, žijúci v Belozerskom kláštore okolo r. 1530, dal konvolút Sof. 1465 zviazať potom ako vlastnoručne prepísal niekoľko textov, medzi nimi *Poznámku o Ríme*, pri ktorej použil zvyšný papier³⁵. Vzhľadom na to nemožno vylúčiť, že *Poznámka o Ríme* v kódexe Sof.1465 patrila k celku s florentskou tematikou, a teda bola jednou zo stratených, či požiarom silne poškodených častí, ktoré pôvodný zostavovateľ označil cyrilickými ciframi 1 až 11.

Vzhľadom na stopy práce Sergeja Klimina, predovšetkým jeho vyššie citovanú poznámku, ktorá dáva oba texty do súvislosti, sa zdá unáhlený záver N. A. Kazakovej, že zostavovateľ zborníka nezachytil tematickú súvislosť oboch diel „³⁶,vyvodený čisto zo skutočnosti, že v Sof. 1465 je *Choždenie* na listoch 230-239, a tak nesusedí s *Poznámkou o Ríme*, ktorá začína sa až na liste 246- 246 ob.).

Prirodzene, N. A. Kazakova tematickú súvislosť oboch diel vnímala. Predsa jej však čosi uniklo: na str. 66 jej prepisu *Choždenia*³⁷ sa uvádza vzdialenosť Ferrary a Ríma 8 míľ. Pri určitej geografickej predstavivosti si omyl všimneme už pre nepomer k iným vzdialenostiam – veď na nasledujúcich stranách je rozpísaná vzdialenosť 147 míľ deliacich Ferraru od Florencie! Vzdialenosť Ferrara – Florencia je pritom oveľa kratšia než Florencia – Rím, nieto ešte Ferrara – Rím. V internetovej verzii³⁸ je to už opravené na 50 míľ. Pri pohľade do rukopisu (list 119) zistíme to, na čo sa podľa všetkého prišlo pri reprinte a následnej digitalizácii: omyl vznikol prečítaním cyrilického znaku H označujúceho 50 akoby šlo o И, teda 8.

³⁴ Novikova, cit. lib. s. 19.

³⁵ vodotlač s baránkom (podľa Lichačeva) umožňuje datovať papier rokom 1489 (Novikova, cit. lib. s. 96).

³⁶ Казакова Н. А. *Западная Европа в русской письменности XV—XVI веков: Из истории международных культурных связей России*. Л., 1980. s. 55

³⁷ Казакова Н. А. *«Хождение во Флоренцию» 1437—1440 гг.: (Списки и редакции) // ТОДРА. Л., 1976. Т. 30. С. 73—94*

³⁸ Text v internete vychádza z printovej publikácie *Choždenie na Florentijskij sobor*, s. 464- 487

Vrámcí rukopisu *Choždenia* cestujúci pokračujú len do Florencie, a tak je na danom mieste údaj o vzdialenosti do Ríma redundantný – preto nepomýlil, či neupútal bádateľov, ktorí sa pokúšali o rekonštrukciu itinerára *Choždenia*.³⁹ Keďže vec bola uvedená na pravú mieru, zdá sa zbytočné k nej vracat'. Lenže práve opísaný omyl vysvetľuje, prečo nebola reflektovaná skutočnosť faktografickej zhody medzi *Choždením* a *Poznámkou o Ríme*, spočívajúca v zhode údajov *Choždenia* (от Рима за 50 миль) a *Poznamky o Ríme* (А от Ферары града до Рима великаго града 50 миль.).

Zhoda sa tu nezakladá len na totožnosti faktov, ale aj na tom, že údaj je v oboch pamiatkach uvedený v dlhých (nemeckých, či poľských) míľach, a to oba razy v kontexte, kde sa používa meranie vzdialenosti v talianskych míľach. A nielen to – všetky nasledujúce údaje v *Poznamke o Ríme* i všetky vzdialenosti v *Choždení* nasledujúce od Ferrary na juh Apeninského poloostrova sú uvedené v talianskych míľach! Zdá sa teda, že kým ostané vzdialenosti sú už zápisom prejdeného, vzdialenosť od Ríma akoby bola uvedená z počutia.

K datovaniu púte ruských účastníkov koncilu do Ríma:

Na rozdiel od *Choždenia vo Florenciu* v texte *Poznamky o Ríme* nie sú informácie o čase – okrem dvoch dní trvajúcej cesty okolo mesta. Literárna pamiatka má znaky bezprostredného zápisu z cesty do Ríma a nenesie nijaké stopy neskoršieho prerábania, ani dopracovávanía. Datovať ju možno podľa detailnejších časových údajov v intervale, do ktorého je umiestnené *Choždenie*, a overiť prostredníctvom dejín Ferrarsko-Florentského koncilu.

Príchod Rusov do Ferrary je datovaný 18. augustom 1438 (3 dni po Uspení/ Usnutí Bohorodičky)⁴⁰. Do 8. októbra neboli nijaké koncilové zasadania. Opis transferu koncilu z Ferrary do Florencie z 10. januára je podrobný, svedčí o priamej účasti pisateľa. Niet preto opory pre úvahu, že by sa pútnici, ktorí vyrazili z Ferrary do Ríma, vrátili už do Florencie. Ale interval august – január možno podľa mňa spresniť ešte ďalej.

Záznamy z 18. augusta a 8. októbra opakujú niektoré informácie (porovnaj úryvky **I.** a **II.**). Táto štylistická repetitívnosť predovšetkým ohľadom miesta – akoby sa autor bez prečítania predošlého záznamu potreboval u tvrdiť o mieste, kde sa nachádza – dovoľuje uvažovať o tom, že sa vrátil k prerušenej úlohe, do Ferrary. V oboch záznamoch sa opakuje aj informácia o účasti rímskeho pápeža Eugena IV. Tieto detaily nevylučujú ani nepotvrdzujú možnosť, že ten, kto ich zaznamenal, je aj autorom *Poznamky o Ríme*, avšak svedčia v prospech jeho účasti na púti do Ríma.

I. (18. august)

И оттолѣ до Ферары града 10 миль. И ту есмѧ приехали по Госпожинѣ дни на 3 день. И ту есмѧ наѣхали папу римскаго Еугения, от Рима за 50 миль.

II. (8.október)

1-ый соборъ бысть месяца октябрю въ 8 день, въ градѣ Ферарѣ в Фрязѣх. На соборѣ же сѣде римскый папа Еугѣний.

³⁹ Maleto, E. I.: *Antologia choženij russkich putešestvennikov XII-XV veka: issledovanija, teksty, komentarii*. Moskva: Nauka. 2005. ISBN 5-02-033521-5

⁴⁰ E.I. Maleto datuje príchod chybné na deň samotného sviatku, 15. augusta (In: Maleto, E. I.: *Antologia choženij russkich putešestvennikov XII-XV veka: issledovanija, teksty, komentarii*. Moskva: Nauka. 2005, s. 119)

Preklad:

- I. A odtiaľ do mesta Ferrary je 10 míľ. A sem sme pricestovali 3. dňa po sviatku Bohorodičky. A tu sme sa stretli aj s rímskym pápežom Eugeniom, 50 míľ od Ríma.
- II. Prvé zasadnutie koncilu bolo 8. októbra v talianskom meste Ferrare. Na koncile bol aj rímsky pápež Eugenius.)

(podčiarknutie AH)

Slovo Rím sa na malej ploche textu vyskytuje v rôznych gramatických obmenách trikrát. Ak by zaznela námietka, že jeho význam v adjektívnej forme netreba zveličovať, keďže patrí k charakteristike pápeža, údaj o vzdialenosti od Ferrary po Rím už pomerne jasne svedčí o myšlienke prekonať spomenutých 50 míľ – cestovať do Ríma.

V duchu tejto logiky je možné stanoviť interval, v ktorom skupina ruských pútnikov navštívila Rím na cestovaní priaznivé jesenné obdobie medzi 18. augustom a 8. októbrom 1438. Metropolita Izidor podľa všetkého vyhovel členom svojho sprievodu, ktorí, keď už raz boli v Taliansku, túžili navštíviť hroby prvých apoštolov.

Prvé mesiace strávené vo Ferrare charakterizovala hlboká nečinnosť Grékov. A nemožno predpokladať, že po príchode Rusov sa situácia zmenila okamžite. Táto skutočnosť pridáva argument k dôvodom, pre ktoré Izidor aktívnej, zvedavej časti svojej suity vyhovel. Ak sú tieto úvahy správne, potom *Poznámka o Ríme* zachytáva „ruskú“ skúsenosť medzi dvoma zápismi *Choždenia*.

Až od 8. októbra autor *Choždenia* zaznamenal podrobnosti o samotnej Ferrare. Opísal orloj s anjelom, zaznamenal ceny potravín. Cesta do Ríma sa jednoznačne uskutočnila, kým bol koncil vo Ferrare, no medzi 8. októbrom a januárovým transferom do Florencie už niet dlhšej pauzy v záznamoch *Choždenia*.

Mohla by padnúť námietka, že ak sa pri cestovaní do Ríma zohľadňovalo počasie, prečo sa potom starí a krehkí otcovia presúvali z Ferrary do Florencie v zime. Odpoveďou je, že transfer koncilu nebol plánovaný na zimu, podnietila ho správa o vypuknutí moru a kondotierovom postupe.

Uvedme celý text, týkajúci sa Ferrary. Prvý záznam, z 18. augusta 1438 okrem miesta a času tvorí menoslov dôležitých účastníkov koncilu:

„...И оттолѣ до Ферары града 10 миль. И ту есмя приехали по Госпожинѣ дни на 3 день. И ту есмя наѣхали папу римьскаго Еугенна, от Рима за 50 миль. Ту же и святаго царя греческаго Иоанна, и святаго патриарха Иосифа вселеньскаго, и святой вселеньский соборъ. А въ зборѣ бысть с патриархом митрополитов 22: первый — ракийский Антоней, 2 — ефесский Марко, 3 — русский Исидоръ, 4 — манавазийский Досифей, 5 — трапизонскы Дорофей, 6 — кизитьский Митрофанъ, 7 — никейский Висарионъ, 8 — никомидѣйский Марко, 9 — лакедомонийский Мефодий, 10 — тръновский Игнатей, 11 — амасийский Иасафъ, 12 — мальдовъский, рекше влашки, Демнанъ, 13 — ставропольский Исайа, 14 — родовъский Нафанаиль, 15 — митулинъский Дорофей, 16 — драмасинъский Дорофѣй, 17 — мелетинский Матфѣй, 18 — тристриасийский Калисть, 19 — каланъский Генадей, 20 — ахелонъский Генадей, 21 — иверъский Иоанъ, 22 — сардакийскы Дионисий, тѣи на том святѣмъ съборѣ къ Господу отъиде.

.....(tu možno predpokladat' prestávku v písaní *Choždenia*, a podľa toho stanovit' interval, v ktorom sa uskutočnila cesta pútnikov do Ríma⁴¹ - vsuvka A. H.)

1-ый соборъ бысть месяца октября въ 8 день, въ градѣ Ферарѣ в Фрязѣх. На соборѣ же сѣде римський папа Еутѣний, а с ним 12 гардиналовъ, и арцибискупы, и бискупы, и капланы, и мнихы. Православные же вѣры на съборѣ сѣдѣвшу греческому царю Иоану и брату его деспоту Дмитрею, и вселенскому патриарху Иосифу, а с ним митрополитовъ 22, и епископовъ русскихъ — Авраамий Суздальский, и архимандриты, и попы, и диаконы, и черныци, и послов 4, трапизоньский, иверьский, и твѣрьский Фома, и волошьский Микула. Въ вопросѣхъ бывшимъ тремъ митрополитомъ, въ отвѣтахъ ефесский Марко, русский Исидоръ, никѣйский Висарионъ.

2-й соборъ месяца того же 13. Третий съборъ месяца того же 16. Четвертый съборъ месяца того же 20. Пятый соборъ месяца того же 25. Шестой соборъ месяца ноября 1. Седмый соборъ того же месяца въ 4. Осмый соборъ месяца того же 8. Девятый съборъ месяца того же въ 11. Десятый съборъ месяца того же въ 18. Первый на десять соборъ месяца того же въ 26. Второй на 10 соборъ месяца декабря въ 4. Третий на 10 соборъ месяца того же 8. Четвертый на 10 соборъ месяца того же 13.

В том же градѣ Ферарѣ на папине дворѣ възведен столпъ камень высокъ и велик, над торгом. И на том столпѣ устроены часы, колокол великъ; и коли ударит, на весь град слышати; и у того столпа отведено крыльцо, и двои двери; и коли присѣдет час и ударит в колокол, и выдет из столпа на криле аггел, простѣ видѣти, яко жив, и потрубит въ трубу, и въходит другими дверцами въ столпъ; а людем, всѣм видящим аггела и трубу и глас его слышати; и потом в той же великий колоколъ въсходяще на всяк час аггелъ и ударяше. И в том же градѣ ясти купихом: яловица 20 золотых, боров пять золотых, а золотой по 30 грошей; а боран два золотых; гусь 3 гроши, куря 3 гроши, хлѣба 9 проскуръ на грошь, сыръ по золотому.

Пятый на 10 соборъ месяца генваря въ 10, в зборной божницѣ во имя святаго Юриа. Папѣ же оболчену сущу въ святительский сан и в рогатѣ клобуцѣ сѣдящу ему на висоцѣ мѣстѣ, а с ним гардиналовъ и бискуповъ 44, также облачены въ святительский санъ и в рогатых клобуцех. А патриарху и митрополитомъ сѣдящу в монатях. И тогда четшим им грамоты по латынскимъ и по греческимъ, и что им ити ис Ферары къ Флоренску граду.

И поѣха папа месяца генваря 16. И поѣха патриархъ ис Ферары месяца того же въ 26 рѣкою Повою, в судѣх на низ; а митрополит руский поиде месяца того же въ 27 рѣкою тою же въ судѣх. От Ферары до града Рженти 25 миль. От Рженти до града Обатши 7 миль. А от Обатши до града Селжи 7 же миль. И ту поиде господинъ из судна на кони. А от града Селжи до града Алугы 7 миль. А от Лугы до града Фензы 10 миль. От Фензы до града Бряги 28 миль. От Бряги до града Берена 13 миль; а рѣка под ним Ирнець быстра вельми, чрез ее мостъ камен; и садовъ множество масличных, и мѣсто красно меж горъ. И от Берена до града славнаго и прекраснаго Флорензы 50 миль.“

⁴¹ Nie je to v zhode so Stöklom, ktorý text radí až za celú pasáž o Ferrare (pozn. 7). Domnievam sa, že ruskí pútnici sa do Ferrary ešte z Ríma vrátili – a nielen preto, aby ju vzápätí opustili. (Cf. Stökl, G.: *Reisebericht eines unbekannten Russen (1437—1440)*. Europa im XV. Jahrhundert von Byzantinern gesehen. Graz; Wien; Köln, (Byzantinische Geschichtschreiber, hrsg. von E. V. Ivánka. Bd 2).1954, s. 180—182.)

8. októbrom sa začínajú záznamy o koncilovom dianí i opis ferrarských zážitkov a skúseností. Záznamy *Choždenia* sa po tomto dátume zhustujú, čo odráža zrýchlenie koncilového diania. Nájst' voľný termín na cestu do Ríma už nieto kde, a tak možno stanoviť cestu ruských pútnikov do Ríma na koniec augusta –september 1438.

Komentár k opísaným faktom

Poznámka o Ríme po opise navštívených miest komentuje aj stav mesta: pútnici nepochybujú o posvätnosti lokalít, no vnímajú aj zúbožený stav večného mesta. Napokon, aj to je dôvod, prečo sa koncil nekoná v Ríme, lež vo Florencii. Pápež Eugen IV. sa do Ríma vráti až r. 1443, no s obnovou spustnutého mesta sa bude vysporiadavať ešte mnoho jeho nástupcov. Treba si uvedomiť, že pápež Eugen IV. bol len druhým pontifikom po odstránení trojpápežstva a dejiny spojené s Avignonským zajatím sa odrazili na tvári mesta. Svedectvo ruských pútnikov bolo nielen správou o Ríme, ale aj správou o jeho zašlej sláve. Nie je celkom vylúčené, že obraz upadnutého starého Ríma sa neskôr združil s obrazom Konštantinopolu po páde – a spoluformoval perspektívu mladého kresťanského národa s ambíciou nástupníctva...

Každý text otvára aj priestor nevysloveného, a tak aj posledná veta študovanej pamiatky („A iné sme neopísali“) naznačuje, že pútnici v Ríme videli viac ako opísali. *Poznámka o Ríme* sa zmieňuje o návšteve chrámu San Alessio. V 15. storočí bolo uctievanie Alexeja, božieho človeka, ešte spoločným kultovým momentom pre kresťanský Východ i Západ. O kulte svätca v Byzancii svedčí aj fakt, že jeho relikvie daroval Emanuel Paleológ r. 1398 – z pohľadu autora skúmaného rukopisu nedávno – Veľkej Lavre na hore Atos.

Pripomeňme si preto tento dnes na Západe pozabudnutý príbeh, datovaný okolo roku 400: Rímsky patricij Eufímios mal syna Alexeja, ktorého oženil s peknou ženou. Alexej sa však na samom začiatku svadobnej noci odobral od svojej nevesty a Tiberom sa tajne preplavil do Ostie. Odtiaľ sa plavil na druhý breh mora – dostal sa až do Edesy, kde žil mnoho rokov nepoznaný. Keď sa tam rozšíril chýr o jeho svätom živote, ušiel. Navrátil sa do otcovho domu, ale svoji ho nespoznali a len po smrti mu v dlani našli list, odhaľujúci jeho totožnosť. Alexej dokonale napodobnil svoj predobraz: prišiel dobrovoľne medzi svojich a svoji ho nespoznali – až kým sa im nedal spoznať.

Jeho príbeh nie je príbehom návratu márnotravného syna, ale skôr jeho opakom. „Budhovské“ odrieknutie sa života v paláci je v Alexejovom prípade zamaskované akýmsi bláznovstvom. Alexej si schválne počína tak, aby ho otec nespoznal, čím vystupňuje svoju pokoru. Ak je pre Krista príznačné ono „nepridržanie sa rovnosti s Bohom“, Alexejovo *imitatio Christi* dosiahlo stupeň, ktorý mu vyslúžil prívlastok „človek boží“.

Chrám sv. Alexeja vyrástol nad domom svätcovho otca (domus ecclesiae) – a tak disponoval jedinečnou pamiatkou – schodami pod ktorými žil ako bedár dobrovoľne nepoznaný patriciov syn. Keďže nik nepoznal jeho meno, označovali ho ako poverro della scala, bedár od schodov. Pretože nemal na svete stáleho miesta ako i pre materiálnu biedu bol Alexej považovaný za patróna pútnikov a žobrákov.

Sviatok sv. Alexeja pripadá na 17. júla, kedy sa putovanie na toto miesto sa spájalo s odpustením hriechov. Ruskí pútnici nemali možnosť vybrať si tento dátum, no ako účastníci Florentského koncilu strávili na cestách niekoľko rokov, a tak mali dobrý dôvod vidieť v Alexejovi svojho patróna.

Chrám San Alessio bol súčasťou pútnického itinerára, nachádzali sa v ňom relikvie zo svätopeterského chrámu a o jeho význame vypovedá aj fakt, že v 10. storočí bolo pri ňom jedno z 20 rímskych opátstiev. Vďaka pútnikom to bol bohatý konvent, so širokou možnosťou redistribúcie. Okolo milénia ho ako pútnik navštívil aj cisár Otto III. Pápež Benedikt VII (975-984) pomohol africkým kresťanom tým, že dal tento chrám do užívania skupine exulantov vedenej metropolitom Damašku Sergejom. Z hľadiska dejín Strednej Európy stojí za zmienku, že v tom istom čase, konkrétne v r. 990, tam pobýval biskup Adalbert (Sv. Vojtech). Od 10. storočia v kláštore pri San Alessio žili grécki i latinskí mníši: praktizovali obrad, v ktorom sa stretávali prvky východnej a západnej tradície – prax, ktorá by teoreticky mohla byť inšpirujúca aj pre Florentský koncil. Nie je však jasné, dokedy trval tento stav. Vieme len, že Martin V. – predchodca pápeža Florentského koncilu Eugena IV. – kláštor prideliť Hieronymitom,⁴² a tak je zrejmé, že ruskí pútnici tam v 15. storočí stretli práve mníchov tohto nového iberského rádu.

Hlava ruskej cirkvi a významná postava Florentského koncilu, kyjevský metropolita Izidor, dostal neskôr ako titulárny chrám ku kardinálskemu titulu starodávny kostol Santa Sabina v blízkom susedstve San Alessio na Aventíne.

Ako San Alessio a Santa Sabina, i Santa Prassede a San Clemente sú kardinálske titulárne chrámy s ranokresťanským základom, blízky kresťanom byzantského obradu. Posledné dva menované sa v skúmanom rukopisnom prameni ani v súvislosti s Florentským koncilom nespomínajú, zmieňujem ich pre súvislosť s apoštolmi Slovanov, a tiež preto, že poslaním historika kultúry je usúvzťazniť literárne pramene s obrazovými.

Ponechajme nateraz bokom kultúrne mnohohvrstevný architektonický priestor Santa Prassede pri bazilike Santa Maria Maggiore na Esquiline, a zamerajme pozornosť na vzťahy slovanského kresťanstva východného obradu s Rímom⁴³ cez kult Petrovho nástupcu, sv. Klimenta.

Vránci putovania ruského sprievodu s metropolitom Izidorom na Florentský koncil zachytáva *Choždenie* aj skúsenosť búrky na mori. Popri chráme sv. Alexeja, božieho človeka – patróna pútnikov, navštívili ruskí pútnici aj hroby apoštolov Petra a Pavla, ktorí na mori strávili veľa času. Návšteva Lateránskej baziliky ruskými pútnikmi je doložená, veľmi blízko mali teda aj baziliku sv. Klimenta, Petrovho nástupcu, ktorý zomrel pripútaný ku kotve – preto sa uctieva ako ochranca putujúcich po mori. Hoci motív by bol, návšteva Chiesa Basilica di San Clemente al Laterano sa v skúmanom texte nespomína. Pútnici istotne videli viac ako zachytáva *Poznámka o Ríme*, ale čo presne – nevedno.

Isté je, že klimentovský kult je od 9. storočia spätý s cyrilo-metodovským a okrem toho, v bazilike San Clemente sa medzi vzácnymi freskami nachádza aj obraz zázraku sv. Alexeja⁴⁴. Príbeh Alexeja, božieho človeka zachytáva aj veľa cyrilických rukopisov, a to nielen v ruských archívoch.⁴⁵ Najstaršie zachované *Житие Алексия человека Божия* pochádza z 12. storočia, kult

⁴² „Martino V la diede in cura ai monaci Girolamini“ In: *Le Cose maravigliose dell'alma citta di Roma, anfiteatro del mondo*. Con le chiese et antichita rapresentate in disegno da Girolamo Francino. Con l'aggiunta del dottor Prospero Parisio. Ad istanza di Gio Antonio Franzini, & herede di Girolamo Franzini, 1600, s.487.

⁴³ „La collection de manuscrits slaves de la bibliothèque P.I.O. témoigne une fois de plus des rapports multiformes du Slavia Orthodoxa avec Rome, la ville qui a accueilli hospitalierement il y a 11 siècles les apôtres slaves Cyrille et Méthode.“ In: Džurova, Aksinija et Krassimir Stančev (Axina Džurova, Krassimir Stantchev): *Les manuscrits slaves de la bibliothèque du Pontificio Istituto Orientale*. Roma: Pont. Institutum Studiorum Orientalium. 1988, s. 207.

⁴⁴ Fillippini, C.: *La leggenda di sant' Alessio nella Chiesa di S. Clemente a Roma*. In: S.Romano and J. Enckell Julliard (eds): *Roma e la riforma gregoriana*, Roma, 2007. Pp. 280-303.

svätca je však ešte starší. V 17. storočí zaznamenal alexejovský kult na Rusi rozkvet, vznikli vybrúsené literárne spracovania príbehu, a na Ukrajine dokonca divadelná dráma.

Dlhý život mentálneho obrazu, blízkeho ruskému človeku, či rezonanciu s alexiovskou legendou nachádzame v type svätca – blázna pre Krista (jurodivyj Christa radi), zvečneného o stáročia neskôr Puškinom i Musorgským. Ako Alexej, i jurodiví ukrývali stupeň dosiahnutej kresťanskej dokonalosti. Kým Alexej to robil ukrytím totožnosti, jurodiví to dosahovali predstieraním pomätenosti, čím sa zároveň vystavovali posmechu a útokom. Bláznovstvom maskovali aj askézu – dobrovoľné vystavenie sa hladu a chladu. Skrytie totožnosti, maskovanie pôvodnej identity môžeme nazerať aj v kontexte paradivadelných javov – zahalenie skutočnosti, fakticity má slúžiť na odhalenie hlbšej pravdy.

Ale archetyp sa rozvíjal aj priamejšou cestou – mimo línie jurodivých. Niečo z obrazu božieho človeka Alexeja nachádzal ruský kresťan o niekoľko storočí v legendárnej postave Fjodora Kuzmiča, za ktorou videl skrývajúceho sa cára Alexandra I. A echom obrazu Alexeja, človeka božieho je aj Dostojevského Aľoša Karamazov.

Príbeh Alexeja sa v slovanskom svete odovzdával predovšetkým cestami hagiografie a ikonografie. Zmienka o návšteve chrámu San Alessio ruskými účastníkmi Florentského koncilu je v tomto kontexte jedinečná. Aj ona však poukazuje na skutočnosť, že rímsky svätec sa stal archetypálnym obrazom byzantsko-slovanskej religiozity, a tak aj príkladom pre *communio sanctorum*, ktoré bolo hlavným spojivom byzantského a latinského sveta na Florentskom koncile.

Anna A. Hlaváčová

⁴⁵ Napr. v pražskom archíve národného múzea sa nachádzajú 2 fragmenty Života sv. Alexia (incipity: Byst čelovek v Rime grade imenijem Efimijaň, Běše čelovek blagovereň v grade Rimscem imenjem Efimjaň) In: Vašica, J. - Vajs, J.: *CATALOGUS CODICUM PALEOSLOVENICORUM MUSAEI NATIONALIS PRAGAE. Soupis staroslovanských rukopisu národního muzea v Praze*. Praha: nakladatelství československé akademie věd, 1957. s. 151, 155.

Správa z výskumného pobytu v Ríme

1. 11. – 30. 11. 2014

*Erika Maliniaková, Katedra histórie, Filozofická fakulta Katolíckej Univerzity v Ružomberku.
(doktorand)*

Cieľom výskumného pobytu v Ríme, resp. vo vatikánskych archívoch a knižnici, bolo sledovať postoj najvyššej cirkevnej hierarchie k liberalizácii a sekularizácii spoločnosti v Uhorsku v druhej polovici 19. storočia. Konkrétne sme sa zamerali na dokumenty, ktoré reflektovali kultúrny boj v 90. rokoch 19. storočia v Uhorsku z pohľadu Vatikánu. Našou najužšou prioritou výskumu bola snaha zachytiť postoj Vatikánu k schváleniu civilného manželstva v roku 1894 v Uhorsku, ako jedného z balíka cirkevno-politických návrhov.

Výskum sme realizovali predovšetkým vo Vatikánskom tajnom archíve (Archivo secreto Vaticano), vo Vatikánskom štátnom archíve (Segreteria di stato sezione per i rapporti con gli stati, Archivio storico) a vo Vatikánskej apoštolskej knižnici (Biblioteca Apostolica Vaticana). V jednotlivých archívoch sme sa zaoberali viacerými fondmi, no pre túto problematiku boli prínosné hlavne fondy Austria-Ungheria; Agliardi Antonio, nunzio: Corrispondenza con diversi. Lettere poca importanza, e Congressi e Conferenze a Agliardi Antonio : Corrispondenza con diversi riguardante. Questioni d' Ungheria. Vo Vatikánskej apoštolskej knižnici sme využili predovšetkým bohatú zásobu prác z histórie, sociológie a náboženstva.

Výskumný pobyt považujeme za prínosný, pretože sa nám podarilo zachytiť korešpondenciu medzi štátnym sekretárom Marianom Rampollom, apoštolským nunciom vo Viedni Antoniom Agliardim a uhorským prímasom Klaudiom Vaszarym, ako aj konkrétne príписы pápeža Leva XIII. uhorským biskupom k téme schvaľovania civilného manželstva. Výskum obohatila aj charakteristika situácie v dobových periodikách, ktorých výstrižky sa nachádzali v jednotlivých fondoch v príslušných rokoch. Situáciu schvaľovania civilného manželstva v Uhorsku sledoval aj denník *L' Osservatore Romano*. Najdiskutovanejšími témami boli predovšetkým samotný návrh civilného manželstva a porušovanie dobových cirkevných zákonov, príprava a priebeh veľkého katolíckeho zjazdu v Budapešti, príprava a priebeh liberálneho zjazdu v Budapešti, ako aj priebeh schvaľovania návrhu zákona v parlamente.

V súčasnosti prebieha spracovávanie nadobudnutého materiálu, jeho preklad a následná príprava štúdie. Zistené historické reálie sú cennými poznatkami k výskumu, ktorý realizujeme pri dokončovaní dizertačnej práce.

Doc. PhDr. Miroslav Kamenický, CSc.

Univerzita Komenského v Bratislave

Výskumná správa zo stáže v Ríme

V dňoch 10. – 23. novembra 2014 som absolvoval výskumný vedecký pobyt (stáž) v Ríme na základe štipendia, ktoré mi udelil Slovenský historický ústav v Ríme.

Názov projektu: Význam ženských rehoľných komunít na území Slovenska v slovenskom národnom vývoji v 17. a 18. Storočí.

Počas mojej stáže v Ríme som uskutočnil výskum na troch miestach:

1. Vatikánsky tajný archív (Archivio Segreto Vaticano)
2. Archív Apoštolskej Penitenzie (Archivio di Penitenzieria Apostolica, Piazza della Cancelleria)
3. Vatikánska apoštolská knižnica (Biblioteca Apostolica Vaticana).

1. Výskum vo Vatikánskom tajnom archíve

Archívny fond: Vescovi e Regolari, Istituti femminili, Busta Nr. 4.

V tomto fonde nemajú jednotlivé spisy samostatné signatúry, všetko je usporiadané podľa tém alebo geografických názvov.

Štatúty rôznych kláštorov, 17. Storočie.

Busta Nr. 5.

- Správa o stave uršulínskej rehole vo Francúzsku a v Nemecku.
-

Busta Nr. 6

- Štatúty a konštitúcie rôznych ženských kláštorov.

Archívny fond: Missioni – di Propaganda Fide

Scritture riferite nelle Congregazioni Generali, vol. 69, s. 133, 140, 142, 144, 147, 149.

Konkrétnejšie zistenia z horeuvedených dokumentov: Ide tu o listy viedenského biskupa Melchiora Khlesla, ktoré sa týkali pôsobenia „anglických panien“ vo Viedni a v Bratislave. Do Viedne prišla Mária Wardová (Mary Ward), zakladateľka „anglických panien“, v lete 1627, spolu s niekoľkými spoločníčkami. Prišla sem s doporučujúcimi listami od bavorského vojvodu Maximiliána. Bol im pridelený dom „Stoss am Himmel“, ktorý bol prednedávnom zabavený evanjelikom. Vo Viedni dostávali „anglické panny“ príspevok – 600 zlatých ročne od cisára Ferdinanda II. a 400 zlatých od cisárovnej Eleonóry Gonzagy. Tieto peniaze vystačovali na živobytie pre päť členiek inštitútu. V októbri 1629 – biskupská vizitácie – vo Viedni bolo 11 členiek inštitútu.

Podstatnou skutočnosťou, ktorá ovplyvnila celkovo osudy anglických panien vo Viedni, bol osud biskupa Khlesla. Ten bol v čase príchodu anglických panien v nemilosti, musel z Viedne odísť, od r. 1622 bol v domácom väzení v Ríme v Anjelskom hrade.

A tak sa vlastne stalo, že anglické panny vo Viedni založili svoj „dom“ a otvorili školu pre dievčatá bez dovoľenia viedenského biskupa.

V roku 1627 bol Melchior Khlesl rehabilitovaný a mohol sa vrátiť do Viedne. 18. decembra prikázal urobiť u anglických panien vizitáciu. Záverečná správa vizitačnej komisie bola datovaná 18. novembra 1627. Informácie vizitačnej komisii podávala domová predstavená viedenskej komunity Margareta Genisonová – v nemčine. Tá komisii predložila odporúčania od vysokopostavených duchovných i svetských osôb. Ďalej konštatovala, že ich spoločnosť je vybudovaná podľa vzoru Spoločnosti Ježišovej. Tri sľuby

skladali súkromne. Nie sú to rehoľníčky, ale „*ecclesiastici faeminae*“ (ženy v službách cirkvi). Ich činnosť a účinkovanie sa zameriava na väčšiu slávu Božiu a pre spásu blížneho. Ich regulu nemohli vizitátorom predložiť, lebo sa kvôli potvrdeniu nachádzala v Ríme. Vyučovali dievčatá v písaní, čítaní a vo vyšívaní a pripravovali ich aj na prijatie sviatostí. Na otázku, prečo sa po príchode do Viedne nepredstavili na biskupstve, odpovedali, že to nerobili ani v Mníchove, ani nikde inde.

Predstavitelia viedenského biskupstva sa cítili dotknutí postupom cisára. 25. januára 1628 Melchior Khlesl slávnostne prišiel do Viedne. Hneď začal kroky proti anglickým pannám. Ten v liste kardinálovi Bandinimu do Ríma napísal: „*Vo Viedni sa nachádza niekoľko žien, ktoré sa volajú jezuitky, skladajú tri sľuby a bez predbežného upovedomenia a schválenia biskupa založili v meste školu pre dievčatá. Nechcú sa podriaadiť miestnemu biskupovi (teda jemu – Melchiorovi Khleslovi, pozn. M.K.), sú podriadené iba svojej generálnej predstavenej a vo všetkom závisia jedine od cisára (Ferdinanda II., pozn. M.K.) Jezuiti ich nepodporujú. Pred niekoľkými dňami ich žiačky predviedli divadelnú hru. Generálna predstavená (Mária Wardová) cestovala do Uhorska, aby tam pod cisárskou ochranou založila dom*“. Keďže sa on, kardinál Khlesl, obáva škandálov, prosí kardinála Bandiniho o pokyny, ako si má počínať v tejto záležitosti.

Krstnou matkou novozaloženého domu Inštitútu anglických panien v Bratislave bola grófka Mária Pálffyová, rodená Fuggerová. Vieme, že Fuggerovci pochádzajú z Bavorska, kde založila M. Wardová fungujúci ústav. V Bavorsku mala podporu Maximilána Bavorského a možno aj odporúčajúce listy od niekoho z Fuggerovského rodu. V Bratislave mala, na rozdiel od Viedne, podporu tunajšieho ostrihomského arcibiskupa so sídlom v Trnave a Bratislave Petra Pázmaňa. Pázmaň prideliť anglickým pannám dom na Dlhej ulici, ktorý mu testamentárne odkázal istý Juraj Zerdahély. Ten bol však zamknutý a mestský farár, prepošť Juraj Nagy pravdepodobne nemal kľúč, keďže ho

nechal násilím otvoriť. Z toho vznikol v prevažne protestantskom meste Bratislava spor. Protestovali mešťania na mestskej rade. Farár Juraj Nagy sa pokúšal vec vysvetliť tým, že poukázal na právny stav (testament Juraja Zerdahélyho v prospech arcibiskupa Petra Pázmaňa). S testamentom síce mešťania nemali problém, avšak problém mali práve s tým, aby v danom dome bola založená škola anglických panien (a ich rádový dom). Nato arcibiskup navrhol, že dá anglickým pannám k dispozícii budovu nemeckej školy, ktorá sa nachádzala na Farskej ulici a v minulosti patrila katolíckej cirkvi. Ani s touto možnosťou však mešťania nesúhlasili.

Nakoniec arcibiskup prideliť anglickým pannám dom, ktorý prináležal k benefíciu sv. Ondreja a stál medzi Dómom sv. Martina a Vydrickou bránou. Toľko o príchode anglických panien do Bratislavy, ako ich dokresľujú aj horecitované dokumenty. Tieto dokumenty sú zaujímavé nielen z hľadiska počiatkov novovekého ženského rehoľníctva na Slovensku, ale aj z hľadiska počiatkov dievčenského vzdelávania na Slovensku.

Archivio della Nunziatura Apostolica in Vienna (Archív Viedenskej nunziatúry)

136 roky 1606-1784

f. 45r: p. Max Hell (1768)

Netýka sa síce mojej témy, ale z hľadiska slovenských dejín, i dejín jezuitov zaujímavé. List jezuitu Maximilána Hella (jeho otcom bol známy konštruktér banskoštiavnických odvodňovacích banských strojov Matej Kornel Hell) z 5. 3. 1768 so žiadosťou o tri dišpenzi (civilný oblek, celebrowanie v súkromnej kaplnke, jedenie mäsa v pôstne dni) počas jeho cesty do Dánska. Sem ho pozval dánsky kráľ Kristian VII. na ostrov Vardo za polárny kruh ako známeho astronóma-vedca pozorovať prechod Venuše slnečným diskom. ff. 195r-249r: varia circa l'Ungheria (1714-1715, 1722, 1758, 1764, 1767-68, 1776-78, 1782).

157 1768-1782

ff. 45r-56v: ordini religiosi (marzo 1781)

Archivio della Nunz. Vienna, 70.

Sú tam dokumenty o saleziáňkach a uršulínkach. V tomto fonde Viedenská nunziatúra sa ďalej nachádzajú informácie o dišpenzoch od porušenia klauzúry v ženských kláštoroch, povolenia, aby príbuzní mohli navštíviť rehoľníčky, dišpenzy na čítanie zakázaných kníh.

Treba aj zdôrazniť, že množstvo dokumentov z archívu Viedenskej nunziatúry je publikovaných. Publikácie sú k dispozícii v príručnej knižnici archívu.

Registra Monialium

Anno 1646 – 1665

Zistil som akurát to, že sa tam nenachádzajú takmer žiadne informácie o kláštoroch a rehoľníkoch na Slovensku.

2. Archív Apoštolskej Penitenzie (Archivio di Penitenzieria Apostolica, Piazza della Cancelleria)

Súbežne s výskumom vo Vatikánskom tajnom archíve som začal aj výskum v „Archíve Apoštolskej Penitezie“. Už pred nástupom na cestu som napísal do tohto archívu a požiadal som o možnosť výskumu v ňom. Takéto povolenie som dostal. Výskum som uskutočnil v matrimonilálnych registroch „Registri Matrimonialium“. Po niekoľkých dňoch výskumu v tomto archíve som si však uvedomil, že dva týždne môjho pobytu v Ríme nebudú stačiť ani na ten najzákladnejší výskum v tomto archíve. Preto som sa radšej zameral na výskum vo Vatikánskom tajnom archíve.

Možno konštatovať, že pre budúcnosť by bol výskum v Archíve Apoštolskej Penitenzie veľmi zaujímavý. Na základe štúdia zahraničnej literatúry som vedel, že nemeckí kolegovia publikovali niektoré materiály z tohto archívu

týkajúce sa Nemecka (*Die Supplikenregister der päpstlichen Pönitentiarie aus der Zeit Pius II. (1485 – 1464)* von Ludwig Schmugge, Patrick Hersperger und Béatrice Wiggenhauser. Tübingen 1996). Vychádzajú aj ďalšie zväzky materiálov týkajúcich sa Nemecka. Vyšlo tiež dielo Kirsi Salonena *The Penitentiary as a Well of Grace in the Late Middle Ages. The Example of the Province of Uppsala 1448 – 1527*. Saarijärvi 2001. Ja som mal v úmysle hľadať materiály týkajúce sa mníchov na území Slovenska, resp. ich žiadosti smerované Apoštolskej Penitezie. Pre nedostatok času, ako aj fakt, že tieto materiály sú pre bádateľov prístupné len sčasti, som vo výskume v tomto archíve nepokračoval.

3. Vatikánska knižnica

Tretím miestom, kde som počas môjho pobytu v Ríme bádala, bola Vatikánska apoštolská knižnica. Pre nedostatok času však možno povedať, že výskum v knižnici bol pre mňa len vyslovene doplnkovým. Bádateľské hodiny v archíve a knižnici sa totižto prekrývali.

Bratislava, 15. 1. 2015

doc. PhDr. Miroslav Kamenický, CSc.

ISTITUTO STORICO SLOVACCO DI ROMA
SLOVENSKÝ HISTORICKÝ ÚSTAV V RÍME

LAMAČSKÁ CESTA 8/A

811 04 BRATISLAVA

Záverečná správa

IVANA KVETÁNOVÁ

Výskumný projekt:

**Slovenské mestá na mape Uhorska v Apoštolskom paláci vo Vatikáne
(Loggia della Cosmografia alebo tzv. Terza Loggia)
a veduta mesta Bratislavy v Palazzo Vecchio vo Florencii.**

Výskumný projekt

(elektronická verzia zaslaná priamo na adresu ..
(originál vo verzii zaslanej poštou na slovenskú adresu ústavu)

Cieľ projektu:

Cieľom projektu bolo zobrazenie slovenských miest na freskách vo Vatikáne a vo Florencii, pochádzajúcich z 2. polovica 16. Storočia.

Prvá časť projektu sa zamerala na štúdium a predovšetkým revíziu mapy Uhorska umiestnenej v Apoštolskom paláci vo Vatikáne, na 3. poschodí Rafaelovej lóže, známej tiež ako tzv. Tretia lóža alebo Lóže kozmografie (Loggia della Cosmografia). V poradí 9. mapa Uhorska, Poľska a okolitých krajín vznikla na žiadosť pápeža Pia IV. a spolu s ostatnými mapami západného krídla Tretej lóže bola zhotovená počas prevej fázy prác rokoch 1559-1565.

Zámerom projektu bolo preveriť výber slovenských miest zobrazených na mape a následne ho konfrontovať z pohľadu politickej, či ekonomickej dôležitosti zobrazených miest, alebo iných faktorov, ktoré mohli ovplyvniť ich výber, prípadne eventuálny záujem Pápežskej kúrie. Výskum sa rovnako upriamil na preverenie disponibility mapových podkladov v Ríme v druhej polovici 16. storočia., ktoré mohli poslúžiť ako podklad pre na zhotovenie spomínanej mapy Uhorska.

V poradí druhým objektom výskumu bolo zobrazenie veduty Bratislavy v Palazzo Vecchio vo Florencii. Okrem mesta Bratislava sú na nádvorí vyobrazené ďalšie mestá Praha, Passov, Kosterneuburg, Stein, Graz, Innsbruck, Linz, Freiburg im Breisgau, Kostnica, Halle, Eberndorf, Neusadt.

Freska, umiestnená na prvom nádvorí paláca (tzv. Cortile di Michelozzo), tvorí súčasť série vedút miest Habsburskej monarchie, ktoré sú prístupné všetkým návštevníkom Florencie, hneď po vstupe do Palazzo Vecchio. Vytvorené boli na žiadosť Maximiliána II., ako svadobný dar pri príležitosti sobáša jeho sestry Johanny von Habsburg (Giovanna D'Austria) s Františkom . Medicim v roku 1565. Keďže zónu, v ktorých sa veduty nachádzajú možno charakterizovať ako prechodnú, neustále otvorenú vystavenú pod vplyvom poveternostných podmienok, čo sa podpísalo aj pod zachovanosť fresiek V poslednej dobe bol ich stav naozaj alarmujúci.

Realizácia projektu a výskumu:

Vzhľadom nevyhnutnosť skúmania dvoch tém, situovaných v dvoch odlišných lokalitách Talianska, a to v Ríme (vo Vatikáne) a v toskánskej Florencii, som sa pokúsila venovať obom témam počas 4 týždňov výskumu.

Výskumný projekt:

Slovenské mestá na mape Uhorska v Apoštolskom paláci v Vatikáne (Loggia della Cosmografia alebo tzv. Tretia Loggia).

Geografické mapy tzv. Tretej lóže sa stali predmetom záujmu štúdií na konci 19. a v prvej polovici 20. stor. Výskumy sa upriamili najmä na objasnenie, kto bol autorom fresiek. Výskum potvrdil, že medzi menami umelcov participovali Donato da Udine, Sabaoth, Antonio Vanosino da Varese, Ignazio Danti, či tzv. Stefano Francese. Obzvlášť diskutovaná je osoba Stefana Francese, ktorého R. Almagià navrhuje stotožniť s osobou Stefana Du Péraca, známeho vďaka početným kresbám vedúť Ríma. Iní bádatelia pokladali za autora máp Pirra Ligorio, ktorý bol za pontifikátu Pia IV. architektom Apoštolského paláca a ktorý sa údajne venoval i kartografií. Rovnako Du Péraca ako i Pirro Ligorio sa zrejme zaslúžili o prvú fázu, teda prenesenie mapového podkladu na stenu, pričom samotnú maľbu realizovali už ďalší umelci.

Pozornosť niektorých bádateľov sa koncentrovala aj na mapy jednotlivých krajín. Spomenieme Mikolaja Dzikowskeho, ktorý sa spracoval mapu Poľska (Dzikowski 1936). Mape Uhorska sa venoval vo svojej štúdií v Florio Banfi (Banfi 1940, 1-30). V roku 1955 publikoval nové, aktualizované informácie ku mapám Apoštolského paláca Roberto Almagià, v rámci IV. zväzok série Monumenta Cartographica Vaticana (Almagià 1955). Autor sa dlhodobo venoval štúdiu máp a kartografie, čo sa pozitívne odzrkadlilo aj na kvalite jeho publikácie, v rámci ktorej v mnoho korigoval práve Banfiho interpretácie. Fresky vzbudili záujem bádateľov potom, ako boli prvýkrát boli prezentované verejnosti ich fotografie v rámci VIII. Congresso geografico nazionale v roku 1921 vo Florencii.

Slovenskí bádatelia ku freske zobrazujúcej mapu Uhorska zrejme nemali prístup a preto zostala na okraji ich záujmu. Rovnako v štúdiách a dielach L. V. Prikryla, ktoré patria azda k najznámejším dielam týkajúcim sa vývoja mapového zobrazenia Slovenska, sa mapa Uhorska spomína len okrajovo. Autor sa viac menej zmienil len o jej existencii a evidentne nemal možnosť ju bližšie študovať (Prikryl 1977, s. 58, 1982, s. 34-35).

Počas výskumného pobytu som mala možnosť prístupu ku spomínanej mape s možnosťou vytvorenia – zatiaľ len neoficiálnych, pracovných záberov.

Pramennú bázu tvorili samotné už existujúce publikácia pochádzajúce z 19. a prvej polovice 20. stor., ktoré som študovala v rímskych knižniciach (Vatikánskej knižnici - Biblioteca Apostolica Vaticana, Knižnica Americkéj Akadémie v Ríme, Ecole Francais, Biblioteca Valliceliana).

Najviac materiálov sa nachádza práve vo Vatikánskej knižnici (Biblioteca Apostolica Vaticana, ďalej BAV), kde som okrem prác od F. Banfiho, R. Almagià, mala možnosť preskúmať i spisy tkajúce sa reštaurovania fresiek v priebehu 19. stor., publikované Filippom Agricola v roku

1842 (“ Relazione dei restauri eseguiti nelle terze logge del Pontificio Palazzo Vaticano sopra quelle dipinte dalla scuola di Raffaello“).

V priebehu študijného pobytu sa mi žiaľ nepodarilo získať prístup ku niektorým publikáciám, ktoré sa nachádzajú výlučne vo Vatikánskej knižnici a ktoré žiaľ budú do konca marca neprístupné, kvôli očisťovaniu a odstraňovaniu prachu z kníh (spomeniem napr. publikáciu DZIKOWSKI 1936).

Základným archívnym prameňom pre výskum bol pre mňa archív *Archivio di Stato di Roma*. Fondy tohto archívu obsahujú predovšetkým dokumenty, týkajúce sa zhotovenia fresiek, konkrétne mená majstrov podieľajúcich sa na realizácii máp. Dokumenty (*Conti delle fabbriche di Pio IV a Libri del Tesoro Pontificio di Gregorio XIII, Archivio Boncompagni di Roma*.) evidujú zoznam vyplatených súm za práce na Tretej lóži, čo poskytuje informácie o menách maliarov a umožňuje zrekonštruovať obdobia, počas ktorého sa na prácach podieľali.

Mala som možnosť preštudovať si pomerne rozsiahle štúdie ku mape Uhorska od F. Banfiho, zahŕňajúca pochopiteľne i mestá nachádzajúce sa na území dnešného Slovenska. V jeho zozname figuruje 188 miest na území vtedajšieho Uhorska. V rámci môjho výskumu sa podarilo zidentifikovať na mape spolu 43 miest nachádzajúcich sa na území dnešného Slovenska: 34 miest s jednoznačnou identifikáciou, 1 lokalita bez uvedeného názvu, 8 miest so problematickým názvoslovím alebo lokalizáciou na mape, ktoré je možné len hypotetický priradiť a identifikovať, čo mohlo byť spôsobené i skomolením miestneho názvu pri prepise ale i počas neskoršieho reštaurovania fresky (mapy boli reštaurované už za pontifikátu Gregora XIII. (1572-1585), v prvej polovici 17. stor. za pontifikátu Urbana VIII. (1623-1644), ako i v polovici 19. stor. za pontifikátu Gregora XVI. (1831-1846)). Správa o reštaurovaní Tretej lóže v polovici 19. stor. (medzi rokmi 1838-1842) neuvádza veľa podrobností o konkrétnych zásahoch a stave zachovania jednotlivých máp. V prípade mapy Uhorska a Poľska sa však ukazuje, že patrila k lepšie zachovaných mapám lóže. Až do polovice 19. storočia bola lóža otvorená, bez uzatvorenia oknami, čo spôsobilo, že fresky vystavené poveternostným vplyvom boli pomerne poškodené.

Zoznam presne identifikovaných miest a lokalít nachádzajúcich sa na území dnešného Slovenska (v abecednom poradí podľa súčasných názvov) na mape Tretej Lóže vo Vatikáne:

	Súčasný názov	Názov na mape Uhorska
1.	Badín	Badoutz
2.	Beluša	Belus
3.	Bíňa	Ben
4.	Bratislava	Prespurg
5.	Bzovík	Bosok
6.	Banská Bystrica	Neusoll
7.	Banská Štiavnica	Schenitz

	Súčasný názov	Názov na mape Uhorska
8.	Holíč	Holitz
9.	Komárno	Komara
10.	Košice	Cassouia
11.	Kremnica	Kremnitz
12.	Pezinok	Bosing
13.	Ladomírová	Lakomir
14.	Likavský hrad/Likavka	Licaua
15.	Čabrad	Litwa
16.	Levoča	Leutsch
17.	Stará Ľubovňa	Luboula/Lubula (?)
18.	Málinec	Malnapattak
19.	Nitra	Nitria
20.	Nová Baňa	Vibonia
21.	Nové Mesto nad Váhom	Vihel
22.	Prievidza	Primitz
23.	Rimavská Sobota	Rimasombat
24.	Smolník	Semilintz
25.	Spišský hrad	Cepus
26.	Stakčín	Stakz
27.	Šahy	Sag
28.	Šoporňa	Soprante
29.	Tekovské Lužany	Sarbo
30.	Tematín	Tematin
31.	Tnava	Tima/Tirna
32.	Trenčín	Trencin
33.	Vranov nad Topľou	Wrano
34.	Žilina	Zilinc
35.	Cejkov	Czok
Lokality s problematickou identifikáciou		
36.	Ružomberok (?) Iná lokalita na Liptove (?)	Almacu
37.	Martin (?) Sklabiňa (?) Strečno (?)	Sabinitz
38.	Liptovský Mikuláš (?) Liptovský Hrádok (?) Liptov (?)	Lutonia
39.	Rožňava (?) Jelšava (?)	Ossawa
40.	Nitra nad Ipľom (?)	Nitza (?)
41.	Zborov (?)* Zbudza	Zbura
42.	?	Bez pomenovania
	Nové Zámky Castrum Novum (Nový hrad), starší „Oláhov Nový Hrad“ (Oláhújvár)	
43.	Bartošovce (?)*	Bartus
	Trebišov**	Terebes

Lokality * - Lokality identifikované podľa F. Banfiho Bartus (Bartošovce), Zbura (Zborov) nezodpovedajú ich umiestnením na mape modernými mestami.

Lokality ** - Mesto Trebišov - identifikované podľa F. Banfiho - sa na mape nenachádza.

Mapa Uhorska a Poľska - Tretia Lóža, Vatikán (výsek z mapy)

Lokality s problematickou identifikáciou:

- Lokality so skomoleným alebo nečitateľným názvom
- Lokality identifikovateľné podľa názvu, avšak s nezodpovedajúcou polohou na mape
- Lokality bez udania názvu

Identifikované lokality: 1. Badín (Badoutz) 2. Beluša (Belus) 3. Biňa (Ben) 4. Bratislava (Prespur) 5. Bzovík (Bosok) 6. Banská Bystrica (Neusol) 7. Banská Štiavnica (Schenitz) 8. Holíč (Holtz) 9. Komárno (Komara) 10. Košice (Cassouia) 11. Kremnica (Kremnitz) 12. Pezinok (Bosing) 13. Ladomírová (Lakomir) 14. Likavský hrad/Likavka (Licaua) 15. Čabrad' (Litwa) 16. Levoča (Leusch) 17. Stará Ľubovňa (Luboula) 18. Málinec (Malnapattak) 19. Nitra (Nitria) 20. Nová Baňa (Vibonia) 21. Nové Mesto nad Váhom (Vihel) 22. Prievidza (Primitz) 23. Rimavská Sobota (Rimasonbat) 24. Smolník (Semilintz) 25. Spišský hrad (Cepus) 26. Stakčín (Stakz) 27. Šahy (Sag) 28. Šoporňa (Soprante) 29. Tekovské Lužany (Sarbo) 30. Tematín (Tematin) 31. Trnava (Tima/Tirna) 32. Trenčín (Trencin) 33. Vranov nad Topľou (Wrano) 34. Žilina (Zilinck) 35. Cejkov (Czok)

Lokality s problematickou identifikáciou: 36. Ružomberok (?) (Almacu) 37. Martin (?) / Sklabíňa (?) / Strečno (?) (Sabinitz?) 38. Liptovský Mikuláš (?) / Liptovský Hrádok (?) alebo Liptov (Lutonia) 39. Rožňava (?) / Jelšava (Ossawa) 40. Nitra nad Ipľom (?) (Nitza) 41. Zborov (?)* (Zbura) 42. Nové Zámky - bez názvu, 43. Bartošovce (?)*/lokalita v Poľsku (Bartus)

Ďalšie, zrejme skomolené názvy ako „Ossawa“, podľa polohy na mape môže zodpovedať mestu Rožňava alebo Jelšava, Sabinitz naopak hradom Sklabíňa, Strečno alebo mestu Martin.

„Almacu“ - zodpovedá miestu na Liptove, mohlo by ísť pravdepodobne o Ružomberok., má značku odlišného tvaru, ako ostatné identifikujúce hrady alebo mestá. Miesto s názvom

„Lutonia“ by mohlo byť pomenovaním pre celý Liptov, avšak na mape je zaznačené ako mesto.

Ak však konfrontujeme mapu vo Vatikáne s Mercatorovou mapou Európy, zistíme, že Lutonia je zrejme pomenovanie pre mesto Liptovský Mikuláš alebo Liptovský Hrádok, Partizánska Lupča ?. “Zbura“, ako ide o Zborov, tak ako to predpokladá F. Banfi, tak je bod umiestnený na nesprávnom mieste. Geografické umiestnenie, zodpovedá skôr tomu, že by skôr mohlo ísť oblasť mesta Humenné, napríklad oded Zbudza. Na mape je vyznačené neďaleko i jazero, snáď by mohlo ísť o Morské oko pri Humennom (?). F. Banfi uvádza i prítomnosť Trebišova na mape, ktorý sa nám však na mape nepodarilo nájsť.

V zozname figurujú rovnako mestá, ako i hrady (Tematín, Čabrad, Spišský, Likavský, Plavečský hrad), ale i menšie mestečky, ktoré sa nám javia ako miesta sekundárneho významu (Bartošovce, Málinec, Tekovské Lužany, Šoporňa, Stakčín, Nitra nad Ipľom), tieto miesta však mohli mať dôležitý strategický význam a slúžili buď ako priesmyky, brody cez rieky alebo mýtné stanice.

Pohoria a vodstvo nie je označené názvami. Z vodstiev môžeme s istou identifikovať rieky – Dunaj, Morava, Váh, Nitra, Hron, Žitava, Ipľ, Hornád, Torysa, Dunajec, Ondava, Topľa.

V rámci geomorfológie Slovenska sú evidentné jedine pohoria Vysoké a Nízke Tatry, Malá a Veľká Fatra, Biele Karpaty/Javorníky, eventuálne Nízke Beskydy/Pieniny, ktoré sú zaznačené kopčekmi. Autor mapy výrazne od seba odlišil Západné a Východné Karpaty. Ostatné prvky geomorfologického reliéfu krajiny sú naznačené len farebným škálou, pričom nížiny, roviny a pahorkatiny s väčším podielom zelených odtieňov, vrchoviny a hornatiny – odtieňmi hnedej, hnedo-žltej farby (Vtáčnik, Slovenské Rudohorie). Pohorie Slovenské Rudohorie je vyznačené jedine farebne a to zrejme kvôli svojej rozlohe. Ostatné ako napríklad Malé Karpaty, nie sú naznačené.

Ako symboly pre indikovanie jednotlivých miest slúžila bodka vyznačená zlatou farbou a náznak štylizovanej siluety miesta. Mapy sú maľované farebne, modrou je indikované more a vodstvo (hydrológia), žltou a žlto-zelenou – nížiny, žlto-hnedé pre vrchy a hory Tmavo-zelená až hnedá pre lesy, karmínová pre sídla, mestá.

Sídla, sídliská, mestá – sú indikované domami, vežičkami a pre významnejšie centrá je možné vidieť ich komplexnejšiu podobu. Tieto mestá pochopiteľne zaberajú väčší priestor, ktorý by im podľa mierky prináležal a preto ich presná pozícia je naznačená zlatým krúžkom. Mená sú napísané čiernym a zdá sa, že korešpondujú tomu istému kaliografickému štýlu, avšak mnohé z nich boli korigované.

Konfrontácia mapy Tretej lôže s ďalšími mapami

Zistené poznatky o mape Tretej lôže som mala možnosť zatiaľ konfrontovať len s niektorými dobovými mapami.

Mapou, ktorá slúžila ako podklad na zhotovenie vatikánskej fresky, bolo zrejme dielo geografa Gerharda Mercatora z roku 1554. Tak spektrum vyobrazených miest, ako ich názvoslovie, sú porovnateľné s mapou Uhorska na Tretej lóži. Samozrejme, obe mapy preukazujú isté odlišnosti. Na Mercatorovej mape sme narátali až 47 miest, ktoré prislúchajú teritóriu dnešného Slovenska. Viac chýb možno sledovať pri zhotovení východnej časti Slovenska – „Czok“ je v porovnaní s Mercatorovou mapou umiestnený na nesprávnom mieste. V prípade Mercatorovej mapy, ide naozaj o obec Cejkov. G. Mercator nad svojej mape vyznačil ďalšie miesta – Kežmarok (Kersmarck), Bardejov (Bartfa), Plavečský hrad, či obec Plaveč (Pauin), ktoré na mape vo Vatikáne chýbajú. Na Mercatorovej mape môžeme rovnako nájsť Wiselburg, sa objavuje ako pomenovanie bez udania konkrétnejšej lokalizácie. Zrejme by mohol zodpovedať buď pomenovaniu toku Malého Dunaja, Žitného ostrova alebo niektorého z vodných hradov, ako napríklad hradu v Malinove (?), alebo pravdepodobnejšie Kolárovo (?).

Veľmi zaujímavý je prípad nepomenovanej lokality, ktorá podľa polohy riečnych tokov, by mohla zodpovedať mestu Nové Zámky. V čase vzniku mapy vo Vatikáne, či už jej tlačenej predlohy alebo aj samotnej fresky pevnosť bola zrejme vo výstavbe, čomu aj naznačuje chýbajúce meno. Vznik fresky napokon spadá do obdobia, v ktorom ostrihomský arcibiskup Mikuláš Oláh (1493-1568) nechal prebudovať pôvodný palisádový hrad, táto staršia pevnosť dostala tak pomenovanie Castrum Novum a na jej odlišenie od neskorších prestavieb sa zvykne označovať aj po samotnom arcibiskupovi Oláhovi ako Oláhújvár („Oláhov Nový Hrad“). Ani v priebehu ďalších storočí, pri následných rekonštrukciách fresky meno mesta nebolo doplnené.

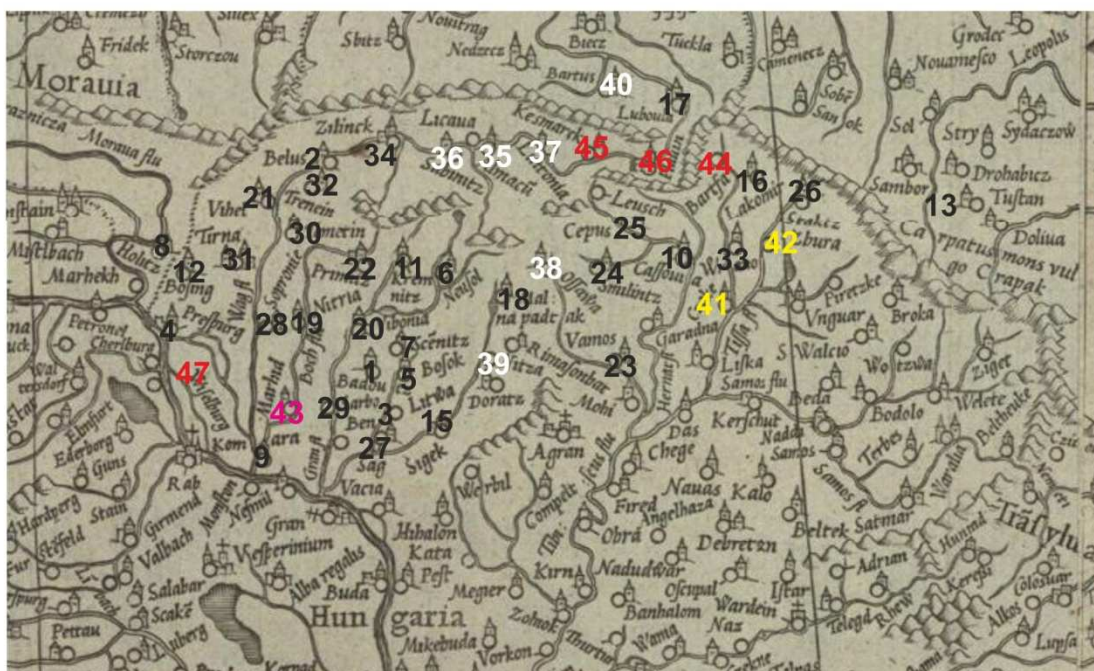
Zaujímavé, že Gerhard Mercator udáva na svojej mape Európy z roku 1554 mesto Marhid. Ide zrejme o skomolené pomenovanie obce Nyárhid („letný most“ alebo „letomostie“), ktorá ležala 3 km severne od dnešných Nových Zámkov. Jej zaradenie na mapu zrejme nie je náhodné, pretože cez obec viedla Via Magna a nachádzal sa tu most na rieke Nitra.

G. Mercator používal pri jednotlivých mestách štylizované symboly, ktoré na Vatikánskej mape vyznievajú podstatne honosnejšie a prepracovanejšie.

Porovnanie miest zobrazených na mape Uhorska vo Vatikáne a na mape G. Mercatora:

	Súčasný názov	Názov na mape Uhorska vo Vatikáne	Názov na mape od G. Mercatora z r. 1554
1.	Badín	Badoutz	Badoutz
2.	Beluša	Belus	Belus
3.	Bíňa	Ben	Ben
4.	Bratislava	Presspurg/Prespureg	Pressburg
5.	Bzovík	Bosok	Bosok
6.	Banská Bystrica	Neusol	Neusol
7.	Banská Štiavnica	Schenitz	Sc'enitz
8.	Holíč	Holitz	Holitz
9.	Komárno	Komara	Komara
10.	Košice	Cassouia	Cassouia
11.	Kremnica	Kremnitz	Kremnitz

	Súčasný názov	Názov na mape Uhorska vo Vatikáne	Názov na mape od G. Mercatora z r. 1554
12.	Pezinok	Bosing	Bosing
13.	Ladomírová	Lakomir	Lakomir
14.	Likavský hrad/Likavka	Licaua	Licaua
15.	Čabraď	Litwa	Litwa
16.	Levoča	Leusch	Leutsch
17.	Stará Ľubovňa	Luboula	Luboula
18.	Málinec	Malnapattak	Malnapadtak
19.	Nitra	Nitria	Nitria
20.	Nová Baňa	Vibonia	Vibonia
21.	Nové Mesto nad Váhom	Vihel	Vihel
22.	Prievidza	Primitz	Primitz
23.	Rimavská Sobota	Rimasonbat	Rimasobat
24.	Smolník	Semilintz	Semilintz
25.	Spišský hrad	Cepus	Cepus
26.	Stakčín	Stakz	Stakz
27.	Šahy	Sag	Sag
28.	Šoporňa	Sopronte	Sopronie
29.	Tekovské Lužany	Sarbo	Sarbo
30.	Tematín	Tematin	Tematin
31.	Trnava	Tima/Tirna	Tirna
32.	Trenčín	Trencin	Tresein
33.	Vranov nad Topľou	Wrano	Wrano
34.	Žilina	Zilinck	Zilinck
35.	Cejkov*	Czok	Czok
Lokality s problematickou identifikáciou			
36.	Ružomberok (?)	Almacu	Almacü
37.	Martin (?) Sklabiňa (?) Strečno (?)	Sabinitz	Sabinitz
38.	Liptovský Mikuláš (?) Liptovský Hrádok (?) Liptov (?)	Lutomia/Lutonia, Lutowa	Luttonia
39.	Rožňava (?) Jelšava (?)	Ossawia	Ossawa
40.	Nitra nad Ipľom (?)	Nitza	Nitza
41.	Zborov (?)* Zbudza	Zbura	Zbura
42.	? Nové Zámky Castrum Novum (Nový hrad), starší „Oláhov Nový Hrad“ (Oláhújvár)	Bez pomenovania	Marhid (Nyárhid)
43.	Bartošovce (?)*	Bartus	Bartus
Lokality figurujúce len na mape G. Mercatora			
44.	Bardejov	-	Bartfa
45.	Kežmarok	-	Kersmarck
46.	Plavečský hrad, Plaveč	-	Pauin
47.	? Lokalita na Žitnom ostrove, Malý Dunaj (?) Kolárovo, Malinovo (?)		Wiselburg
Lokalita na mape vo Vatikáne identifikovaná výlučne F. Banfim.			
	Trebišov**	Terebes	-

Mapa Európy podľa G. Mercatora z r. 1544 (výsek z mapy)

Identifikované lokality: 1. Badín (Badoutz) 2. Beluša (Belus) 3. Bíňa (Ben) 4. Bratislava (Presburg) 5. Bzovík (Bosok) 6. Banská Bystrica (Neusoll) 7. Banská Štiavnica (Schenitz) 8. Holíč (Holitz) 9. Komárno (Komara) 10. Košice (Cassouia) 11. Kremnica (Kremnitz) 12. Pezinok (Bosing) 13. Ladomírová (Lakomir) 14. Likavský hrad/Likavka (Licaua) 15. Čabrad' (Litwa) 16. Levoča (Leutsch) 17. Stará Ľubovňa (Luboula/Lubula (?)) 18. Málinec (Malnapattak) 19. Nitra (Nitria) 20. Nová Baňa (Vibonia) 21. Nové Mesto nad Váhom (Vihel) 22. Prievidza (Primitz) 23. Rimavská Sobota (Rimasombat) 24. Smolník (Semilintz) 25. Spišský hrad (Cepus) 26. Stakčín (Stakz) 27. Šahy (Sag) 28. Šoporňa (Soprante) 29. Tekovské Lužany (Sarbo) 30. Tematín (Tematin) 31. Trnava (Tima/Tirna) 32. Trenčín (Trencin) 33. Vranov (Wrano) 34. Žilina (Zilinc)

Lokality s problematickou identifikáciou: 35. Ružomberok (?) (Almacu) 36. Martin (?) / Sklabiňa (?) / Strečno (?) (Sabinitz/Sabnitz/Sabonitz(?)) 37. Liptovský Mikuláš (?) Liptovský Hrádok (?) (Lutomia/Lutonia, Lutowa) 38. Rožňava (?) (Ossawia) 39. Nitra nad Ipľom (?) (Nitza (?)) 40. Bartošovce (?)* (Bartus) 41. Cejkov* (Czok) 42. Zborov (?)* (Zbura) 43. Nové Zámky - bez názvu / Marhid (podľa Mercatora)

Lokality len na mape G. Mercatora: 44. Bardejov (Bartfa) 45. Kežmarok (Kersmarck) 46. Plavečský hrad, Plaveč (Pauin) 47. ?

Wiselburg - Lokalita na Žitnom ostrove, Malý Dunaj (?), Kolárovo, Malinovo (?)

Na mape Uhorska na Tretej lóži sme teda identifikovali spolu 42 lokalít ležiacich na území dnešného Slovenska. V porovnaní s pravdepodobnou mapy Európy od G. Mercatora z roku

1554, na ktorej sme identifikovali až 47 miest, boli 4 lokality vynechané (Bardejov, Kežmarok, Plaveč a Wiselburg ?).

Už uvedených, identifikovaných 43 miest je v porovnaní so skromnosťou starších máp, zaujímavým počtom. Staršie mapy ako Rosseliho mapa strednej Európy, zaznamenáva na území dnešného Slovenska len 10 miest: Bardejov (Barsale), Bratislava (Possonium), Kežmarok (Casmarkt), Komárno (Gamaru), Levoča (Leytz), Spišský hrad (Seps), Tematín (Timenum), Trnava (Tirnaui), Zvolen (Zelmon), Žilina (Zonelza).

Mních Marco Beneventano, na mapách vydaných v rokoch 1507 a 1508 (Tabula moderna Polonie, Ungarie, Boemie, Germanie, Russie, Livanie) udáva len 9 miest: Bardejov(Barsale), Kežmarok (Casmar), Košice (Cassouia), Komárno(Damaru), Levoča (Leutz), Spišský hrad (Seps), Tematín (Timenum), Trnavu (Tirnaui), Zvolen (Zelmon).

Na mape Antonia Salamancu z roku 1548 vidíme len 4 mestá z územia Slovenska: Kremnica (Crumniza), Trnava (Tirnaui), Zvolen (Zelmon) a Žilina(Zozelna).

Neprekonateľou sa javí Lazarova mapa, vydaná po istej úprave, v roku 1528, ktorá zobrazuje na našom území až 260 lokalít (mierka mapy 1:1 093000).

Na Münsterovej mape z roku 1540 sú len 4 slovenské mestá- Bratislava (Possonia), Košice (Cassouia), Nitra (Nitri), a Ružomberok (Rosenberg). Pri ďalšom vydaní kozmografie zverejnil novú, podrobnejšiu mapu. Zrejme prepracoval mapu od Wapowskeho.

Vodstvo a rieky na Mercatorovej mape približne zodpovedá vodstvu na mape Tretej lóže. Mercator uvádza názvy väčších riek ako: Dunaj, Váh (Wag fl.), Nitra (Boch fl.), Hron (Gran fl.), Hornád (Herna fl.), Tisa (Tissa fl.). Ostatné menšie rieky nezačuje ich názvom.

E. V. Prikryl sa zmienil len o existencii fresky, ktorú evidentne nemal možnosť bližšie študovať (Prikryl 1977, s. 58, 1982, s. 34-35). Usudzuje, že mapa vychádzala z podkladu od Sebastiana Münstera („Landstafel des Ungerlands, Polands, Rüssen, Littaw, Walachei und Bulgerai“), čo je však menej pravdepodobné.

Münsterova mapa sa však zdá pomerne málo podrobná vzhľadom na počet lokalít na mape vo Vatikáne. Vatikánska freska je zároveň menej podrobná v porovnaní s mapou vypracovanou Abrahamom Orteliom.

Súhrn:

Na základe doterajších zistení možno uvažovať, že freska Tretej lóže Apoštolského paláca vo Vatikáne vznikla na základe podkladov vypracovaných s použitím mapy G. Mercatora z roku 1554, o čom svedčí i použité názvoslovie, ako i približne zhodné spektrum zobrazených lokalít.

V budúcnosti bude potrebné zobrazenie fresky konfrontovať i s ďalšími mapovými podkladmi, ku ktorým som zatiaľ nemala prístup.

Rovnako bude potrebné využitie georeferencovania, nakoľko niektoré z lokalít nebolo možné identifikovať podľa názvu použitého na mape a taktiež kvôli vypočítaniu vychýlenia mapy vzhľadom na sever. Treba podotknúť, že vatikánska freska má jemne odlišné vychýlenie i vzhľadom na Mercatorovu mapu. V tomto smere bude nevyhnutné nadviazať spoluprácu s odborníkom v oblasti geodézie a kartografie, čím sa rozšíri možnosť ďalšieho bádania mapy i z technického hľadiska. Ku bližšej štúdií Mercatorovej mapy by mohla poslúžiť verzia publikovaná v roku 1554, ktorú vlastní Biblioteca Comunale di Perugia.

V rámci výskumného pobytu som mala možnosť neoficiálneho prístupu ku obrazovému materiálu, na použitie a poskytnutie oficiálnych obrazových podkladov, budem musieť oficiálne požiadať kompetentné inštitúcie v rámci Vatikánu (Prefettura della Casa Pontificia S.E.Mons. Georg Ganswein a riaditeľstvo Vatikánskych múzeí).

Priestor na prehĺbenie výskumu vidím i detailnejšom pohľade na značky miest a lokalít, ktoré predstavujú štylizované miniatúrne veduty jednotlivých miest.

Taktiež bude potrebné bližšie zanalyzovať v poradí 8. mapu Čiech a Rakúska (tvoriaca súčasť mapy Germánie), ktorá na svojom východnom okraji zobrazuje taktiež niektoré slovenské mestá.

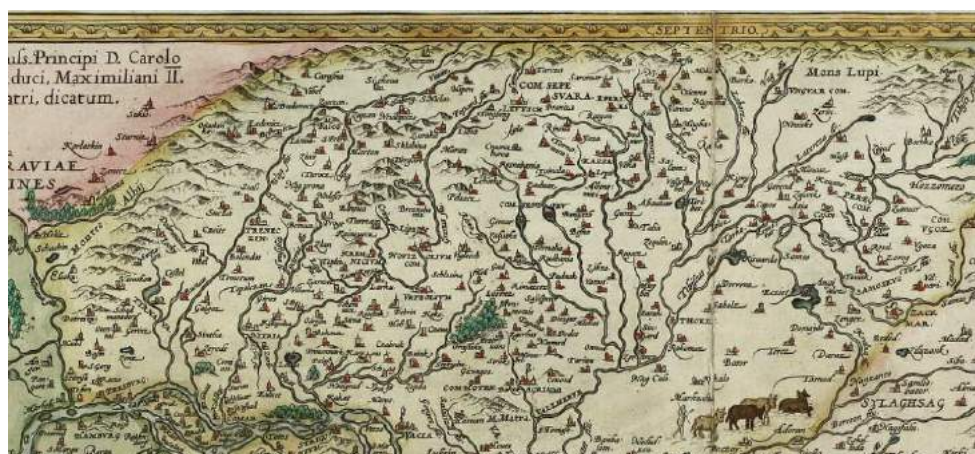
Predbežne sa ukazuje, na základe zisteného spektra miest a lokalít zobrazených na mape, že hlavným kritériom výberu boli nielen väčšie mestá (kráľovské i poddanské), avšak i tie, ktoré mali strategicky dôležité pozície – pevnosti, hrady, opevnené sídla, ako i však kľúčové body na cestnej sieti (brody, priesmyky a mýtné stanice).

Mapa od Sebastiania Münstera

(„Landstafel des Ungerlands, Polands, Rüssen, Littaw, Walachei und Bulgerai, Basle: Heinrich Petri, 1540 (1574)

<http://www.vintage-maps.com/en/Antique-Maps/Europe/AustriaHungary>

Orteliova mapa Uhorska

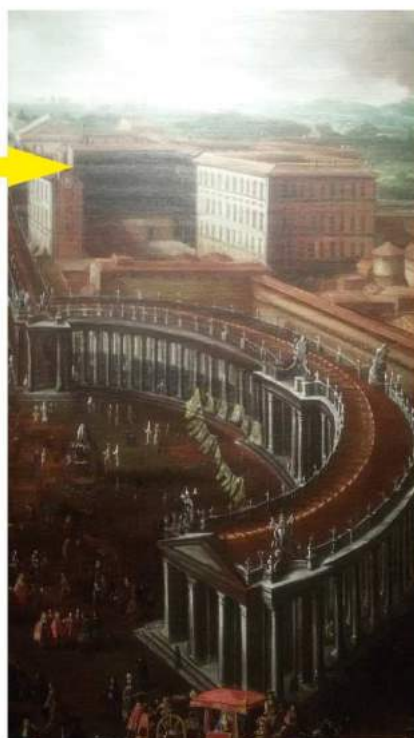
Abraham Ortelius: "Ungariae Loca Praecipua Recens Emendata atque Edita, per Ioannem Sambucum Pannonium,

Imp. Ms. Historicum. Antverpy 1579"

<http://www.vintage-maps.com/en/Antique-Maps/Europe/AustriaHungary>

Tretia lóža
(bez presklenených okien)

Olejomalba z roku 1699-1700 (Museo di Roma, Inv. Č. 4119)

Geografické mapy Tretej lóže – celkový pohľad (foto I. Kvetánová, 2014)

Mapa Uhorska- výsek zachytávajúci časť Slovenska (foto I. Kvetánová, 2014)

Celkový pohľad na mapu Uhorska (foto I. Kvetánová, 2014)

Mapa „Čiech a Rakúska“, v rámci ktorej sú zobrazené i niektoré z miest západného Slovenska (foto I. Kvetánová, 2014)

Výskumný projekt:

Veduta Bratislavy v Palazzo Vecchio vo Florencii.

Výskum veduty v Palazzo Vecchio mal byť pôvodne založený najmä na archívnom výskume, doplnením o údajov z publikácií venovaných dejinám rodiny Medici a Palazzo Vecchio. Výskum samotnej veduty priamo v teréne som plánovala realizovať - jednoduchým porovnávaním starších fotografií s aktuálnym stavom fresky a to bez možnosti priameho prístupu k vedute, ktorá sa nachádza v nedostupnej výške. K pohľadu z blízka je totiž nevyhnutné postaviť lešenie, čo by bolo asi v prípade tejto turisticky frekventovanej zóny z pohľadu miestneho Mestského úradu (Comune di Firenze) a Pamiatkového úradu (La Soprintendenza per i Beni Architettonici, Paesaggistici, Storici, Artistici ed Etnoantropologici per le province di Firenze) existujúcich vedút. Vzhľadom na práve realizovanú rekonštrukciu fresiek sa mi podarilo nadviazať kontakt s restaurátormi realizujúcimi projekt, ako i so zamestnancami Comune di Firenze, zodpovednými za realizáciu prác (Marco Bartolozzi, Laura Corti, Paolo Ferrara). Podala som žiadosť o možnosť prístupu ku vedute počas prebiehajúcich prác, ktoré by mali byť ukončené do júna tohto roku. V priebehu môjho pobytu sa mi podarilo získať jednorazový prístup ku vedute, avšak bez možnosti fotografickej dokumentácie. S pracovníkmi Comune di Firenze komunikujem kvôli obdržaniu ďalšieho prístupu, ktorý by som rada využila na štúdium a bližšiu dokumentáciu fresky počas nasledujúcich mesiacov.

V rokoch 2005-6 sa Slovenské veľvyslanectvo v Taliansku, pokúšalo o iniciatívu reštaurovať túto pomerne v zlom stave sa nachádzajúcu vedutu. V tom čase sa podarilo overiť (i vďaka iniciatíve PhDr. Margaréty Musilovej), že veduta je naozaj inšpirovaná práve dielom Hansa Mayra. Avšak nanešťastie žiadosť a výzva Veľvyslanectva SR v Taliansku nebola v tom čase vypočítaná (dôvodom bolo už v tom čase plánované zreštaurovanie všetkých vedút, ktoré sa nachádzajú v priestoroch Palazzo Vecchio).

Informácie ku reštaurovaniu fresky: <http://news.comune.fi.it/cgi-bin/monitoraggio/lottoCMS.pl?nlotto=1830>

Archívny výskum.

Niektorú všeobecne známu a pomerne dobre dostupnú odbornú literatúru som získala už v knižniciach Ríma, čo mi neumožnilo prípravu na samotný výskum vo Florencii. Archívny materiál viažuci sa ku Florencii som z pochopiteľných dôvodov nemohla nadobudnúť v Ríme a preto bolo nevyhnutné vycestovať do Florencie.

Archívny výskum k dejinám vzniku vedút som realizovala v Archivio di Stato di Firenze (Štátny archív vo Florencii), ktorý uchováva fondy rodiny Medici. Podarilo sa m

i preštudovať časť fondu: *Mediceo del Principato*, so zameraním sa na roky, v ktorých boli fresky vedút realizované. Keďže išlo o svadobný dar a prekvapenie pre princeznú Johannu, ktorú jej venoval jej brat cisár Maximilián II., logicky som predpokladala som, že medzi cisárskym dvorom vo Viedni a Florenciou muselo dôjsť ku komunikácií týkajúcej sa zhotovenia vedút a zaslania podkladov k nim, a to zrejme až po definitívnom podpísaní predmanželskej zmluvy a príchodom snúbenice do Florencie. Preventívne som však prezrela korešpondenciu staršieho dáta a to i vzhľadom k tomu, že o sobáši ako i výbere nevesty sa dlhšie diskutovalo. Preštudovala som v rámci fondu *Mediceo del Principato*, konkrétne „*Carteggio Universale / Cosimo I e Francesco, principe reggente*“ medzi rokmi 1562 až 1566 (rok po sobáši – dúfajúc, že sa vo fonde môže objaviť informácia o eventuálnych dodatočných prácach alebo platbách za realizáciu nástenných malieb.). Preštudovala som kartóny – 514, 515, 515A, 516, 516A, 517, 518, 519, 520, 521 a 526, rovnako *Carteggi dei Principi delle Granduchesse e delle Principesse/Giovanna D’Austria*, kartóny 5923, 5924), kde som pri selekcii korešpondencie predpokladala, že údaje o vedutách by mohli byť obsiahnuté v komunikácií s osobami spätými s cisárskym dvorom, v pozícií vyslancov alebo talianskou šľachtou prítomnou, presnejšie povedané vyslanou za účelom príprav sobáša. Najplodnejšie na informácie sa ukázali listy adresované snúbencovi Františkovi I. *od Sigismunda dei Rossi*, rytiera rádu Sv. Štefana, ktorý pôsobil aj na španielskom dvore. Sigismundo pravidelnými správami informoval Františka o jeho nastávajúcej, od jej zdravotného stavu, každodenných aktivít (prechádzky v záhrade, účasť na pobožnostiach, štúdium taliančiny atď.) až po prípravu na cestu do Talianska. veľkú pozornosť venoval práve výmene diplomatických darov a darov pre snúbenicu, ktoré často porovnával s krokmi, ktoré podnikal vojvoda z Ferrary a Modemy Alfonz II. D’Este (bývalý zat’ Cosima I.), usilujúci sa tiež o ruku jednej z habsburských dcér (nakoniec uzatvára sobáš so staršou sestrou Barbarou).

Korešpondencia Sigismunda de Rossiho, je po každej stránke bohatá na mnohé detaily svadobných príprav, priama prítomnosť v blízkosti Johanny vyrastajúcej spolu so sestrami v kláštore v Innsbrucku, mu umožňovala napokon poznať i jej vkus a sledovať je reakcie. Práve v korešpondencií De Rossiho sme očakávali zmienky týkajúce sa aj diplomatického daru vo forme vedút, je však pravdepodobné, že túto otázku cisár Maximilián II. riešil s niekým iným (i napriek tomu, že samotného Sigismunda žiadal, aby požiadal Mediciovcov vo Florencii o zaslanie záhradníka a rastlín z Talianska pre záhradu, ktorú si plánuje založiť).

Ďalšími kľúčovými postavami, ktoré mohli zohrať úlohu v sprostredkovaní získania podkladov na veduty mohli byť samotný vyslanci pri cisárskom dvore a to: kardinál Lorenzo Medici, ktorý bol vyslancom ešte na dvore Ferdinanda I., v rokoch 1558-1560, kedy sa začalo diskutovať o prípadnou manželskom zväzku medzi oboma rodinami. Po jeho boku ako sekretári vystupovali

Iacopo Dani (1560-1561, potom v roku 1564) a Giovanni Strozzi. Od roku 1561 do 1564 vystupuje ako ambasádor Antonio Albizi. Po smrti Albiziho prichádza na post veľvyslanca Giulio Ricasoli (od septembra/októbra 1564 do 1565). Menej pravdepodobné je uvažovať o zainteresovaní vtedajšieho pápežského nuncia Mons. Delfina.

Rovnako sme sledovali eventuálnu korešpondenciu, v ktorej by medzi menami odosielateľa alebo adresáta figurovali mená predpokladaných umelcov, ktorý participovali na zhotovení fresiek vedút v Palazzo Vecchio a to: Cesare Badiglione Sebastiano Vini, Giovanni Lombardi, Bastino Lombardi prípadne Torino Piemontese.

Fond *Mediceo del Principato* obsahuje jednu informáciu k neprítomnosti Cesare Badigliona v auguste 1565 vo Florencii, našla sa v korešpondencii priorov mesta Perugia.

Okrem mien eventuálnych kontaktných osôb sme sledovali katalógy podľa miesta odoslania korešpondencie, v rámci spomínaného fondu sme teda verifikovali najmä listy odoslané z Viedne, Innsbrucku, Prahy a iných lokalít Habsburskej monarchie.

Jedinú konkrétnu stopu k vedutám sme nakoniec našli v korešpondencii vyššie spomínaného Iacopa Daniho, muža ktorý bol v roku 1564 znova vyslaný do Viedne, kvôli dokončeniu príprav na svadbu. V liste, ktorý 3. apríla 1565 adresoval z Florencie prvému sekretárovi vojvodu Cosima I. - Bartolomeovi Conciniemu, spomína ťažkosti s obstaraním máp, lepšie povedané so získaním povolenia na ich vytvorenie. Hovorí o spolupráci s obchodníkom nemeckého pôvodu Antoniom Graffiterom a spomína hľadanie a kreslenie vedút a máp nemeckých a tirolských miest, vrátane Innsbrucku, išlo o požiadavku Cosima I. de Medici. Spomína, že Antonio Graffiter, ktorý bol na ceste do Tirolska dostal správu od svojich spolupracovníkov, že na zhotovenie podobných perspektív miest sa vzťahuje zákaz provincie Innsbrucku a preto žiada o list od Cosima I. alebo aspoň list napísaný grófom Georgom II. von Helfensteinom (D'Helfenstein). Medzičasom Danti ubezpečoval Graffitera, aby pokračovali v prácach a aby sa obrátili na grófa Helfensteinu. Začiatok apríla 1565 možno teda považovať za termín *post quem*, o ktorom sa zrejme ešte začalo so samotnými prácami na freskách. Mestá sú v liste spomenuté vo všeobecnosti, bez bližšej špecifikácie. V prípade Bratislavy však zrejme nevznikli žiadne komplikácie pri zabezpečovaní veduty. Jej výber bol asi jednoznačný- poskytli najaktuálnejšie ale aj najosobnejšie zachytenie mesta – vedutu zobrazujúcu korunovacie samotného Maximiliána II. v Bratislave, ktorá sa odohrala krátko predtým, roku 1563. Tak ako sa nám potvrdilo, podkladom bola veduta zhotovená Hansom Mayrom a publikovaná vo Viedni Casparom Stainhoferom.

V budúcnosti bude treba preštudovať fondy: Miscelanea Medicea, Guarderoba medicea, Carte Struzziane, Fondi Manuscritti.

Počas výskumného pobytu sa mi žiaľ nepodarilo prekonzultovať eventuálne materiály nachádzajúce sa v archíve pri Galerii Uffizi - ***Gabinetto disegni e stampe degli Uffizi vo Florencii***, ktorá obsahuje viaceré fondy vzťahujúce sa k stavebným aktivitám, umeleckým dielam vo vlastníctve rodiny Medici. Archív má limitované miesta v študovni, a žiaľ počas výskumného pobytu sa mi nepodarilo dostať sa do poradovníka.

Tuná by bolo zaujímavé prezrieť font: 1560-1579 - Inventario di Palazzo Vecchio. ASF, GM 65, C. 164.

Na základe komunikácie s Comune di Firenze mi bolo odporúčané skontrolovať archív fonotéky pri Mestskom úrade Florencie - **Comune di Firenze: Fototeca Comunale - Biblioteca delle Oblate** (Via Sant'Egidio, Firenze), kde sa nachádzajú originálne fotografie vedút ešte z obdobia pre ich reštaurovaním v polovici 20. storočia.

Rovnako bude potrebné konfrontovať tento materiál s dokumentmi, ktorí sa viažu na obnovu nádvorí, počas napoleonského obdobia, na začiatku 19. stor.

Súhrn:

Vďaka možnosti nahliadnutia na fresku môžem potvrdiť, že ide fresku inšpirovanú o vedutou mesta Bratislavy od Hansa Mayra, ktorá zobrazuje korunovačné slávnosti cisára Maximiliána II. z roku 1563. Súčasný stav fresky je vo veľmi zlom stave, ale i napriek tomu, je možné identifikovať väčšiu časť veduty. Najviac zničená sa ukazuje časť zobrazujúca práve Dóm Sv. Martina a jeho okolie. Bezprostredný prístup ku freske mi umožnil vidieť i jemné zmeny a adaptácie fresky. V mnohých detailoch je naozaj veduta identická a zobrazuje tak ako i tlačaná verzia od H. Mayra viaceré scény odohrávajúce sa počas korunovačných slávností v roku 1583, ako oslavy, rytierske hry a turnaje. Na freske vo Florencii je rovnako zobrazená, už takmer nečitateľná scéna, dobývania dreveného hradu, ktorá sa odohrala 12. Septembra. Hrad sa nachádza mimo mestských hradieb a spomína sa, že práve v dôsledku požiaru, tu zhorelo viacero účastníkov osláv.

Mnohé z uvedených detailov môžu byť rovnako nápomocné aj kolegom vo Florencii, ktorí majú ťažkosti identifikovať viaceré objekty zobrazené na vedute. Vzhľadom na túto jedinečnú príležitosť spolupráce, by som rada pokračovala v skúmaní fresky v počas nasledujúcich mesiacov. Rovnako by som veľmi rada preštudovala ďalšie podklady týkajúce sa okolností zhotovenia fresky, zabezpečenia jej podkladov, ako i následného reštaurovania.

Časti s výrazným poškodením fresky

Veduta Bratislavy od Hansa Mayra s vyznačením zničenej časti fresky.

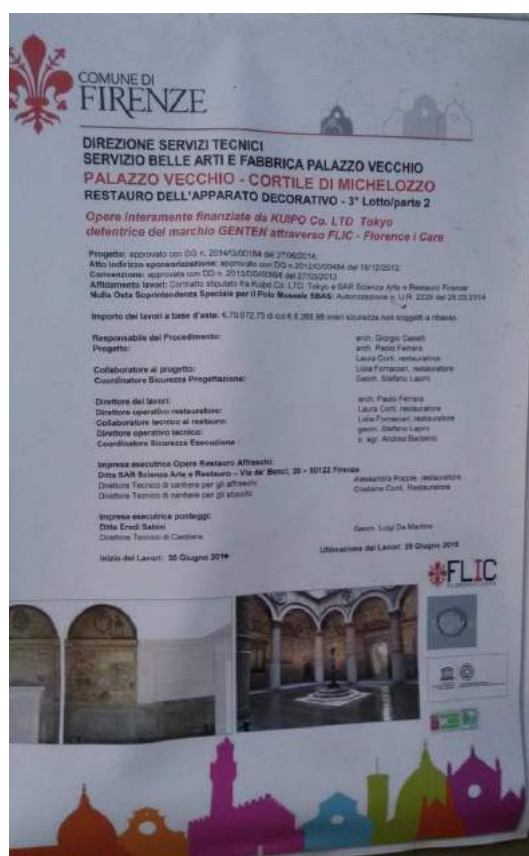
Detail fresky, s pohľadom od Dunaja, Rybná brána, Stará radnica s mestskou vežou, Františkánky kostol, Klariský kostol. (foto: PhDr. M. Musilová, 2005-2006)

Stav veduty Bratislavy pred reštaurovaním (foto: PhDr. M. Musilová, 2005-2006)

Stav veduty Bratislavy pred reštaurovaním (foto: PhDr. M. Musilová, 2005-2006)

Informácie o prebiehajúcich prácach reštaurovania fresiek pod dohľadom Comune di Firenze.

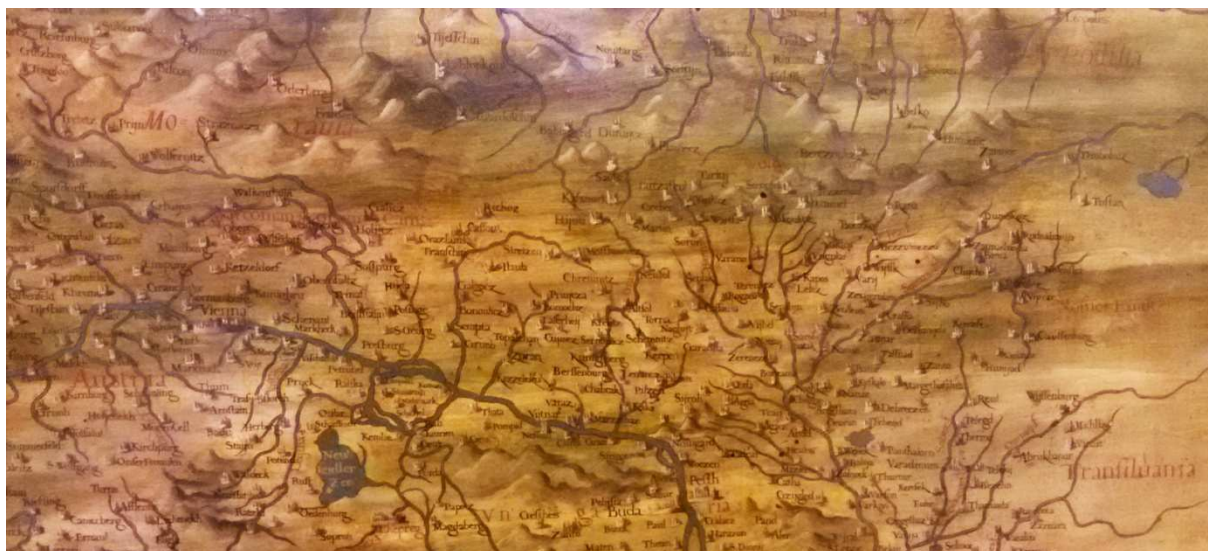
Pohľad na prebiehajúce práce

Pohľad na ďalšie veduty.

Ďalšia mapa Uhorska vo Florencii

Vo Florencii som rovnako zistila prítomnosť ďalšej mapy s vyobrazením Uhorska. Nachádza sa v interiéri Palazzo Vecchio, v Sále geografických máp (Sala delle mappe geografiche o della Guardaroba). Tvorí súčasť máp zobrazovaných na nábytku, ktorý vytvoril Diogo Nigetti. 53 máp, ktoré zdobia dvere nábytku sú vytvorené dominikánom Ignaziom Dantom. Túto mapu som nemala možnosť v priebehu študijného pobytu bližšie analyzovať. Možno však poznamenať, že rozhodne nie je identická s mapou Tretej lóže vo Vatikáne. Navyše v názvoch miest prevažuje nemecké názvoslovie.

Sála geografických máp (Sala delle mappe geografiche o della Guardaroba), Palazzo Vecchio , Firenze: Mapa s vyobrazením Uhorska – detail s vyobrazením územia dnešného Slovenska. (foto I. Kvetánová, 2014)

Výber z bibliografie:

- AGRICOLA Filippo: Relazione dei restauri eseguiti nelle terze logge del Pontificio Palazzo Vaticano sopra quelle dipinte dalla scuola di Raffaello. Roma 1842.
- ALMAGIÀ Roberto: Le pitture geografiche murali della terza Loggia e di altre sale vaticane. Monumenta Cartografica Vaticana IVSSC Pii XII P. M- Volumen IV. Città del Vaticano 1955.
- BANFI, Florio: Magyarország térképét ábrázoló falfestmény a Vatikánban. (Adatok Magyarország Térképének Ismertetéséhez A XV. és XVI. század Külföldi Kartográfiájában): Budapest 1940.
- BANFI, F.: La Loggia della Cosmografia nel Palazzo Vaticano. In L'Urbe XIV, 1951, 1-17;
- BANFI, F.: L'immagine del mondo nelle Logge di Raffaello. Roma. Palombi 1951. (
- BANFI, F.: The Cosmographic Loggia in the Vatican Palace in. Imago Mundi IX, Stockholm 1952, pp. 23-34.
- DZIKOWSKI, Mikołaj: Mapa Polski w "terza loggia" w Watykanie. Warszawa. 1936.
- PRIKRYL, L. V. 1982: Slovensko na starých mapách. Bratislava: Osveta 1982.
- PRIKRYL, L. V. 1982: Vývoj mapového zobrazenia Slovenska. Bratislava Veda vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1977.

Mapa Európy G. Mercatora:

Europae descriptio per Gerardum Mercator Rupelmondanum. Duisburg 1572.
http://www.e-rara.ch/bau_1/content/zoom/3945932

Mapa od Sebastiana Münstera

Landstafel des Ungerlands, Polands, Rüssen, Littaw, Walachei und Bulgerai, Basle: Heinrich Petri, 1540 (1574).

<http://www.vintage-maps.com/en/Antique-Maps/Europe/AustriaHungary>

Nadobudnuté poznatky o vedute Bratislavy by som pochopiteľne rada publikovala v odbornej tlači.. Za dôležitý prínos tohto projektu však považujem i možnosť vzájomnej spolupráce a najmä konzultácie počas realizovanej obnovy fresky. Niektoré jej časti sú natoľko poškodené, že talianski kolegovia k správne mu zreštaurovaniu potrebujú získať presnejšiu predstavu a informáciu o zobrazených objektoch na vedute. Týmto sa mohla podnietiť zaujímavá spolupráca, tak pre mesto Florenciu ako i Bratislavu, či Slovensko ako také a súčasne tak nadviazať na iniciatívu Veľvyslanectva SR v Taliansku spred niekoľkých rokov.

Správa z výskumného pobytu v Ríme (20. – 30. október 2014)

Navštívené pracovisko: Archivum Generale Ordinis Predicatorum (ďalej skrátene AGOP),
sídliači v kláštore pri Kostole sv. Sabiny na Aventine, Rím

Výskum bol zameraný na súbor takmer 200 stredovekých a ranonovovekých písomností (14. – 18. storočie). Ide o slovenské a maďarské archiválie týkajúce sa najmä dominikánov, ktoré počas druhej svetovej vojny niekto cielene odcudzil. V nových spoločensko-politických pomeroch po roku 1989 objavila tieto pramene slovenská archivárka Marta Melníková práve v dominikánskom Generálnom archíve v Ríme. O svojom zistení napísala aj správu publikovanú v Slovenskej archivistike: Melníková, Marta. Habent sua fata litterae (Analýza znovunájdennej skupiny dokumentov k dejinám Košíc). In *Slovenská archivistika*, 1993, roč. 28, č. 2, s. 59-69). Keďže Marta Melníková podala len stručnejšie, archivársky zamerané informácie, náš pobyt v Ríme bol už zameraný na využitie daných prameňov pre historický výskum a teda aj na zistenie ďalších konkrétností.

Spomínané písomnosti sú usporiadané do štyroch, resp. až piatich fasciklov evidovaných ako: Archivum Generale Ordinis Predicatorum, Series XIII., No. 80541, fascicula I. – V. Prvé štyri fascikle obsahujú pramene úradnej povahy, ktoré sme aj v rôznej miere prešli. Prvý fascikel má 36 jednotlivín, druhý 40, tretí 20 a štvrtý 85, teda celkovo 181 kusov. Piaty fascikel tvoria veduty niektorých uhorských miest, časti, prípadne iba torzá strán istých kódexov (možno košických), staré tlače i strojopisné prepisy pár stredovekých listín. V rámci tejto pestrej zbierky fascikla číslo V. sa nachádza tiež zopár starších písomností úradného charakteru ako napríklad mandát gemerského podžupana a slúžnych z 15. storočia či turčianskeho župana Františka Révaja zo 16. storočia. K fasciklom je priložený stručný register z druhej polovice 20. storočia napísaný v latinčine, ktorý každú písomnosť charakterizuje niekoľkými slovami, jednou vetou. Komplettný register sa nachádza v prvom fascikli. Ide o skromný, nie veľmi postačujúci prehľad, ktorý inak v pár prípadoch obsahuje mylné údaje. Napríklad: datovanie niektorých listín nie je správne; fascikel IV., č. 63 z roku 1465 má byť vraj súpisom vína dominikánov, no ide o list provinciála uhorských dominikánov košickej mestskej rade, ktorého druhá strana bola neskôr síce naozaj použitá pre súpis vína, ale vzhľadom na uvedenie mestských štvrtí skôr toho mestského; v prípade jedného testamentu (podľa AGOP-u z roku 1549, fascikel III., č. 16), odcudzeného z Archívu mesta Košice, tam má byť uvedený zbožný odkaz pre dominikánov, avšak taký v skutočnosti neobsahuje; a ďalšie. Už Marta Melníková konštatovala, že rozdelenie do fasciklov nebolo vykonané podľa žiadneho kritéria. Ide o úplne náhodné zaradenie, nezohľadňujúce provenienčný ani chronologický princíp. Napríklad košické písomnosti sa nachádzajú vo všetkých fascikloch zmiešané s ostatnými, pričom tie nie sú zoradené podľa rokov. Prirodzene, bádateľovi daný neusporiadaný stav sťažuje orientáciu.

Prevažná časť písomností z fasciklov I. – IV. sa týka uhorských dominikánov, čo aj vypovedá o tematickom výbere človeka, ktorý ich odcudzil. Opäť to bola už Marta Melníková, ktorá upovedomila, že podľa archívnych signatúr väčšina týchto dokumentov patrila kedysi Archívu mesta Košice, ďalšia časť Maďarskému krajinskému archívu. Spomenula tiež, že až 90 % daných písomností pochádza z Košíc. Samotných dejín Košíc sa však podľa nášho prieskumu týka vyše 50 %. Inak je obsah, resp. proveniencia písomností

spätá s dominikánmi vôbec v Uhorsku a tiež s inými mestami v dnešnom Maďarsku, ale aj Rumunsku a na Ukrajine (najčastejšie dominikánky zo Zajačieho, resp. Margitinho ostrova v Budíne, ojedinele však tiež Veszprém, Vasvár, Berehovo a ďalšie). Ten, kto odcudzil tieto archiválie, vzal pritom aj ďalšie písomnosti, ktoré nesúvisia s dominikánmi. V niektorých prípadoch sa tak stalo azda kvôli chybnému čítaniu, či kvôli istému mylnému predpokladu (napríklad zopár košických testamentov zo 16. storočia). Pri viacerých iných je však dôvod neznámy, zrejme náhodný (napríklad súbor siedmich listov z korešpondencie medzi Košicami a Gelnicou z prvej polovice 16. storočia ako aj časti ranonovovekých košických mestských kníh a pár súpisov). Z uvedeného je teda zrejmé, že výskum tohto deponenda v AGOP-e je cenný nielen pre dôkladnejšie poznanie dejín dominikánov v Košiciach a v ďalších uhorských mestách, ale tiež vôbec pre doplnenie výskumu dejín Košíc na prelome stredoveku a raného novoveku. Treba pritom zdôrazniť, že spomínané jednotliviny vo fascikloch I. – IV. netvoria iba osobitné listiny, mandáty a listy, ale nie zriedka ide o celé zošity. Tie zvyčajne obsahujú novoveké odpisy stredovekých listín, takže predstavujú hodnotné súbory prameňov, ktoré by bolo potrebné porovnať so zachovanými archiváliami v maďarských a ďalších archívoch. Medzi príklady takýchto zošitov možno zaradiť aj už spomínané časti košických mestských kníh a zopár súpisov zo 16. – 17. storočia.

Čo sa týka podmienok výskumu v AGOP-e, tie nie sú jednoduché. Archív je oficiálne otvorený len dva dni v týždni, v špecifickesí čas (v utorok a stredu: 9.00–12.30, 15.30–18.30). Zjavne ho nenavštevuje väčší počet bádateľov. Bežní návštevníci si musia skúmané archiválie prepisovať, resp. len spoznámkovať (možno používať notebook), keďže momentálny archivár pochádzajúci z Filipín s 1-2 pomocníkmi je ochotný poskytnúť najviac len cca desať xeroxových kópií na osobu. Používanie vlastného fotoaparátu je zakázané. To všetko sťažuje dôkladný prieskum väčšieho súboru dokumentov. Pomôcť bádateľovi môžu v tomto ohľade len odporúčania, ktorých sa mi našťastie prostredníctvom Slovenského historického ústavu v Ríme dostalo, takže som archív navštevoval aj v určené hodiny počas iných dní. Pre ďalšie výskumy slovenských bádateľov v AGOP-e však predsa len odporúčam ešte dôkladnejšie, čo najpresnejšie dohodnutie podmienok výskumu pred príchodom, keďže rozhodujúcim je napokon vždy postoj miestneho archivára. AGOP je zrejme práve jedným z tých talianskych cirkevných archívoch, pri ktorých je obzvlášť potrebná dôkladnejšia znalosť pomerov a získanie čo najväčšieho, osobných odporúčaní, ktoré by mohli uľahčiť výskum.

V rámci výskumného pobytu som sa zameral na košické písomnosti do polovice 16. storočia, teda do termínu núteného odchodu dominikánov z Košíc v roku 1556 (cca 70 jednotlivín). Mnisi sa do mesta vrátili v roku 1700, čomu predchádzalo aj obsiahlejšie vyšetrovanie ich bývalých majetkov. Vyšetovania a iných súvislostí sa týka rad ďalších písomností, ktoré som preskúmal už zbežnejšie (cca 20 jednotlivín). Zo spomínaných cca 70 košických písomností z obdobia 14. – 16. storočia sa vyše 40 týka miestnych dominikánov, zvyšok iba mesta a niektorých mešťanov. V tomto prípade som dôkladnejšie preskúmal práve dokumenty ku košickým dominikánom. Keďže v medzivojnovom období napísal o tejto téme útlu monografiu Vojtech Wick, ktorý ešte mal k dispozícii aj písomnosti nachádzajúce sa teraz v Ríme (Wick, Vojtech. *Dáta k dejinám košických dominikánov*. Košice 1932), zaujímalo nás predovšetkým overenie údajov ním publikovaných. Našli sme dve listiny, ktoré V. Wick neuviedol. Kvitancie a obligácie, ktorým daný autor venoval iba menšiu pozornosť, môžu byť zdrojom ešte ďalších zistení. V pár prípadoch V. Wick chybné prepísal mená z dobových prameňov, či už dominikánov alebo mešťanov. Znepokojivejším je, že Vojtech Wick v roku 1932 a ešte aj Marta Melníková pred dvoma desaťročiami uviedli, že na najstaršej listine z košického súboru v AGOP-e z roku 1388 bola privesená veľká pečať

mesta Košice, zachovaná v dobrom stave. Tá sa však na tejto listine už nenachádza (fascikel II., č. 1), zostali po nej len šnúrk. Pečať nie je zahrnutá ani v inom fascikli.

Čo sa týka výsledkov nášho výskumu v AGOP-e, najpodstatnejšou témou, ktorá nás zaujímala, a ktorá si nájde miesto v jednej štúdií, boli majetkové pomery kláštora. Zistilo sa, že isté správy o vcelku rozsiahlom majetkovom zázemí kláštora v stredoveku, ktoré spomenul aj Vojtech Wick, nie sú podložené reálnymi faktami, ale vyplynuli len z istých ústnych, nepochybne skreslených tradícií, ktoré boli pritom zaznamenané po jeden a pol storočnom odstupe od odchodu mníchov z Košíc. Dalším publikačným zámerom je plánované zosumarizovanie a uverejnenie archontológie známych dominikánov z košického konventu. Vzhľadom na ťažkú dostupnosť týchto prameňov v Ríme pre slovenských bádateľov považujem zároveň za najúčelnejšie ich vydanie formou edície. Ku skompletizovaniu archiválií pre daný účel by však bol potrebný ešte jeden výskumný pobyt. Vhodnosť takéhoto výskumu je pritom podporovaná tiež iným podstatným faktom, a to tým, že aj ďalšie písomnosti týkajúce sa iba mesta Košice v 16. – 17. storočí, teda nie dominikánov, si zasluhujú samostatné prebádanie.

V Košiciach, 14. január 2015

Mgr. Drahoslav Magdoško, PhD.
Katedra histórie FF UPJŠ v Košiciach

Doc. Mgr. Miloš Marek, PhD., Moravany nad Váhom, č. 79, 922 21

Správa o pracovnej ceste

(Roma/Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano 1. 10. 2014 – 31. 10. 2014)

Môj študijný a výskumný pobyt vo Vatikánskom tajnom archíve, ktorého som sa zúčastnil cez Slovenský historický ústav v Ríme bol súčasťou riešiteľskej úlohy ***Monumenta Vaticana Slovaciae Tomus III. Registra Vaticana ex actis pontificum Romanorum res gestas Slovaciae illustrantia. Volumen I. Ab Iohanne VIII. usque ad Benedictum XII. (872-1342)***, ktorého základným cieľom je identifikovať slovacikálny archívny materiál v aktoch Svätej stolice s jeho následným spracovaním a sprístupnením vo forme vedeckej edície.

Zbierka Vatikánskych registrov, ktorá je cieľom môjho výskumu, obsahuje celkovo 2042 zväzkov (1-739, 741 nec non 7A, 8A, 12A, 25A, 29A, 29B, 30A, 46A, 110A, 110B, 244A-244N, 317A). Registre začínajú od pontifikátu pápeža Jána VIII. (872-882), tie sa však zachovali len v odpise z 11. storočia. Pre naše dejiny majú veľký význam, pretože prinášajú cenné údaje k dejinám Veľkej Moravy. Po dvestoročnej prestávke registre pokračujú pontifikátom Gregora VII. (1073-1085), ale len od čias Inocenta III. (1198-1216) sa zachovali bez prerušenia až do pontifikátu Pia V. (+1572). Každý zväzok, ktorý je bádateľom sprístupnený elektronickou formou prostredníctvom CD alebo DVD nosičov, obsahuje stovky listín týkajúce sa záležitostí kúrie a jej vzťahov s kresťanskou Európou. V tejto etape výskumu som si stanovil za cieľ prebádanie zväzkov z pontifikátov dvoch pápežov: Jána XXII. (1316-1334) a Benedikta XII. (1335-1342). Vo svojom výskume idem teda chronologicky smerom dozadu, keďže v predchádzajúcich rokoch mojich vatikánskych výskumných pobytov som prebádal písomný materiál z pontifikátu pápeža Klementa VI. (1342-1352) a Inocenta VI. (1352-1362). Ich výstupom boli edície:

- ***Monumenta Vaticana Slovaciae Tomus III. Registra Vaticana ex actis Clementis VI. res gestas Slovaciae illustrantia. Volumen 2 (1342-1352).***
- ***Monumenta Vaticana Slovaciae Tomus III. Registra Vaticana ex actis Innocentii VI. res gestas Slovaciae illustrantia. Volumen 3 (1352-1362).***

Cieľom môjho terajšieho výskumného pobytu teda bol výskum registrov 63 až 136. Register č. 63 obsahuje listiny z prvého roku (1316) pontifikátu pápeža Jána XXII. a register č. 136 zahrňuje roky 1341-1342, teda posledné roky pontifikátu pápeža Benedikta XII.

Cestu na výskumný pobyt som nastúpil v nedeľu 1. októbra 2014 o 7:45 hod. v Moravanoch nad Váhom, odkiaľ som sa dopravil autom na autobusovú stanicu v Piešťanoch. Tu som nastúpil na medzimestskú linku SAD Trnava a.s., stred. Piešťany s odchodom 8:05 hod. a príchodom do Bratislavy - autobusová stanica Mlynské nivy o 9:55, kde som spoločne s kolegom doc. Vladimírom Rábikom nastúpil na spoj Bratislava – Flughafen Wien-Schwechat spoločnosti Slovak lines s odchodom z Bratislavy o 9:58 a príchodom do cieľového miesta o 10:45 hod.

Do Ríma, cieľovej destinácie mojej cesty, som odlietal spoločnosťou Air Berlin (let HG8296) o 13:40 hod. s príchodom do Ríma na letisko Leonardo da Vinci (Fiumicino) o 15:10 hod. Let prebehol bez meškania. Z letiska sme sa premiestnili do miesta ubytovania v Pápežskom slovenskom kolégiu svätých Cyrila a Metoda (Pontificio collegio Slovacco dei Santi Cirillo e Metodio), Via M. D. Brun Barbantini 31, 00123 Roma – Italia. Nasledujúci deň

sme si v prijímacej kancelárii Vatikánskeho tajného archívu (Archivio segreto Vaticano) vybavili všetky potrebné náležitosti a povolenia a začali so štúdiom pramenného materiálu. Výskum prebiehal v dňoch pondelok – sobota od 8:30 – 13:00 hod. a 14:00 – 16:45 hod. (okrem piatka a soboty).

Bádanie vo Vatikánskych registroch som začal na druhý deň po príchode do Ríma, vo štvrtok 2. októbra 2015, pontifikátom **Benedikta XII.** (zvolený 1334, vysvätený 1335 - 1342). V jeho priebehu som preskúmal a vyexcerpoval týchto 18 registrov na 20 CD/DVD nosičoch:

Reg. Vat. 119, ff. 20* + 398, pont. an. I (1335 - 1336), Reg. Vat. 120, ff. 14* + 305, pont. an. I (1335 - 1336), Reg. Vat. 121, ff. 13* + 282, pont. an. II (1336 - 1337), Reg. Vat. 122, ff. 10* + 204, pont. an. II (1336 - 1337), Reg. Vat. 123, ff. 8* + 165, pont. an. III (1337 - 1338), Reg. Vat. 124, ff. 11* + 252, pont. an. III (1337 - 1338), Reg. Vat. 124, ff. 11* + 252, pont. an. III (1337 - 1338), Reg. Vat. 125, ff. 6* + 132, pont. an. IV (1338 - 1339), Reg. Vat. 126, ff. 13* + 214, pont. an. IV (1338 - 1339), Reg. Vat. 127, ff. 366, pont. an. V (1339 - 1340), Reg. Vat. 128, ff. 10* + 268 + 2, pont. an. VI (1340 - 1341), Reg. Vat. 129, ff. 388 + 1, pont. an. VII-VIII (1341 - 1342), Reg. Vat. 130, ff. 24* + 148, pont. an. I (1335 - 1336), Reg. Vat. 131, ff. 17* + 116, pont. an. II (1336 - 1337), Reg. Vat. 132, ff. 18* + 123, pont. an. III (1337 - 1338), Reg. Vat. 133, ff. 20* + 152, pont. an. IV (1338 - 1339), Reg. Vat. 134, ff. 28* + 141, pont. an. V (1339 - 1340), Reg. Vat. 135, ff. 18* + 130 + 2, pont. an. VI (1340 - 1341), Reg. Vat. 136, ff. 20* + 121, pont. an. VII (1341 - 1342).

Ide v súhrne o 156 pápežských listín (registre 119-136) v rozsahu asi 136 strán počítačom písaného textu (235 normostrán).

Z pontifikátu Jána XXII. sa mi podarilo prebádať 13 registrov na 29 CD/DVD nosičoch.

Ján XXII. (1316 - 1334)

Reg. Vat. 63, ff. 12* + 427 + 1, pont. an. I (1316 - 1317), Reg. Vat. 64, ff. 13* + 340, pont. an. I (1316 - 1317), Reg. Vat. 65, ff. 14* + 339, pont. an. I (1316 - 1317), Reg. Vat. 66, ff. 17* + 348 + 2, pont. an. I (1316 - 1317), Reg. Vat. 67, ff. 13* + 360, pont. an. II (1317 - 1318), Reg. Vat. 68, ff. 17* + 415 + 3, pont. an. (I) II (1317 - 1318), Reg. Vat. 69, ff. 19* + 551 + 1, pont. an. (I, II) III (1318 - 1319), Reg. Vat. 70, ff. 5* + 622, pont. an. (III) IV (1319 - 1320), Reg. Vat. 71, ff. 14* + 309, pont. an. V (1320 - 1321), Reg. Vat. 72, ff. 12* + 311, pont. an. (IV) V (1320 - 1321), Reg. Vat. 73, ff. 16* + 532, pont. an. (III, V) VI (1321 - 1322), Reg. Vat. 74, ff. 16* + 350, pont. an. (II, III) VII (1322 - 1323), Reg. Vat. 75, ff. 11* + 289, pont. an. VII (1322 - 1323).

Ide v súhrne o 80 pápežských listín zväčša so slovacikálnym materiálom, ktoré sa stanú súčasťou pripravovanej edície pápežských listín v rozsahu asi 60 strán počítačom písaného textu (112 normostrán). Do edície však zahrnieme aj listiny obsahujúce celouhorské záležitosti (adresované uhorským kráľom a kráľovniam) a významné záležitosti týkajúce sa vtedajšej katolíckej cirkvi (štatúty cirkevných reholí, výzvy na krížové výpravy atď.).

Z pontifikátu pápeža Jána XXII. mi zostali preštudovať ešte tieto registre:

Reg. Vat. 76, ff. 14* + 326, pont. an. VIII (1323 - 1324), Reg. Vat. 77, ff. 15* + 379, pont. an. VIII (1323 - 1324), Reg. Vat. 78, ff. 19* + 407, pont. an. IX (1324 - 1325), Reg. Vat. 79, ff. 22* + 454, pont. an. (VII) IX (1324 - 1325), Reg. Vat. 80, ff. 28* + 514, pont. an. X (1325 - 1326), Reg. Vat. 80, ff. 28* + 514, pont. an. X (1325 - 1326), Reg. Vat. 81, ff. 23* + 541, pont. an. X (1325 - 1326), Reg. Vat. 82, ff. 20* + 394, pont. an. (VII, X) XI (1326 - 1327), Reg. Vat. 83, ff. 18* + 397, pont. an. (I, VIII) XI (1326 - 1327), Reg. Vat. 84, ff. 20* + 429, pont. an. XI (1326 - 1327), Reg. Vat. 85, ff. 20* + 364, pont. an. XII (1327 - 1328), Reg.

Vat. 85, ff. 20* + 364, pont. an. XII (1327 - 1328), Reg. Vat. 86, ff. 18* + 372 + 1, pont. an. (VIII) XII (1327 - 1328), Reg. Vat. 87, ff. 18* + 391, pont. an. XII (1327 - 1328), Reg. Vat. 88, ff. 11* + 240 + 1, pont. an. (X-XI) XII (1327 - 1328), Reg. Vat. 89, ff. 20* + 383, pont. an. (VII, IX) XIII (1328 - 1329), Reg. Vat. 90, ff. 20* + 366, pont. an. XIII (1328 - 1329), Reg. Vat. 91, ff. 15* + 275, pont. an. XIII (1328 - 1329), Reg. Vat. 92, ff. 12* + 238 + 1, pont. an. XIII (1328 - 1329), Reg. Vat. 93, ff. 18* + 333 + 3, pont. an. XIV (1329 - 1330), Reg. Vat. 94, ff. 13* + 335, pont. an. XIV (1329 - 1330), Reg. Vat. 95, ff. 16* + 376, pont. an. XIV (1329 - 1330), Reg. Vat. 96, ff. 17* + 338 + 3, pont. an. XIV (1329 - 1330), Reg. Vat. 97, ff. 13* + 421, pont. an. XV (1330 - 1331), Reg. Vat. 98, ff. 423, pont. an. XV (1330 - 1331), Reg. Vat. 99, ff. 391, pont. an. XV (1330 - 1331), Reg. Vat. 100, ff. 12* + 171, pont. an. XV (1330 - 1331), Reg. Vat. 101, ff. 18* + 339 + 1, pont. an. XVI (1331 - 1332), Reg. Vat. 102, ff. 12* + 227, pont. an. XVI (1331 - 1332), Reg. Vat. 103, ff. 20* + 539, pont. an. XVI (1331 - 1332), Reg. Vat. 103, ff. 20* + 539, pont. an. XVI (1331 - 1332), Reg. Vat., 104, ff. 31* + 499, pont. an. XVII (1332 - 1333), Reg. Vat. 105, ff. 17* + 402 + 1, pont. an. XVII (1332 - 1333), Reg. Vat. 106, ff. 26* + 523, pont. an. XVIII (XIX) (1333 - 1334), Reg. Vat. 107, ff. 13+* + 291 + 1, pont. an. XVIII (1333 - 1334), Reg. Vat. 108, ff. 4* + 97, pont. an. XIX (1334), Reg. Vat. 109, ff. 241, pont. an. I-II (1316 - 1318), Reg. Vat. 110, ff. 264, pont. an. I-IV (1316 - 1320), Reg. Vat. 111, ff. 22* + 409, pont. an. VI-VII (1321 - 1323), Reg. Vat. 112, ff. 236, pont. an. VIII (IX) (1323 - 1324), Reg. Vat. 113, ff. 26* + 376, pont. an. IX-X (1324 - 1326), Reg. Vat. 114, ff. 367, pont. an. XI-XII (1326 - 1328), Reg. Vat. 115, ff. 421, pont. an. XIII-XIV (1328 - 1330), Reg. Vat. 116, ff. 394, pont. an. XV-XVI (1330 - 1332), Reg. Vat. 117, ff. 20* + 315, pont. an. XVII-XVIII (1332 - 1334).

Vzhľadom na veľký rozsah pramenného materiálu a relatívne krátkosť pracovného pobytu jedného mesiaca sa mi podarilo získať pomerne veľké množstvo excerpovaných dokumentov, ktorý sa môže stať dobrým základom na ďalšie pokračovanie môjho výskumného projektu.

Cestu domov som nastúpil v piatok 31. októbra 2014 na letisku Leonardo da Vinci (Roma -Fiumicino) let HG 8297 spoločnosti Air Berlin s odletom o 15:45 hod. a príchodom do Viedne (Flughafen Wien-Schwechat) o 17: 35 hod. s miernym meškaním. Následne som sa dopravil do Bratislavy, autobusová stanica spojom zabezpečeným spoločnosťou Slovak lines s odchodom z Viedne o 18:00 hod a príchodom do Bratislavy o 18:45 hod. Do Trnavy som odcestoval spojom Turancar – Žltý expres s odchodom o 19:48 hod. a príchodom do Trnavy o 20:30 hod. Odtiaľ som sa dopravil domov autom.

Milan Rastislav Štefánik a jeho diplomatické aktivity z aspektu bádania v talianskych a vatikánskych archívoch

Správa zo študijného pobytu vo vatikánskych a talianskych archívoch
v dňoch 19. - 31. októbra 2014
PhDr. Miroslav Musil, CSc.

Vďaka štipendiu, ktoré autorovi prideliť Slovenský historický ústav v Ríme, uskutočnil študijný pobyt v archívoch Vatikánu a Ríma v dňoch 19. – 31. októbra 2014. Zámerom autorovho výskumu počas uvedeného študijného pobytu bolo:

1/ Opätovne preskúmať, resp. doplniť, dokumenty súvisiace s Milanom Rastislavom Štefánikom (ďalej len Štefánikom) v analogickom historickom kontexte, v archívoch v Ríme (kde už bádala v minulosti, no v limitovanejších časových podmienkach).

2/ Preskúmať dokumenty súvisiace so Štefánikom a jeho diplomatickými aktivitami, v príslušnom historickom kontexte, v archívoch Vatikánu.

3/ Bádáním v uvedených archívoch ďalej prispievať k objektívnemu poznaniu a hodnoteniu aktivít Štefánika predovšetkým v kontexte vzniku prvého spoločného štátu Čechov a Slovákov.

A to za účelom rozvíjania uvedených poznatkov v rámci vedy, ako posilňovania národného povedomia najmä u mladších generácií.

V zmysle týchto zámerov výskum prebiehal v týchto archívnych inštitúciách:

I. Archívy v Ríme

- 1. Historický ústav Hlavného štábu armády (Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito) (ďalej USSME)**
- 2. Historický ústav vojenského letectva (Ufficio Storico dell'Aeronautica Militare) (ďalej USAM)**
- 3. Historický archív Ministerstva zahraničných vecí (Archivio Storico del Ministero degli Affari Esteri) (ďalej ASMAE)**
- 4. Ústredný štátny archív (Archivio Centrale dello Stato) (ďalej ACS)**

V tíme zakladateľov budúceho Česko-Slovenska a Česko-Slovenskej národnej rady (ďalej ČSNR)¹ jedine Štefánik bol vo formálnej pozícii a mal predpoklady na pre diplomatický úspech misie v Taliansku. A to presvedčaním nielen diplomatickými

¹ Zaslúhou kategorickej požiadavky, ktorú Štefan Osuský vzniesol voči Edvardovi Benešovi pri Osuského príchode do Paríža, názov "Česká národná rada" sa premenoval na "Česko-Slovenská národná rada". Štefánik aj Osuský tento "pomlčkový" variant dôsledne presadzovali pri rokovaní so Spojencami a ďalšími krajinami, a títo to zväčša rešpektovali, vrátane Svätej stolice.
OSUSKÝ, Š.: How Czecho-Slovakia was born. In: KOL.: Slovakia in the 19th and 20th centuries. Toronto 1971, s.87

argumentmi, ale aj osobným a hrdinským bojovým nasadením na fronte. Majstrovsky do tejto misie zakomponoval aj argumenty, ktoré mali napomôcť zmierniť nesúlad medzi teritoriálnymi záujmami Talianska a zámermi hnutia za teritoriálnu jednotu budúcej Juhoslávie. Preto sa francúzsky poručík Štefánik v roku 1916 uviedol u vrchného talianskeho velenia ako dôstojník francúzskej armády, no zároveň s poverením Juhoslovanského výboru pre zahraničie, s misiou, aby rozhadzoval z talianskych lietadiel letáky podnecujúce na dezerciu jeho českých, slovenských a srbsko-chorvátskych spolubratov². V pochvalných správach talianskeho letectva sa potom referuje, že Štefánik, popri rozhadzovaní tisícov letákov nad frontom, participoval na objavení, ako aj protiútok na skrytú ofenzívu rakúskej armády³. Toto heroické uvedenie efektívne Štefánikovi poslúžilo pri rokovaníach s vojenskými a politickými autoritami Talianska. Jeho ďalším diplomatickým ťahom bolo nadviazanie dôverného vzťahu s talianskou šľachticnou Giulianou Benzoni, ktorá mu umožnila kontakt s najvyššími kruhmi, osobitne s premiérom Orlandom, podobne ako mu umožnila šľachticná Claire de Jouvenelle v Paríži stretnutie s premiérom Briandom. Benzoni sa už osvedčila pri tajných diplomatických rokovaníach medzi Talianskom a Francúzskom, vďaka ktorým Taliansko prešlo z Trojspolku na stranu Dohody⁴. Práve vďaka nej sa Štefánikovi podarilo obísť neústretné stanovisko talianskeho vojenského velenia, ako aj ministra zahraničných vecí Sonnina, voči vytváraniu česko-slovenských légií v Taliansku, a predovšetkým ich nasadenia na fronte. Popri tom, že pre talianske velenie bolo principiálne neprijateľné nasadenie pôvodne nepriateľských vojakov po boku riadnej armády, argumentovalo sa tým, že Haagsky dohovor (z 18.10.1907) o právach a pravidlách pozemnej vojny doslova uvádza: „Štát má právo využívať prácu vojnových zajatcov... Ich práca... nesmie mať žiaden vzťah k vojnovým operáciám“⁵. Štefánik naopak geniálne argumentoval tým, že ak vytvorí armádu ešte neexistujúceho štátu, Česko-Slovenska, ktorý nie je signatárom uvedeného Haagskeho dohovoru, nebudú v tomto ohľade napadnuteľní zo strany Centrálnych mocností⁶. O tom, aký kľúčový význam malo ustanovenie česko-slovenských légií pre rozhodnutie Spojencov o uznaní Česko-Slovenska, svedčia jednotlivé diplomatické nóty krajín Spojencov, ktorými uznávajú nový štát v prvom rade ako bojového spojencu⁷.

O zdĺhavosti a komplikovanosti Štefánikových rokovaní nielen pre vytvorenie česko-slovenských légií, ale aj ich efektívne zapojenie na fronte, svedčí stanovisko talianskeho ministerstva vojny ešte 8. septembra 1917 (čiže po vyše jedného roka od začiatku rokovaní so Štefánikom). Ministerstvo síce súhlasí s vytvorením česko-slovenských jednotiek (aj tu sa dôsledne dodržiava „pomlčka“, pozn. MM), ktoré však „v žiadnom prípade nesmú byť použité v boji“⁸.

Štefánik medzitým pokračuje aj v dômyselnej stratégii stierania rozporov ambícií Talianska voči zámerom Juhoslávie, resp. Srbov a Chorvátov. V memorande, ktoré zvlášť zapôsobilo na vládu Talianska, načrtáva atraktívnu predstavu budúceho

² USAM, Fondo 1 GM, Serie Gruppi, busta 33, fasc. 23, fondo „Incidenti“, fasc. Gen. Stefanik, 28.4.1916.

³ Tamtiež, 29.4. – 7.5.1916.

⁴ Tamtiež, s.48.

⁵ SCHINDLER, I. – TOMAN, J.: Laws of armed conflicts. Dordrecht, Martinus Nijhoff 1988, s.76.

⁶ PAROLIN, G.: L'attività politica, militare e diplomatica di Milan Rastislav Štefánik in Italia. Università di Padova, Padova, 1975.

⁷ Vojenský historický ústav, Praha, ČSNR III, kr. 44.

⁸ ASMAE, Archivio del Gabinetto del Ministro, fond Czecho-Slovacchi. 8.9.1917.

bezpečného usporiadania v Európe. Podľa neho: „Rumunskí, talianski, juhoslovanskí iredentisti naplnia ich ašpirácie. Ak tieto štáty – československý (13 a ½ milióna), rumunský (14 miliónov), juhoslovanský (12 miliónov) vytvoria blok, ktorý sa geograficky, vojensky, politicky a čiastočne ekonomicky bude opierať o Dohodu a predovšetkým o Taliansko, možno predvídať s istotou:

1/ Slobodné Poľsko...

2/ Odstránenie maďarskej hrozby...

3/ Smrteľný úder nemeckému expanzionizmu“...⁹

Týmto Štefánik predvídavo načrtol koncepciu *Malej dohody*, ktorú finalizoval ďalší slovenský spoluzakladateľ ČSR, Štefan Osuský¹⁰ a ktorá zohrala významnú úlohu z hľadiska politickej pozície ČSR v povojnovej strednej Európe.

Vyššie uvedená Štefánikova argumentácia významne zapôsobila na vládu Talianska aj v kontexte Kongresu utlačovaných krajín Rakúsko-Uhorska, na ktorom mal Štefánik významný podiel. O jeho vplyve svedčí aj to, že kongres sa konal prestížnom Kapitole (máme v tejto súvislosti historickú fotografiu Kapitolu od Štefánika (v prílohe)¹¹. Závery uvedenej konferencie sa potom šírili nielen v rámci „starého“ kontinentu, ale aj transatlanticky. Nadväzne USA zaslali diplomatickú nótu v júli 1918, ktorou „uznávajú legitímne ašpirácie československého a juhoslovanského národa“¹².

Až nový minister vojny Zupelli, v komunikácii s premiérom Orlandom, dáva súhlas k podpisu dohovoru so Štefánikom¹³. *Dohovor medzi vládou Talianska a Národnou radou Česko-Slovenských zemí*, z 21. apríla 1918¹⁴, sa stal prvým medzinárodným dokumentom uznávajúcim vrcholný orgán ešte neexistujúceho Česko-Slovenska. 1.bod dohovoru uznáva existenciu česko-slovenskej armády, ktorú podriaďuje národne, politicky a právne ČSNR. Hneď v 2.bode dohovoru sa uvádza, že táto armáda bude bojovať autonómne proti Centrálnym mocnostiam. V zmysle 8.bodu Taliansko garantuje pôžičku ČSNR pre financovanie česko-slovenského vojska. Zaujímavé je, že v správe z 18. novembra 1919, ktorú zaslal plk. Carletti, z talianskeho Ministerstva vojny, Ministerstvu zahraničných vecí, sa uvádza, že podmienky vojenských úverov schválené Česko-Slovensku vyplývajú z uvedeného Dohovoru z 21. apríla 1918¹⁵.

Tajná správa talianskeho veľvyslanectva v Paríži naznačuje, že predstavy Štefánika o budúcom Česko-Slovensku sa podstatne líšili od ostatných jeho spoluzakladateľov. Štefánik v rozhovore s veľvyslancom Boninom načrtol predstavu, že budúci štát bude konštitučnou monarchiou, kde by na tróne uvítal predstaviteľa savojskej kráľovskej dynastie¹⁶. To v skutočnosti zodpovedalo pôvodnej Masarykovej

⁹ Service historique de la Défense, Paríž, GR, 16 N 3236

¹⁰ OSUSKÝ, Š.: *Malá dohoda*. Praha 1933, s.16

¹¹ V prílohe je historická fotografia Kapitolu, ktorej autorom je Štefánik (Slovenský národný archív, fond Štefánik).

¹² Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický ústav, Praha, fond ČSNR III, Paříž, uznání USA, kr. 44

¹³ ACS, PCM, Guerra europea, 18.4.1918, 19. 4. 3. 7/12.

¹⁴ Convenzione fra il Governo italiano e Consiglio Nazionale dei Paesi Czecho-Slovacchi. ACS, PCM, Guerra europea, 19.4. 3, 7/12.

¹⁵ ASMAE, Archivio del Gabinetto del Ministro, fond Czecho-Slovacchi, busta 15/1

¹⁶ ASMAE, Archivio del Gabinetto del Ministro, Czecho-Slovacchi, 19.8.1918.

predstave o usporiadaní budúceho nezávislého štátu¹⁷, no v uvedenom období to už predstavovalo živnú pôdu pre rozpory s Masarykom, ktorý vo Washingtonskej deklarácii deklaroval ČSR ako republiku¹⁸.

Francúzske pramene¹⁹ potvrdzujú, že diskretným poslaním gen. Janina a gen. Štefánika na Sibír bolo zorganizovať a spojiť čs. légie v zmysle záujmov Francúzska, resp. ďalších Spojencov, tak, aby nevyvolalo dojem kolízie s intervenčnými zámermi USA a Japonska. Taliansky veľvyslanec v Paríži, Bonin, referuje o stretnutí s Benešom. Beneš mu dal podnet, že česko-slovenské légie sa môžu stať jadrom odporu voči bolševikom²⁰. V podobnom duchu informuje z Paríža aj ďalší taliansky diplomat, veľvyslanec Torretta, vedúci talianskej delegácie na Mierovej konferencii. Torretta poukazuje na to, že, podľa USA a Japonska, pôsobenie čs. légii sa má obmedziť na Sibír, v regióne Irkutska. Veľvyslanec naopak zdôrazňuje, že pre záujmy Talianska je nevyhnutné, aby sa vytvoril blok čs., francúzskych, talianskych a britských vojenských síl, aby sa presadzovali záujmy Talianska a ďalších Spojencov, a nie záujmy Washingtonu, alebo Tokia²¹. Veľvyslanec Bonin v inej správe informoval, že práve v období, keď sa rozhodovalo o vyslaní Štefánika na misiu k čs. légii na Sibíri, Beneš bol v Londýne²². V tejto súvislosti je pozoruhodné, že Štefánik v správe po návrate zo Sibíri kriticky poukázal na to, že vláda Veľkej Británie sa opiera o mylné informácie o čs. légiiach²³.

Beneš pritom bol po celý čas v kontakte s velením čs. légii v Rusku a disponoval informáciami o skutočnom vojenskom a najmä morálnom stave čs. legionárov, z ktorých mnohí boli rusofili alebo priaznivo naklonení voči bolševikom. Vedel o tom aj Štefánik²⁴. Beneš zároveň vedel, že jediný vhodný adept na vedenie takejto kolosálnej operácie v Rusku je Štefánik, kľúčový tvorca čs. légii. Tým sa zároveň Štefánik dostal mimo akčného dosahu práve vtedy, kedy sa malo dohodnúť zloženie vlády ČSR na prvom stretnutí exilových a domácich predstaviteľov, o ktorom Beneš následne informoval taliansku vládu²⁵. Štefánik tam bol menovaný za ministra vojny v období, keď uvedená funkcia bola zjavne limitovaná na krátku dobu. Navyše sa imidž o Štefánikových obdivuhodných diplomatických a vojenských zásluhách naštrobila zdanlivo neúspešnej misiou v Rusku.

O to dôležitejšie je adekvátne prezentovať Štefánikovu záverečnú a mimoriadne úspešnú misiu v Paríži (po návrate zo Sibíri) na vyriešenie konfliktu záujmov Francúzska a Talianska v novo ustanovovanom Česko-Slovensku. Generál Diaz, člen talianskej

¹⁷ RYCHLÍK, J. – MARZIK, T. – BIELIK, M. (ed.) R. W. Seton-Watson and his relations with the Czechs and Slovaks. Ústav T. G. Masaryka, Matica Slovenská, 1995, s.234.

¹⁸ KOVTUN, G.J.: The Czechoslovak Declaration of Independence: A History of the Document. Washington, D.C., 1985, s.46–48.

¹⁹ Service historique de la Défense, Paríž, GR, 7 N 628

²⁰ ASMAE, Archichivio del Gabinetto del Ministro, fond Czecho-Slovacchi (dátum nečitateľný).

²¹ ASMAE, Archichivio del Gabinetto del Ministro, fond Czecho-Slovacchi (dátum nečitateľný).

²² ASMAE, Archichivio del Gabinetto del Ministro, fond Czecho-Slovacchi (29.7.1918)

²³ Service historique de la Défense, Paríž, archives rapatriées de Russie, dossier de la mission francaise en Autriche.

²⁴ BENZONI, G.: La vita ribelle. Bologna, Il Mulino 1985, s.96.

²⁵ ASMAE, Archivio del Gabinetto del Ministro, fond Czecho-Slovacchi, 6.11.1918

delegácie na mierovej konferencii v Paríži, zaslal pochvalnú správu o dohode, ktorú Štefánik dosiahol medzi Francúzskom a Talianskom vo vzťahu k ČSR²⁶. Talianske vojská sa mali stiahnuť z ČSR k 24.5.1919, k výročiu ustanovenia čs. armády v Taliansku.

V počiatkoch zrodu ČSR sa stala kritickou otázka postavenia cirkvi v novej republike. Talianska legácia v Prahe v správe o stretnutí prezidenta ČSR Masaryka s nunciom Msg. Valfré di Bonzo (2. marca 1919) citovala Masaryka: „v československom klére, a vo všeobecnosti v československých katolíckych kruhoch, silnie opozícia voči Rímu. Masaryk tvrdil, údajne podľa overených zdrojov, že 4/5 kléru zaujímajú tento postoj. Podľa neho požiadavkami tohto kléru, ktoré nachádzajú široký ohlas, sú najmä: národný liturgický jazyk, nominácia biskupov klérom a ľudom, zrušenie cirkevného celibátu. Tvrdí, že sa rastie reakcia proti germanizačnej a maďarizačnej politike zo strany biskupstva, ako nástroja Monarchie a oddaného Rímu, a vyhraňuje sa v zmysle husitských tradícií. Masaryk sa vyjadril, že vláda by mohla podporiť toto hnutie za vytvorenie schizmatickej národnej cirkvi. Správa uvádza, že Masaryk sa vedome vyhol návšteve pápeža, takže navštívil ho jedine Štefánik. Poukazuje ďalej na to, že otázka biskupstva je urgentná a zložitá pre Slovensko, kde biskupi starého režimu sú predmetom extrémnej nenávisti obyvateľstva²⁷.

Posledná správa o Štefánikovi v Historickom archíve Ministerstva zahraničných vecí, ktorá zdôrazňuje význam Štefánika pre konsolidáciu situácie v Česko – Slovensku, datuje z 28. apríla 1919, po nej už v tomto archíve nenasleduje žiadna iná. Akoby pre rezort diplomacie Štefánik po tom, ako zahynul pri leteckej havárii, 4. mája 1919, prestal byť relevantný.

Zato v ASMAE a USSME správy o ňom pokračujú, pričom sa vzťahujú najmä na okolnosti súvisiace s uvedenou haváriou. Pozoruhodné je však Štefánik, aj po smrti, zohrával dôležitú diplomatickú úlohu vo vzťahoch medzi Talianskom a ČSR. Gen. Piccione, zotrúvajúci ešte na Slovensku, oznámil talianskemu hlavnému veleniu zámer informovať prezidenta Masaryka o sympatiách a vďačnosti, ktorú Štefánik prechovával voči Taliansku. Hlavné velenie sa potom obrátilo na taliansku delegáciu na Mierovej konferencii v Paríži, ktorá so Štefánikom komunikovala, aby konkretizovala Štefánikove postoje voči Taliansku²⁸. Talianska delegácia následne informovala hlavné velenie, že Štefánik vždy vyjadroval hlbokú vďačnosť Taliansku za to, čo urobilo pre jeho krajinu. Údajne ich dokonca ubezpečoval, že sa cíti byť s Talianskom spojený rovnako ako s jeho rodnou vlasťou, a že iba vďaka spolupráci s talianskou armádou sa podarilo ustanoviť novú čs. armádu²⁹. Gen. Piccione potom dostal uvedené informácie prostredníctvom ďalších dvoch telegramov³⁰. V tesnej následnosti talianska legácia v Prahe oznámila Gen. Piccione v Bratislave, že Ministerstvo zahraničných vecí legácii

²⁶ ASMAE, Archivio del Gabinetto del Ministro, Czecho-Slovacchi, 18.4.1919.

²⁷ ASMAE, Archivio del Gabinetto del Ministro, Czecho-Slovacchi, 2.3.1919

²⁸ USSME. Incidente e morte del Gen. Ceco-slovacco Stefanich, L3 175/2. 12.5.1919

²⁹ Tamtiež. 14.5.1919

³⁰ Tamtiež. 15.5.1919

postúpilo vyznamenanie gen. Štefánika za dôstojníka Rádu Sv. Mórica a Sv. Lazára³¹. Je zjavné, že Taliansko chcelo maximálne diplomaticky využiť spojenie so Štefánikom ešte pred termínom ukončenia talianskej misie v ČSR (24. mája 1919).

I. Archívy vo Vatikáne

- 1. Tajný archív Vatikánu (Archivio Segreto del Vaticano) (ASV)**
- 2. Historický archív Štátneho sekretariátu Vatikánu (Archivio storico della Segreteria di Stato) (ASSS)**

Pre bádanie vo vzťahu k Štefánikovi v archívoch Vatikánu bolo kľúčové postaviť si východiskové otázky:

- a/ Aké mal Štefánik dôvody usilovať o stretnutie pápeža, hlavy Svätej stolice, ktorá navonok vystupovala ako neutrálna štátna entita počas I. svetovej vojny, či už vo vzťahu k mocnostiam Dohody, alebo mocnostiam bývalých a modifikovaných Centrálnych mocností?
- b/ Aké prípadné dôsledky mohli z uvedeného rokovania medzi pápežom Benediktom XV a Štefánikom vyplývať?

Preto bolo výskumne dôležité pátrať nielen po dokumentoch, priamo či nepriamo súvisiacich so zámermi Štefánika, ako aj po dokumentoch, ktoré môžu pomôcť nahliadnuť do historického, politického aj vojenského kontextu, v rámci ktorého Štefánik uvažoval a konal.

1./ Tajný Vatikánsky archív (ASV)

Dokumentácia vo vzťahu k Štefánikovi v uvedených kontextoch sa mala nachádzať vo fonde „Vojna 1914 – 1918“ („Guerra 1914 – 1918“). V prvej etape bolo nevyhnutné vychádzať zo série registračných kníh pod označením „Rubrika“ v rokoch 1914 – 1918, následne z toho vyplývajúcich registračných protokolov, a až potom sa dopátrať k cieľovým dokumentom. Autor pri tejto viacstupňovej a časovo náročnej procedúre konštatoval, že vyhľadane archívne dokumenty buď nespádali do rámca výskumného zámeru, alebo vyhľadane dokumenty boli vlastne odvolávkou na ich zdrojové pramene v Historickom archíve Štátneho sekretariátu

2/ Historický archív Štátneho sekretariátu (ASSS)

(Pozn. MM: v dôsledku zdlhavej procedúry na získavania povolenia pre bádanie v ASSS mal autor možnosť uskutočniť uvedené bádanie až v druhej polovici jeho dvojtyždenného študijného pobytu. Vzhľadom na časové lehoty pre získanie vyžiadaných dokumentov v ASSS nebolo časovo možné preskúmať všetky dokumenty, ktorých registračné znaky si

³¹ Tamtiež. 16.5.1919

autor zaznačil a žiadal o ne. Preto sa autor pri niektorých odvolávkach na archívny prameň opiera iba o predmetný – obsahový názov relevantného dokumentu a o jeho príslušný registračný znak.)

Hľadaná archívna dokumentácia pre výskumný zámer sa nachádzala vo fonde Mimoriadne cirkevné záležitosti (Affari Ecclesiastici Straordinari) (AES)

ad a/

Vzhľadom na vyššie stanovené otázky výskumného zámeru je možné konštatovať, resp. pravdepodobne usudzovať, že dôvody Štefánikovho stretnutia rokovania s pápežom Benediktom XV mohli byť, v zásade:

1/ Politické:

Svätý otec a Svätá Stolica, hoci bez definitívne definovaného štátneho štatútu v rámci Talianska a Ríma (až v roku 1929), nepochybne zohrávali kľúčovú úlohu v politickom a diplomatickom kontexte I. svetovej vojny. Svedčí o tom aj skutočnosť, že Svätá stolica bola požiadaná, a aj efektívne sprostredkovala, dohovor medzi Rakúskom, Nemeckom (na strane Centrálnych mocností) a Talianskom (na strane mocností Dohody) o tom, aby sa bombardovacie nálety vyhýbali „otvoreným mestám“ (išlo najmä o ochranu civilného obyvateľstva v tyle frontu, kostolov a iných historických a kultúrnych pamiatok). Cisár Karol Habsburský vyjadril osobný záväzok, že dá pokyny vojsku na obmedzenie bombardovania v tomto zmysle. Rakúsko aj Taliansko sa pripojili k tejto iniciatíve Svätého otca (21.1.1917)³².

Svätá Stolica diplomaticky podporovala návrhy cisára Rakúsko – Uhorska, Karola Habsburského, na uzavretie prímeria, resp. mieru. Svätý otec k týmto návrhom podporne vyjadril aj voči Veľkej Británii, aj voči USA³³. To, že sa pápež neobrátil na Francúzsko pravdepodobne súviselo s tým, že Svätá Stolica v tom období mala prerušené diplomatické styky s Francúzskom, no v tom čase už prebiehali rokovania s Francúzskom o ich obnovení³⁴. To bolo dôležité aj pre pozíciu Štefánika, ako občana a dôstojníka Francúzska, pre rokovanie s pápežom. Napriek nie definitívne vyriešenej otázkou oficiálnych vzťahov medzi Svätou Stolicou a Talianskom, vyššie uvedená dohoda o vylúčení bombardovania „otvorených miest“ potvrdzuje efektívne diplomatické rokovania medzi Svätou Stolicou a Talianskom. O funkčnosti uvedených vzťahov svedčí

³² ASSS, AES. 843/308-310. Rokovania k dohode Rakúska a Talianska o obmedzení leteckej vojny. Pristúpenie Rakúska a Talianska na návrh Svätého otca. Kroky podniknuté Svätou stolicou u cisára Nemecka v prospech dohody, reg. znak 843/308-310.

³³ ASSS, AES. Kroky na podporu návrhu prímeria cisára Rakúska, reg. znak 84155, 84362; Telegram Svätého otca Wilsonovi k návrhu prímeria Centrálnych mocností, reg. zn. 84367, 84368; Návrh prímeria zo strany Rakúska, reg. znak 83053, 84255; Cisár sa obracia na Svätú stolicu, aby podporila návrh na uzavretie mieru u vlády Veľkej Británie, reg. zn. 84390.

³⁴ ASSS, AES, 1292/681-682. Memorandum k obnoveniu diplomatických vzťahov medzi Vatikánom a Francúzskom.

aj to, že cisár Karol Habsburský požiadal Svätého otca, aby intervenoval proti spusteniu novej talianskej ofenzívy na fronte³⁵.

Štefánik mal, vzhľadom na uvedené relácie, vážne dôvody na to, aby rokoval so Svätým otcom v snahe vytvárať podporné naladenie voči novému štátu Čechov a Slovákov. Štefánik sa mohol pápežovi, tak ako to urobil voči talianskym diplomatom v Paríži, zmieniť o jeho preferencii pre to, aby tento nový štát bol monarchiou, čo mohlo byť pre Svätú stolicu vyhovujúcejšie.

2/ Národnostné:

Podľa štylizácie, resp. formy dokumentov v preskúmaných archívnych fondoch je zjavné, že korešpondencia sa do rúk pápeža dostávala aj v spracovanej, zhutnenej, resp. ľahšie čitateľnej podobe (napr. niektorí cirkevní partneri adresovali Svätému otcovi korešpondenciu písanú ozdobným ručným písmom). Tak sa stávalo, ako je to zjavné aj z archívnych predmetných hesiel alebo odkazov, že pojem „česko-slovenský“ sa pri takomto spracovaní redukoval na „český, resp. Česko“ („boemo, Boemia“). Bolo teda podstatné, aby sa pápež dozvedel o špecifikách Slovenska priamo od Štefánika. Jedným z dôvodov bolo aj to, že Svätá stolica dostávala zásadne protichodné údaje o počte Slovákov na Slovensku: podľa čs. zdrojov to mali byť 4 milióny Slovákov, podľa maďarských zdrojov len 2.031.000³⁶.

3/ Náboženské:

Svätá stolica vnímala s obavami vývoj v novo vznikajúcom ČSR, a to najmä v prevažne protestantskom Česku. Vyplývalo to aj z vyššie uvedeného stretnutia prezidenta ČSR Masaryka s predstaviteľom Vatikánu aj Talianska³⁷. Uvedený negatívny dojem ešte vystupňovala správa z prijatia predstaviteľa Vatikánu arcibiskupa Clemente Micora prezidentom Masarykom. Masaryk vyjadril presvedčenie, že Svätá stolica nemá ČSR v láske, preferuje Maďarov s ich aspiráciami voči Slovensku. Ponosoval sa na katolícky klér, či maďarský alebo slovenský, ktorý je proti jednote ČSR a má záujem vrátiť Slovensko Maďarsku. Arcibiskup v správe ďalej uvádza, že následne po uvedenom stretnutí mal Masaryk privátne stretnutie s biskupom USA Vance. Masaryk sa biskupovi údajne vyjadril, že zavrhol katolícku vieru, pretože katolícki kňazi iba jedia a pijú³⁸. Neskôr minister zahraničných vecí ČSR Beneš prijal kardinála Clemente Micora. Kardinál Benešovi vytkol, že hoci Svätý otec oficiálne uznal ČSR³⁹ prednostne voči iným štátom, ktoré sa sformovali z bývalého Rakúsko-Uhorska, Vatikán za to nedostal ani slovíčko uznania. Beneš mu na to tvrdil, že ďakovný list už zslal⁴⁰. K správe kardinála je priložený uvedený list od Beneša datovaný 28.1.1920

³⁵ ASSS, AES. Cisár sa obracia na Svätého otca, aby sa predišlo novej talianskej ofenzíve, reg. znak 84389.

³⁶ ASSS, AES, Opatrenia pre Slovensko. 1320/521-522.

³⁷ ASSS, AES, 1332/528. Prijatie arcibiskupa prezidentom Masarykom. 24.12.1919

³⁸ Tamtiež.

³⁹ ASSS, AES, Nóta Svätej Stolice, ktorou oficiálne uznáva Česko-Slovenskú republiku ako suverénny a nezávislý štát. 1332/527. 20.10.1919.

⁴⁰ ASSS, AES, 1360/546, Vzťahy medzi Svätou stolicou a Česko-Slovenskou republikou. 29.1.1920

(možno antedatovaný), ktorom ďakuje Svätému otcovi za uznanie Československa ako suverénneho a nezávislého štátu.

Aj v inej diplomatickej správe pre Svätú stolicu o politicko-náboženskej situácii v Česko-Slovensku sa konštatuje, že cirkev je tam vnímaná ako prisluhovač Rakúsko-Uhorska, biskupi ako kreatúry starého režimu. Spomína sa to tam ako dôvod prečo Svätá stolica bola spočiatku proti vzniku ČSR, nakoľko Uhorsko jej bolo oddané. Správa referuje o varovnom liste od Českej katolíckej cirkvi v USA, ktorý informuje o letáku tvrdiacom, že Svätá stolica bola spojencom Centrálnych mocností⁴¹.

Hoci Štefánikovo stretnutie s pápežom (o ktorom referovalo talianske veľvyslanectvo v Paríži)⁴² nevyhnutne predchádzalo dátumom vyššie uvedených stretnutí predstaviteľov Vatikánu s vrcholnými predstaviteľmi ČSR, dá sa predpokladať, že Štefánik bol oboznámený s antiklerikálnym postojom jeho učiteľa, Masaryka, ešte ako univerzitného profesora, od ktorého čerpal východiskové idey o budúcom spoločnom štáte Čechov a Slovákov. Bolo teda zvlášť dôležité, aby Štefánik upozornil pápeža na špecifiká a reálnu situáciu katolíckeho kléru na Slovensku. Aj to bol dôvod, prečo Štefánik v liste Masarykovi kritizoval *Washingtonskú deklaráciu nezávislosti* (z 18. októbra 1918), v ktorej sa nielen deklaruje nový štát ako republika, ale aj plánovaná separácia cirkvi od štátu. Masaryk pod deklaráciu pridal, popri svojom podpise, aj podpis Štefánika.

Ad b/

Možné dôsledky vyplývajúce zo Štefánikovho stretnutia s pápežom Benediktom XV:

1/ Politické:

V nótach a iných dokumentoch Svätej stolice sa o vzniku nového štátu sa dôsledne dodržiavalo (pomlčkové) označenie Česko-Slovensko. A to napriek tomu, že najmä Beneš už v rámci dočasnej vlády usiloval o elimináciu „pomlčky“, ktorú tam pôvodne presadil Osuský. Preto korešpondencia, ktorá od Česko-Slovenskej národnej rady v Paríži prichádzala do Ríma a odtiaľ potom aj do Vatikánu, niesla hlavičku „Conseil National Tcheque“.

Možno aj Štefánik mal zásluhu na tom, že napriek obavám Svätej stolice o situáciu katolíckeho kléru v ČSR, bola ČSR bolo medzi prvými štátmi, ktoré Svätá stolica uznala spomedzi tých, ktoré vznikli rozpadom Uhorska.

Osobné stretnutie Svätého otca so Štefánikom mohlo byť dôležité aj preto, aby sa pápež reálne oboznámil so zásadným prínosom Štefánika pre vznik ČSR. V ASSS/AES je totiž aj kópia Pamätnej knihy Prvej vlády a Národného zhromaždenia v Republike československej. Obsahuje obrazovú a textovú informáciu o ústavných činiteľoch ČSR. Beneš, minister zahraničných vecí, sa tam prezentuje ako ten, ktorý sa po boku Masaryka horlivo zúčastnil na organizačnej činnosti pre vybudovanie československého štátu. Štefánik, minister vojny (v tom čase už generál), je v pamätnej knihe obrazovo prezentovaný fotografiou mladého bradatého vedca, pričom text sa celkovo sústreďuje na

⁴¹ ASSS, AES, Politická a religiózna otázka v Česko-Slovensku. 1320/519-520.

⁴² ASMAE, Archivio del Gabinetto del Ministro, Czecho-Slovacchi, 19.8.1918.

jeho vedeckú kariéru a až v závere konštatuje, že svoje styky za vojny postavil do služieb československej myšlienky⁴³.

2/ Krajanské:

Štefánik mal v USA triumfálne turné počas ktorého dosiahol súlad zámerov predákov českého aj slovenského krajanského hnutia, ako aj českých a slovenských cirkevných predstaviteľov.

Krátko po jeho návrate do Európy dostal Svätý otec spoločný list českých cirkevných predstaviteľov, ktorým ho prosili o podporu nezávislosti Česko-Slovenska, s darom 5000 USD pre zábery Svätej stolice. Aj v tomto prípade bol list napísaný ozdobným ručným písmom, latinsky, pričom autori listu apelovali na podporu nezávislosti „Boemo-Slavicam nazionem“ a „populus Boemo-Slavicus“. V zhustenom prepise tohto listu pre potreby Svätého otca sa však hovorí iba o nezávislosti „Čiech“, čo opätovne vyplýva z vyššie uvedeného šablonovitého štýlu prekladu. Pápež na list reagoval ubezpečením, že mu záleží na blahu uvedených národov⁴⁴.

Záver výskumu v archívoch Vatikánu k stretnutiu Svätého otca so Štefánikom

Autor v tomto štádiu bádania konštatuje, že doposiaľ nevypátral dokument priamo referujúci o rokovaní pápeža so Štefánikom. Archívni odborníci ASV aj ASSS ubezpečili autora, že v sledovanom období 1. svetovej vojny (ako aj pred ním) neboli zaužívané záznamy z individuálnych prijatí Svätým otcom. Dá sa predpokladať aj to, že pápežovo stretnutie s predstaviteľom Francúzska (s ktorým ešte neboli nadviazané diplomatické vzťahy), resp. predstaviteľom ešte oficiálne neexistujúceho Česko-Slovenska, malo dôverný až tajný charakter. Takto sa tu otvára priestor pre ďalšie bádanie.

⁴³ ASSS, AES. Pamětní kniha první vlády a Národního shromáždění v Republice československé. 1332/527. 1919.

⁴⁴ ASSS, AES, 1222/497. Petícia českých knězov v USA za nezávislost Čiech. 23.11.1917.

prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD.; Okružná ulica 6499/16, 917 01 Trnava

Výskumná správa

(Roma/Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano 1. 10. 2014 – 31. 10. 2014)

Štipendium: Slovenský historický ústav v Ríme

Hlavným vedeckým cieľom výskumného pobytu bolo preštudovať a excerptovať slovacikálne údaje z fondov Apoštolského komorského archívu (Camera apostolica) Vatikánskeho tajného archívu. Išlo o série komorských kníh vo fonde Obligationes et solutiones a príbuzných fondov: Obligationes particulares, Obligationes communes, Annatae, Taxae). Výskum sa podarilo ukončiť preštudovaním všetkých uvedených fondov, čo prinieslo dostatočné množstvo archívneho materiálu, aby sa tento mohol následne spracovať do ďalšieho dielu slovacikálnej edície *Monumenta Vaticana Slovaciae Tom. IV. Camera apostolica Volumen 2*.

Pápežská komora predstavovala významnú inštitúciu v organizácii Rímskej kúrie s dosahom na jej existenčné hospodárske zázemie. To si prirodzene vyžadovalo pomerne prepracovanú a široko štruktúrovanú agendu, v ktorej sa odzrkadľovala nielen hospodárska stránka života Rímskej kúrie, ale aj dôležité fakty o cirkevno-správnej organizácii na našom území, ba aj spoločensko-politické udalosti doby. Príspevok vychádza zo štúdia osobitnej série komorských kníh v Archíve pápežskej komory Vatikánskeho tajného archívu, ktoré sú pod názvom „*Obligationes et solutiones*“ zachované za obdobie rokov 1295 až 1555. Celkom ide o 91 zväzkov v rozsahu cca 150-300 fôlií, pričom posledné dva zväzky pochádzajú až z obdobia po roku 1526, teda z obdobia za konvenčnou hranicou stredovekého obdobia slovenských dejín (dejín Uhorského kráľovstva).

Ako už naznačuje názov tejto série komorských kníh, ide tu o poplatky a príjmy Svätej stolice, označované v dobových záznamoch ako tzv. *servitia communia*. Tie spolu s tzv. anátmi (annata) patrili k najdôležitejším príjmom Rímskej kúrie. Anátne poplatky sa dotýkali tzv. nižších prelátov a držby nižších benefícií (prepozitúry, archidiakonáty, hodnostári kapitúl, kanonici, väčšie farnosti, kláštorné prelatury), ktorých potvrdenie držby patrilo do kolačného práva rímskeho pontifika a výška ich ročného dôchodku dosahovala aspoň 25 komorských zlatých florénov. Potvrdenie držby týchto úradov a benefícií nepodliehalo prezentácii v kardinálskom konzistóriu. Príslušný poplatok bol jednorazový a predstavoval sumu jednej polovice ročného výnosu z takéhoto benefícia (*annata seu medii fructus primi anni*). Tieto

platby od uhorských nižších prelátov už podrobne spracoval a edične vydal József Körmendi v roku 1990¹, no obligácie a platby vyšších uhorských prelátov zatiaľ zostávajú mimo záujmu príslušných historikov. Výnimku predstavuje iba práca autorského kolektívu chorvátskych historikov, ktorí spracovali chorvátske a južno slovanské diecézy². Pokiaľ ide už o tieto poplatky, platby služieb sa už týkali vyšších prelátov, teda arcibiskupstiev, biskupstiev a tiež opátstiev s ročným príjmom dôchodku dosahujúcim sumu aspoň 100 komorských zlatých florénov. Držba týchto funkcií a benefícií už podliehala pápežskej konfirmácii a tiež aj povinnému prezentovaniu kardinálskemu konzistóriu. Vyplácaná suma predstavovala 1/3 z ročného príjmu / dôchodku z funkcie a užívania príslušného benefícia. Minimálne teda išlo o sumu 33 a 1/3 komorského zlatého od každého takéhoto držiteľa vyššej prelatury. Polovicu tejto sumy povinné osoby vyplácali pápežskej komore a druhá polovica bola príjmom kardinálskeho zboru, konzistória. Pret sa tieto benefícia označovali niekedy aj ako tzv. benefícia consistorialia. Kardinálska časť sa ešte ďalej delila na rovnaké podiely pre všetkých prítomných členov konzistória. O ich vyplatení sa viedla pomerne podrobná agenda, z ktorej sa niekedy dozvedáme aj o účele, na ktorú bola príslušná suma vynaložená. V súvislosti s našimi dejinami je tak pozoruhodný záznam o vycestovaní kardinála Gentilisa v roku 1307 na legáciu do Uhorského kráľovstva, ktorej cieľom bolo – ako je všeobecnejšie známe – presadenie kandidáta Svätej stolice, Karola Róberta z Anjou za uhorského panovníka. Podľa záznamu v jednom z registrov pápežskej komory sa tak kardinál Gentilis vydal do Uhorského kráľovstva dňa 19. októbra 1307³. Poverenie legáta v Uhorskom kráľovstve však obdržal od pápeža Klementa V. už 8. augusta uvedeného roku⁴. Teda prípravy na legáciu trvali kardinálovi Gentilisovi viac ako dva mesiace. Aj toto je príklad informácie, ktorá nám v kontexte pomáha spresňovať naše poznatky o pomeroch na našom území v sledovanom období.

Okrem uvedenej platby však vyšší preláti platili aj tzv. servitia minora, čo boli poplatky určené pre úradníkov komory a kardinálskeho kolégia. Niekedy sa označujú aj ako tzv. quinque servitia, čo vyjadrovalo pomer delenia takýchto platieb – tzv. 4 časti (servitia) boli totiž príjmom Rímskej kúrie (komory) a jej úradníctva a jedna časť (servitium) pripadala

¹ KÖRMENDI, József: *Annatae e regno Hungariae provenientes in Archivio segreto Vaticano 1421-1536*. Budapest : Akadémiai kiadó, 1990, 166 s.

² BARBARIĆ, Josip – KOLANOVIĆ, Josip – LUKINOVIĆ, Andrija – MARKOVIĆ, Jasna: *Monumenta Vaticana Croatica* 1. Camera apostolica. Obligationes et solutiones. Camerale primo (1299-1560). Zagreb – Rim : Kršćanska sadašnjost, 1996, 705 s.

³ ASV, Cam. Ap., Obligationes et solutiones, Vol. 3, fol. 1r: „Anno Domini M^o CCC^o VII° die XIX mensis Octobris (!) ivit legatus in Vngaria frater Gentilis cardinalis“.

⁴ *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia*. Vatikáni Magyar Okirattár. I/2. Acta legationis cardinalis Gentilis. Budapestini, 2000², s. 1-10, č. I-IX.

pre familiárov a služobníctvo kardinálskeho kolégia. Výška platby takéhoto menšieho servícia dosahovala niečo málo cez 10 % zo sumy vyplácanej ako tzv. *servitium commune*. Počítala sa podľa vzorca *servitium commune* : *numerus cardinalium* : 2 x 5 = *servitia minora* (quinque *servitia*). Teda napríklad ak výška *servitia commune* dosahovala sumu 200 zlatých florénov, potom sa táto suma vydělila počtom kardinálov. A ich bolo napríklad 20, potom bolo výsledkom číslo 10, ktoré sa následne delilo dvoma a takto získaná suma sa ešte potom násobila piatimi, výsledok vypočítanej výšky takéhoto poplatku teda v tomto konkrétnom prípade predstavoval celkom 25 zlatých florénov. Tie príslušný prelát doplácil k uvedenej modelovej sume 200 zlatých florénov a účtovali, evidovali sa osobitne.

Samotná platba sa počítala (a aj odvádzala) v tzv. zlatých florénov (*auri de Florencia*), ktoré sa od polovice 14. storočia označovali aj ako komorské zlaté (*auri de camera*). Razené boli z takmer číreho zlata s rýdzosťou 23 a 11/12 karáta s váhou 3, 573 gramov. Približne to v tomto období zodpovedalo aj uhorskému zlatému, ktorý mal len a niečo menšiu rýdzosť 23 a 9/12 karátov a váhu 3, 558 gramov⁵. Treba uviesť, že zmenu lokálnych mien príslušných prelátov na oficiálnu pápežskú menu zabezpečovali niektoré vybrané (licencované) bankové domy, ktoré potom zvykli aj priamo realizovať príslušnú platbu danému komorskému úradníkovi. Všetko sa, samozrejme, udialo s príslušným ziskom a potvrdením o uskutočnení platby.

Prvýkrát sa takéto poplatky objavujú počas pontifikátu Alexandra IV. (1254-1261). V agende pápeža Jána XXII. (1316-1334) sa už takéto poplatky spomínajú ako „*consuetudo antiqua*“ a tak sa k nim aj pristupovalo, ako k zavedenej a síce formálne dobrovoľne odvádzanej platbe, v skutočnosti ale povinnému záväzku všetkých vyšších prelátov.

S uvedenou platbou však súvisí aj iný fenomén, ktorým je osobná vizitácia Rímskej kúrie príslušným denominovaným prelátom za účelom získania potrebnej konfirmácie. Takáto návšteva (vizitácia) sa týkala aj kardinálskeho kolégia. Nariaďovali ju ako povinnosť novo nominovaných prelátov už závery IV. Lateránskeho koncilu v roku 1215⁶. V roku 1278 pápež Mikuláš III. rozšíril takúto povinnosť aj na prelátov a opátov, ktorých menovanie vyvolávalo pochybnosti a viedlo k sporom, čím si rezervoval (aj pre svojich nástupcov) definitívne rozhodcovské slovo. To samozrejme, ešte viac posilňovalo pápežskú autoritu a utvrdzovalo pápežské konfirmačné právo. Ďalšie, mladšie úpravy týchto povinností pochádzajú aj od pápežov Urbana V. (1362-1370), Gregora XI. (1370-1378), Alexandra V. (1409-1410) a najmä Martina V. (1417-1431).

⁵ Dejiny Slovenska I. Bratislava : Veda, 1986, s. 326 (autor príslušnej časti Richard Marsina).

⁶ Col. 1014.

Celý priebeh iniciácie samotného záväzku (obligácie) o výpláte príslušných poplatkov upravovali aj niektoré interné pápežské dekréty, zaznamenané v niektorých zo skúmaných kníh. Všetky majú pomerne prísne jednotnú štruktúru a líšia sa len v štylistických vyjadreniach, prípadne výške cirkevného trestu, ktorý hrozil príslušnému prelátovi, ak nedodrжал dané ustanovenia dekrétu. Z obsahového hľadiska možno tieto pápežské nariadenia rozdeliť do ôsmich častí, ktorým sa príslušný prelát zaväzoval. Boli nimi:

1. Zloženie sľubu o platbe.

2. Povinnosť zaplatiť túto sumu príslušnému úradníkovi (menovite uvedenému) alebo jeho zástupcovi či nástupcovi v úrade. Eliminovaná sa tým možnosť „výhovoriek“ o tom, že platba už bola realizovaná, no niekomu inému z úradníctva komory, čo bola pomerne bežná výhovorka.

3. Zloženie sľubu, že ak v stanovenom termíne (zvyčajne do jedného roka od menovania do funkcie) príslušnú sumu neuhradí, bude povinný dostaviť sa osobne v lehote do 4 mesiacov do Rímskej kúrie a dlžnú umu zaplatí.

4. Zloženie záväzku ručenia pohľadávky všetkým hnutelným aj nehnuteľným majetkom diecézy, prípadne iných cirkevných inštitúcií na jej území.

5. Záväzok, v prípade, že sa platba nerealizovala, sa mal vzťahovať aj na všetkých nástupcov v úrade a do úplného vyplatenia.

6. V prípade žiadosti o predĺženie termínu (prorogácie), bol prelát povinný prijať všetky podmienky jej realizácie.

7. Sankcia exkomunikácie.

8. Povinnosť uvedené záväzky zložiť pod prisahou nad Svätým písmom.

Toto bol režim, do ktorého následne vstupovali všetci povinní preláti aj z uhorského (slovenského prostredia). Prirodzene, v praxi sa postupovalo najčastejšie tým, že v prípade nedodržania záväzkov nebol príslušný prelát potvrdený vo funkcii, zostal iba v pozícii „electus“, čo mu však napokon nemuselo úplne brániť v jej výkone. Takýmto prípadom bol aj ostrihomský arcibiskup Gregor, ktorý podľa záznamu z nášho prameňa z 8. apríla 1299 opustil Rímsku kúriu, kde bol za účelom získania potvrdenia svojej voľby za arcibiskupa, a to bez toho, aby zaplatil príslušné poplatky alebo uskutočnil záväzok voči nim⁷. Aj preto tento arcibiskup nikdy nezískal pápežské potvrdenie vo funkcii.

⁷ ASV, Cam. Ap., Obligat. et sol., Vol. 1, fol. 10r.

Prehľad základných údajov o hlavných prelátoch s pôsobnosťou na našom území prinášajú nasledujúce dve tabuľky – prehľad ostrihomských arcibiskupov a prehľad nitrianskych biskupov.

**SERIES ARCHIEPISCOPORUM STRIGONIENSIIUM CHRONOLOGICA E FONTIBUS
ARCHIVI CAMERAE APOSTOLICAE EXHAUSTA**

ANNUS	ARCHIEPISCOPI NOMEN	SIGNATURA	NUMERUS IN EDITIONE
1297	[Lodomerius]	OS 1A, fol. 8r	
1299	[Gregorius]	OS 1, fol. 10r	
1304	Michael	OS 1, fol. 24r; OS 2, fol. 2r-3r	
1306	Michael	OS 1, fol. 27v	
1306	Thomas	OS 2, fol. 6r	
1320	Boleslaus	OS 5, fol. 113v-114r et 114v et 115r	
1321	Boleslaus	OS 5, fol. 40v et 53r; OS 6, fol. 29v	
1322	Boleslaus	OS 2, fol. 97r; OS 4, fol. 58r; OS 5, fol. 139r; OS 7, fol. 40v	
1323	Boleslaus	OS 3, fol. 110v; OS 4, fol. 96r; OS 7, fol. 56v et 88r; OS 8, fol. 16v	
1331	Chanadinus	OS 6, fol. 100r; OS 12, fol. 79v; OS 13, fol. 52v	
1334	[Chanadinus]	OS 13, fol. 162r	
1337	Chanadinus	OS 17, fol. 118r	
1339	Chanadinus	OS 18, fol. 125r	
1340	Chanadinus	OS 18, fol. 135r	
1342	Chanadinus	OS 18, fol. 153v	

1350	Nicolaus	OS 21, fol. 110v; OS 23, fol. 109r; OS 27, vol. 32r	
1351	Nicolaus	OS 24, fol. 9v; OS 25, fol. 206r et 206v	
1352	Nicolaus	OS 24, fol. 11r; OS 26, fol. 189r	
1353	Nicolaus	OS 24, fol. 17r; 70r; OS 26, fol. 240r et 267v	
1354	Nicolaus	OS 30, fol. 56v	
1355	Nicolaus	OS 24, fol. 88r et 94r et 95v; OS 30, fol. 91r et 91r	
1357	Nicolaus	OS 30, fol. 158v	
1359	Nicolaus	OS 22, fol. 229v; OS 32, fol. 53r et 89r; OS 33, fol. 64r	
1361	Nicolaus	OS 32, fol. 112v	
1362	Nicolaus	OS 34, fol. 118v	
1367	Thomas	OS 35, fol. 109r; OS 36, fol. 179v	
1368	Thomas	OS 38, fol. 78v; OS 48, fol. 94r (mentio de anno 1387 ut predecessor Iohannis)	
1376	Iohannes	OS 43, fol. 36v	
(ante 1387)	Demetrius cardinalis	OS 48, fol. 94r	
1387	Iohannes	OS 48, fol. 94r	
1397	Iohannes	OS 55, fol. 53r	
1398	Iohannes	OS 55, fol. 83r	
1399	Iohannes	OS 55, fol. 117r et 125v	
1400	Iohannes	OS 55, fol. 166r	
1401	Iohannes	OS 55, fol. 200r	
1402	Iohannes	OS 55, fol. 243r	
1423	Georgius	OS 60, fol. 91v	
1424	Georgius	OS 62, fol. 182r; OC 4, fol. 25r	
1425	Georgius	OS 62, fol. 211v et 212r et 225r; OC 4, fol. 82rv et 113rv	
1440	Dionisius cardinalis	OS 64, fol. 320r; OS 66, fol. 74v;	

		OC 6, fol. 6v	
1465	Iohannes	OS 79, fol. 109r; OS 80, fol. 132v et 133v-134r; OC 9, fol. 22r	
1474	N.(!); Iohannes	OS, 82, fol. 83r; OS 83, fol. 59r; OS 84, fol. 221v	
1477	Iohannes	OS, 82, fol. 91r; OS 83, fol. 64r	
1484	Iohannes	OS 83, fol. 122r	
1529	Paulus	OC 14, fol. 155r; OC 15, fol. 120v	

**SERIES EPISCOPORUM NITRIENSIVM CHRONOLOGICA E FONTIBUS
ARCHIVI CAMERAE APOSTOLICAE EXHAUSTA**

ANNUS	EPISCOPI NOMEN	SIGNATURA	NUMERUS IN EDITIONE
1336	Vitus	OS 6, fol. 149r; OS 13, fol. 127r; OS 14, fol. 30v; OS 16, fol. 24v; OS 17, fol. 24r	
1347	Nicolaus	OS 22, fol. 29r	
1348	Nicolaus	OS 21, fol. 119r	
1349	Nicolaus	OS 21, fol. 147r; OS 23, fol. 6v	
1350	Stephanus	OS 23, fol. 111v	
1352	Stephanus	OS 26, fol. 213r-v	
1353	Stephanus	OS 24, fol. 18v; OS 26, fol. 258v	
1355	?	OS 30, fol. 204r	
1367	Ladislaus	OS 35, fol. 108v; OS 36, fol. 179v	
1368	Ladislaus	OS 38, fol. 92v	
1369	Ladislaus	OS 38, fol. 245r	
1370	Ladislaus	OS 38, fol. 283r	

1371	Ladislaus	OS 39, fol. 105v; OS 39, fol. 219r-v	
1372	Ladislaus	OS 39, fol. 337r	
1372	Dominicus	OS 35, fol. 167v	
1373	Dominicus	OS 40, fol. 189v	
1376	Dominicus	OS 41, fol. 209r	
1388	Gregorius	OS 48, fol. 108v	
1393	Michael	OS 48, fol. 180v	
1394	Michael	OS 51, fol. 76r; OS 59, fol. 66v	
1397	Michael	OS 51, fol. 116v et 124v; OS 59, fol. 92r et 98v	
1399	Petrus	OS 55, fol. 115v; ASR, Vol. 112, fol. 35v (mentio de anno 1407)	
1407	Hymbronijs	ASR, Vol. 112, fol. 35v	
1429	Georgius	OS 63, fol. 140v; OS 64, fol. 75v; OS 65, fol. 76v et 79rv	
1438	Dionisius	OS 64, fol. 294r; OS 66, fol. 64v; OS 68, fol. 35v; OS 69, fol. 42r et 43r; OS 70, fol. 226v; OS 87A, fol. 27v	
1439	Dionisius	OS 64, fol. 311r; OS 66, fol. 70v-71r; OS 70, fol. 260r	
1448	Nicolaus	OS 72, fol. 58r	
1449	Nicolaus	OS 76, fol. 52v; OC 7, fol. 63v	
1452	Nicolaus	OS 77, fol. 104v et 109r	
1464	Thomas	OS 79, fol. 89r	
1503	Sigismundus	OS 81, fol. 80r	
1506	Stephanus	OS 88, fol. 59r	

SPRÁVA

o študijnom pobyte - stáži v Ríme

Účastník: PhDr. Ján Rajtár, CSc.
Termín stáže: 1. - 14. 12. 2014

Zámer a účel stáže

Zámerom a účelom stáže bolo oboznámenie sa a štúdium stavebných techník, technológií, materiálov a postupov používaných pri budovaní rímskej architektúry na zachovaných autentických pamiatkach, štúdium ikonografických prameňov k udalostiam v období markomanských vojen, ale aj všeobecné oboznámenie sa s dochovanými pamiatkami a s vyspelou civilizačnou úrovňou a kultúrou antického Ríma.

Predmet a priebeh štúdia

Jedným z hlavných cieľov stáže bolo štúdium fortifikačnej architektúry. Predmetom môjho štúdia tak boli Aureliánove hradby, ktoré predstavujú v zachovanom rozsahu veľkú časť opevnenie mesta, vybudovaného pôvodne v 3. storočí. Dnes sú síce väčšinou značne prestavané a rekonštruované, zachovali sa v nich však v niektorých úsekoch časti s pôvodnou štruktúrou murív, ako aj niektoré charakteristické prvky pôvodného antického opevnenia.

Stavebný vývoj hradieb, použité technológie, materiály, postupy jeho opracovania, transportu i výstavby sú prezentované síce v staršej, ale stále názornej expozícii Museo delle Mura v Porta San Sebastiano. Niektoré torzá a úseky v pôvodnom, len sčasti v reštaurovanom stave sú prezentované v exteriéri napr. neďaleko stanice Termini, ale aj v interiéroch niektorých stavieb.

Antické hradby mali vonkajšie steny z kvádrového riadkovaného muriva z masívnych tufových a pieskovcových kvádrov. Pri neskorších opravách a prestavbách boli kvôli zlepšeniu stability prekladané vrstvami z pálených tehál, doplnené alebo nahradené murivom z menších riadkovaných kvádrov, prípadne i sekundárne použitými kamenárskymi článkami. Jadro hradieb tvorilo tzv. liate murivo z lomových kameňov zalievaných kvalitnou vápennou rímskou maltou (opus caementicium). Niektoré časti, najmä brány ako Porta San Paolo a Porta San Sebastiano, si v mnohom zachovali pôvodné antické členenie, vzhľad i konštrukciu. Je možné na nich sledovať predsunuté bastiónovité členenie, ostenia, preklady a obklady z vápencových blokov a kvádrov, ako aj ich opracovanie, umiestnenie a spájanie. Takéto architektonické štruktúry a technológie sa používali vo fortifikačnej architektúre v tom období v mnohých častiach Rímskej ríše. V stredoeurópskych oblastiach sa však takéto stavby poväčšine zachovali len v základoch a veľmi torzálnom stave.

Uplatnenie jedinečnej rímskej technológie opus caementicium v širokom rozsahu rôznych architektonických konštrukcií, ale najmä pri rozsiahlych monumentálnych stavbách som mohol študovať na zachovaných autentických torzách takých komplexov budov, ako je

Augustovo, Nervovo a Traianovo fórum, ale i na Palatíne, Domitianových, Caracallových a Diocletianových termách, v Koloseu, na Macellovom divadle a ďalších. Obnažené časti múrov názorne poskytujú dobrý obraz o využití tejto vyspelej technológie liateho antického cementu na konštrukciu nielen nosných stien a múrov, ale najmä oblúkov, klenieb a kupol. Na technologické a konštrukčné postupy poukazujú zachované odtlačky debnenia, podporných drevených konštrukcií, kapsy po drevených prekladoch, trámoch a nosníkoch. Popri zachovaných exteriérových i interiérových dlažbách a mozaikách sa v týchto stavbách v torzách zachovali aj časti kamenných obkladov, štukovej a maľovanej výzdoby i intarzií vnútorných stien týchto monumentálnych a pompéznych budov. Unikátne zachované i reštaurované časti takejto interiérovej výzdoby som mal potom možnosť študovať, spolu s množstvom antických sochárskych skulptúr a umeleckých diel v expozíciách Kapitolských a Vatikánskych múzeí, v Palazzo Massimo delle Terme, Palazzo Atemps, Palazzo Valentini a v ďalších, početné archeologické nálezy aj v Museo Nazionale dell'Alto Medioevo, Villa Giulia a v iných.

S výsledkami archeologických výskumov a množstvom pamiatok prezentovaných in situ som sa oboznámil nielen na Forum Romanum, na Palatíne, ale aj v Area Sacra di Largo Argentina a v expozícii Krypta Balbi. Navštívil som aj baziliku San Clemente, kde je v dvoch archeologických úrovniach prezentovaný pozoruhodný kontinuálny vývoj sakrálnnej architektúry od antického Mithrea cez včasnokresťanský chrám až po súčasný svätostánok, uchováajúci hrob svätého Cyrila.

V Koloseu som mal možnosť vzhliadnúť aj pozoruhodnú a inšpiratívnu výstavu La Bibliotheca infinita, venovanú špeciálne antickému písomníctvu, jeho dokladom a spôsobom zhromažďovania a uchovávania písomností a literárnych diel, ktoré tvorilo jeden zo základných pilierov antickej civilizácie a kultúry.

Vzhľadom na zámer mojej stáže som dvakrát navštívil aj antickú Ostiu, ktorej odkryté časti poskytujú jedinečnú možnosť spoznať urbanistickú štruktúru rímskeho antického mesta s jeho komunikáciami, odvodňovaním, sakrálnymi, verejnými i administratívnymi časťami, civilnými štvrťami, s obytnými insulami, skladmi, obchodnými i výrobnými priestormi, ako aj nekropolami s náhrobkami. Zachované, reštaurované a rekonštruované časti budov podávajú plastický obraz o ich vzhľade a funkcii mnohých priestorov a poskytujú množstvo detailných poznatkov o ich stavebnej štruktúre a spôsoboch ich výstavby. Pri ich výstavbe sa v prevažnej miere používali tehliarske výrobky, ale aj opus caementicium a početné kamenné architektonické články. S rozmachom impéria do strednej Európy sa aj do týchto oblastí rozšíril spôsob budovania rímskych murovaných architektúr i zakladanie miest podľa mediteránnych vzorov. Tu sa zachovali iba torzovite, prevažne len v základoch a sú známe len z archeologických vykopávok.

S ikonografickými prameňmi k udalostiam v období markomanských vojen som mal možnosť oboznámiť sa v obmedzenej miere obhliadkou stĺpu Marca Aurelia, ako aj jeho vzoru Traianovho stĺpu, pretože Museo della Civiltà Romana s odliatkami ich reliéfov je pre rekonštrukciu dlhodobo zatvorené. Ďalšie, ako sarkofág Portonaccio, či reliéfy z triumfálneho oblúku, ale aj mnohé ďalšie skulptúry a reliéfy som zhliadol a študoval v zbierkach Palazzo Massimo delle Terme, Palazzo Atemps, Palazzo Valentini, Vatikánskych a Kapitolských múzeí.

Okrem spoznávania autentických antických pamiatok prezentovaných in situ alebo v rozsiahlych expozíciách múzeí som sa venoval štúdiu odbornej vedeckej literatúry v knižnici Deutsches Archäologisches Institut – Abteilung Rom na Via Curtatone, a to najmä na Slovensku málo dostupnej archeologickej spisbe britskej proveniencie, zameranej na problematiku tzv. dočasných rímskych táborov. V Anglicku, vo Walese a Škótsku je vďaka mimoriadne vhodným podmienkam a dlhodobému vedeckému výskumu i intenzívnej prospekcii známych niekoľko stoviek takýchto dočasných rímskych opevnení z období rímskej okupácie časti britských ostrovov, z obdobia výstavby hraničných opevnení v podobe Hadriánovho a Antoninovho valu či z obdobia posledných rímskych vojnových výprav Septimia Severa do Škótska, na sever od rímskych hraníc. Predstavujú dôležité paralely k rovnakým rímskym táborom z obdobia rímskych výprav na sever od stredného Dunaja v čase markomanských vojen za vlády Marca Aurelia.

Stáž v Ríme, počas ktorej som sa venoval spoznávaniu a štúdiu množstva autentických antických rímskych pamiatok, prameňov i odbornej literatúry, mi umožnila značne rozšíriť a doplniť moje doterajšie poznatky o skúmanej problematike, na ktorú sa zameriavam vo svojej vedeckej činnosti. Využijem ich pri spracovaní, vyhodnotení a publikovaní doterajších výsledkov archeologických výskumov, ako aj v ďalšej vedeckej práci.

Správa z výskumnej cesty

Priezvisko a meno: Sarközyová Adriana, Mgr.

Miesto výkonu práce: Taliansko – Rím

Termín konania cesty: od 27.10.2014 do 27.11.2014 **počet dní:** 32

Účel výskumnej cesty: výskumný pobyt, konzultácia archívov a Archivio Segreto Vaticano a Archivio Salesiano Centrale, knižníc fakúlt Auxilium, Saleziánska univerzita UPS, participácia na Saleziánskom historickom kongrese a Archivistickom kongrese, konzultácia s vedeckými a pedagogickými pracovníkmi o téme výskumu.

Výsledky a prínosy:

Výskumný pobyt umožnil konzultáciu archívu Archivio Segreto Vaticano, ktorý ponúkol archívny materiál a nevyhnutné podklady pre výskum, ktorého výsledkom bude dizertačná práca s titulom *Výchovná koncepcia Jána Bosca v kontexte pedagogického myslenia 19. stor. v Taliansku. Jej vznik a vývin na Slovensku po súčasnosť*.

Počas štyroch týždňov som konzultovala konkrétne najmä fond *Sacra Congregazione dei Vescovi e Regolari - Istituti religiosi maschili* a tiež *Istituti religiosi femminili*, kde som našla úradné dokumenty a korešpondenciu rehole saleziánov a niektoré zmienky o ženskej reholi saleziánok, ktoré sú dôležitými konštitutívnymi prvkami pri elaborácii výskumnej témy. Tieto písomné pramene poukazujú na kvalitu a modalitu riešenia vzťahov medzi spomínanými rehoľami a Vatikánom. Za najcennejší prínos pokladám správu generálneho predstaveného saleziánov dona Michala Ruu, prvého nástupcu dona Bosca, ktorý píše na Kongregáciu biskupov správu *O morálnom a materiálnom stave Spoločnosti sv. Františka Saleského a Inštitútu Dcéry Márie Pomocnice*. V tejto správe z roku 1893 som našla podrobný zoznam saleziánskych fundácií, počet členov, typológiu výchovných ústavov a aktivít po celom svete.

Z fondu *Congregazione Concistoriale* som mala k dispozícii správy z diecéz, ktoré biskupi pripravovali na svoju návštevu *Ad limina* v rokoch 1916 – 1938. Tieto dokumenty sú dokladom príchodu a pôsobenia saleziánov na Slovensko, ako aj možnosťou sledovať vývoj meniacich sa spoločensko-politických pomerov v Československu. Veľký prínos mali pre mňa kapitoly o školstve a výchove na našom území.

Fond *Segreteria dello Stato Vaticano-sezione ordinaria*, obsahoval korešpondenciu s Apoštolskou nunciatúrou v Československu (1920-50) ohľadom príchodu saleziánov do Čiech so zmienkami o Slovensku.

Pri výskume som zistila, že značná časť archívnej dokumentácie týkajúca sa rehoľných kongregácií vzniknutých po roku 1700 bola presunutá do *Archívu Kongregácie pre inštitúty zasväteného života a spoločnosti apoštolského života*, ktorý bol však v čase môjho výskumného pobytu verejnosti neprístupný. Vstup mi nepovolili ani do *Generálneho archívu saleziánok*, ktorý bol zatvorený z dôvodu konania 23. Generálnej kapituly Inštitútu. Spolu s *Archívom pre mimoriadne cirkevné záležitosti Štátneho sekretariátu vo Vatikáne* tieto archívy zostali pre mňa výzvou k ďalšiemu bádaniu v budúcnosti, aby som získala podklady pre dôsledný kritický postup v interpretácii tematiky, ktorá doteraz na základe týchto prameňov nebola uskutočnená.

Posledný archív, ktorý som však mohla dôsledne skonzultovať, bol Generálny archív saleziánov, ktorý mi poskytol cenné pramene o Jánovi Boscovi, mohla som skúmať jeho autentické pedagogické i historické spisy, podrobnosti zakladania diela v Československu, za veľký prínos pokladám reprodukciu fotografií vzťahujúcich sa na všeobecné dejiny rehole ako aj na slovenskú saleziánsku históriu.

Počas svojho pobytu som sa zúčastnila dvoch kongresov, ktoré prispeli k prehĺbeniu témy a rozšírili prehľad najnovšími výskumami z celosvetovej vedeckej saleziánskej komunity z odborov histórie a pedagogiky. *Medzinárodný historický saleziánsky kongres* (19.-23.11.2014) organizovala Asociácia saleziánskych historikov (ACSSA), konal sa v Ríme (Via della Pisana 1111) a odznelo na ňom vyše hodnotných 100 príspevkov. Asociácia je otvorená pre uverejnenie záverov mojej dizertačnej práce a pre akúkoľvek prezentáciu histórie Slovenska súvisiacu so saleziánmi na budúcich kongresoch.

Obohatením bol pre mňa tiež medzinárodný kongres, ktorý uskutočnila *Asociácia cirkevnej archivistiky* (AAE) v období od 4.-7.11.2014, kde som si rozšírila obzory prehľadom o európskych archívoch.

Výskumný pobyt mi umožnil štúdium knižných publikácií z oblasti témy dizertačnej práce, ktoré sú na Slovensku nedostupné. V popoludňajších hodinách som navštevovala knižnice rímskych univerzít, kde som študovala a fotograficky reprodukovala študijný materiál. Najdôležitejšie tituly sa nachádzali v knižnici Saleziánskej univerzity UPS, v knižnici Fakulty Výchovných vied – Auxilium a na Pápežskej Gregorovej univerzite.

Počas výskumného pobytu mi cenné konzultácie pri bádani poskytovali niekoľkí renomovaní profesori. Supervíziu v Ríme mi predovšetkým poskytovala profesorka histórie

Grazia Loparco z Pápežskej Fakulty Výchovných vied Auxilium, ktorá je autorkou početných publikácií z oboru saleziánskej histórie so špecializáciou na 20. stor. Prof. Maria Teresa Spiga, profesorka štatistiky na rovnomennej fakulte mi pomáhala po metodologickej stránke výskumu. Významnú osobnú i mailovú konzultáciu mi poskytoval profesor Giancarlo Rocca, ktorý pôsobí na Lateránskej univerzite-Claretianum, ktorý mi odporučil knižné tituly k téme dizertácie.

Svoju výskumný pobyt hodnotím ako naplno využitý a veľmi prospešný i úspešný pre ďalší postup v bádani a interpretácií získaných údajov.

Bratislava 22.01.2015

Mgr. Sarközyová Adriana

V Bratislave dňa 03.12.2014

.....

podpis

zamestnanca

Mgr. Svorad Zavorský, PhD.

Pavla Horova 24

841 08 Bratislava

Slovenský historický ústav v Ríme

Lamačská cesta 8/A

811 04 Bratislava

V Bratislave 15. 1. 2015

Správa z výskumného pobytu

V dňoch 3.-14. 11. 2014 som vďaka štedrej finančnej podpore Slovenského historického ústavu v Ríme uskutočnil výskumnú cestu do Ríma za účelom štúdia archívnych a knižničných fondov v rámci projektu „*Quinquaginta rationes: Apológia katolicizmu od P. Martina Sentivániho-Svätojánskeho SJ*“.

Navštívil som Vatikánsky tajný archív, kde som podrobne preštudoval materiál týkajúci sa konverzie na katolicizmus kniežat'a Antona Ulricha z Braunschweigu a Lüneburgu (konvolút č. 177, Fondo Albani), ktorého meno je úzko spojené s rozšírením Svätojánskeho apológie *Quinquaginta rationes* (ďalej *Qr*) v západnej Európe, najmä v anglofónnom svete. Za svoju veľkú popularitu spis vďačil práve tomu, že táto významná osobnosť európskej politickej scény bola pokladaná za jeho autora. Hlavné výsledky výskumu sú nasledovné:

1/ Na základe korešpondencie medzi pápežom Klementom XI., Antonom Ulrichom, Vilhelmínou Amáliou a Jozefom I. možno povedať, že do konverzie Antona Ulricha vkladali veľké nádeje tak pápežská kúria ako aj habsburská dynastia. Vilhelmína Amália napísala v liste pápežovi, že Anton Ulrich „má veľkú vážnosť u nekatolíkov pre svoju cnosť a veľkú učenosť“. (Fondo Albani, 177, fol. 32r.) To čiastočne vysvetľuje snahu spojiť anonymné (Svätojánskeho) dôvody pre výber rímsko-katolíckeho náboženstva (*Qr*) s menom Antona Ulricha. *Qr* sú totiž veľmi jednoduchý text prístupný širokej skupine recipientov, ktorý keď sa spojí s menom vysoko váženého konvertitu, má potenciál stať sa veľmi účinným prostriedkom rekatalizácie.

2/ Text talianskeho prekladu *Qr*, ktorý je súčasťou konvolútu č. 177 (Motivi, cauati dalla sana ragione e fondamenti di fede. Che La Fede Romano Cattolica sia da preferirre à tuute l'altre Religioni, ffol. 67r-108r), je prekladom (v niektorých pasážach parafrázou) nemeckého vydania (Mainz 1710). Svedčí o tom jednak zaradenie listu Klementa XI. Antonovi Ulrichovi do prekladu

(ktorý bol súčasťou aj nemeckého vydania), jednak názov mesta Trnava v podobe Tirnau (fol. 90v).

3/ Už od decembra 1710 sa pápež usiloval prinútiť Antona Ulricha k tomu, aby intervenoval v prospech prenasledovaných írskych katolíkov u svojej príbuznej, anglickej kráľovnej Anny, čo on urobil aj osobne a prostredníctvom svojho vyslanca z Münsteru (ffol. 121r-121v, 159r-160r). Politická intervencia Antona Ulricha v Londýne azda prispela k tomu, že o niekoľko rokov sa neznámy anglický katolík (zrejme žijúci v exile na kontinente) podujal preložiť *Qr* do angličtiny (v jeho úvode sa autorstvo prvýkrát explicitne pripisuje Antonovi Ulrichovi).

4/ Konverzia Antona Ulricha sa v rímskej kúrii posudzovala ako uvážení, rozumovo zdôvodnený čin vykonaný po dlhoročnom hľadaní a úvahách (ffol. 252r-v, 263 r-v). To prekvapujúco korešponduje s ladením *Qr*, ktoré Svätotánsky štylizoval ako monológ fiktívneho konvertitu, ktorý katolícku vieru prijal vo vysokom veku po celoživotných pochybnostiach a usilovnom štúdiu a rozumovom hľadaní. To je ďalšia okolnosť, ktorá napomohla spojeniu *Qr* s menom Antona Ulricha.

5/ Z listu L. Toëbasta SJ pápežovi Klementovi XI. z 29. 8. 1713 vyplýva, že Anton Ulrich mal na základe neobjektívnych informácií negatívny vzťah k Spoločnosti Ježišovej, a to aj po svojej konverzii (fol. 195r). Toëbast sa to dozvedel od jeho dcéry Henriety Kristíny, ktorá sa r. 1713 tiež stala katolíčkou a ktorej on bol spovedníkom. Preto sa nemožno nazdávať, žeby jezuiti boli mali zásluhu na konverzii Antona Ulricha. Ak by mu aj bol býval text *Qr* známy, nedostal sa k nemu jezuitskými linkami. To je zaujímavá okolnosť, pretože *Qr* sa v prvom decéniu 18. storočia širili po Európe prostredníctvom Spoločnosti Ježišovej.

Vo Vatikánskej knižnici som vykonal dôkladnú komparáciu prvého talianskeho vydania *Qr* (*Motiva quinquaginta ad praeferendam & praeeligendam ex tot. religionibus ac sectis inter christianos hac tempestate vigentibus religionem catholico-romanam*, Papiae: excudente J. A. Ghidino 1712; sign. R. G. Teol. V. 2347) s pôvodným trnavským vydaním (1702), čo je veľmi dôležitý krok pri príprave kritického vydania *Qr*. Zistil som nasledovné:

1/ Editor C. F. Mangoni v predhovore uvádza, že ide o „motiva“, ktoré „nedávno jedného luterána známeho svojím vzdelaním (t. j. Antona Ulricha) vyviedli z herézy“. Aj na titulnom liste francúzskeho vydania z r. 1711 (Liège) sa uvádza, že dôvody uvedené v *Qr* priviedli Antona Ulricha k prijatiu rímsko-katolíckeho náboženstva a zanechaniu luteranizmu. Možno teda predpokladať, že presvedčenie o rozhodujúcom vplyve *Qr* na konverziu kniežat'a (zatiaľ nevedno, do akej miery oprávnené), bolo všetoobecne rozšírené okolo r. 1710, teda bezprostredne po jeho konverzii.

2/ Typografická úprava textu Papiæ 1712 je veľmi blízka, takmer identická s úpravou textu Tyrnaviæ 1702. Možno teda predpokladať, že prvé talianske vydanie má veľmi blízko k pôvodine.

3/ Niektoré miesta pôvodného textu sú upravené, rošírené alebo skrátené (zaujímavý je najmä odlišný katalóg svätcov, Consideratio XXIII, s. 64). Editor vydania Papiæ 1712 dokonca korigoval jazykovú stránku textu (napr. lexikálne zmeny sectatores→sequaces, impostorius→fraudentus, conjecturari→conjecturare, zelosus→zelans; tiež zmeny slovesného spôsobu vo vedľajších vetách), v čom sa zrkadlí zjavná snaha o vylepšenie jeho stylistickej úrovne (purizmus).

V Rímskom archíve Spoločnosti Ježišovej som študoval materiál z fondov: Fondo Gesuitico – Austria 9, 10 (korešpondencia M. Svätajánskeho s generálom Spoločnosti Ježišovej) a Censuræ librorum. Štúdium prinieslo nasledovné zistenia:

1/ Dozvedel som sa, že M. Svätajánsky poslal po študentoch do Ríma generálovi SJ Tirsovi González de Santalla dvanásť exemplárov svojej polemickej dizertácie o herézach 17. storočia (*Dissertatio bearesiologico-polemica de haeresiarchis, haeresibus et erroneis in fide dogmatibus*, Tyrnaviæ 1701), čo je veľmi zaujímavá okolnosť v kontexte jeho polemickej tvorby (aj dizertácia o herézach aj *Qr* patria do korpusu *Opuscula polemica*, ktorý vychádzal ako séria v trnavskej univerzitnej tlačiarňi). Kuriózný je fakt, že generál našiel v Svätajánskeho dizertácii chybu, ktorú mu nariadil opraviť. Svätajánsky chybu opravil a zároveň sa ospravedlnil tým, že sa nechal pomýliť nesprávnym údajom v knihe *Gallia vindicata* (1688) od C. Sfondratiho namierenej proti galikanizmu (najmä L. Maimbourgovi). [Fondo Gesuitico, Austria 10, pp. 548, 550, 565-6.] Nestihol som overiť, či exempláre poslané do Ríma sa nachádzajú v knižnici ARSI. Je to však pravdepodobné.

2/ Výskum v zbierke Censuræ librorum nepriniesol zatiaľ žiadne pozitívne zistenia, nakoľko práca s digitalizovaným materiálom (v súčasnosti sa už originály tejto zbierky neposkytujú na štúdium) je časovo veľmi náročná (počítače v študovni archívu sú dosť pomalé a zdá sa, že ťažko zvládajú prácu s väčším objemom dát).

Materiál v Rímskom archíve Spoločnosti Ježišovej (ARSI) si vyžaduje ďalší výskum. Taktiež by bolo vhodné v budúcnosti navštíviť Archív Kongregácie pre náuku viery (ACDF) vo Vatikáne, kde sa pod sign. SO CL 1733-1734 Nr. 12, SO Tit. Libr. 1729-1745, Nr. 79 a Nr. 83 nachádza cenzúra *Qr* z r. 1734 a ďalší súvisiaci materiál. Vo Vatikánskom archíve by bolo užitočné podrobne preštudovať registre fondov Segreteria di Stato: Germania, Principi a tiež Fondo Gesuiti.

S pozdravom

Svorad Zavarský